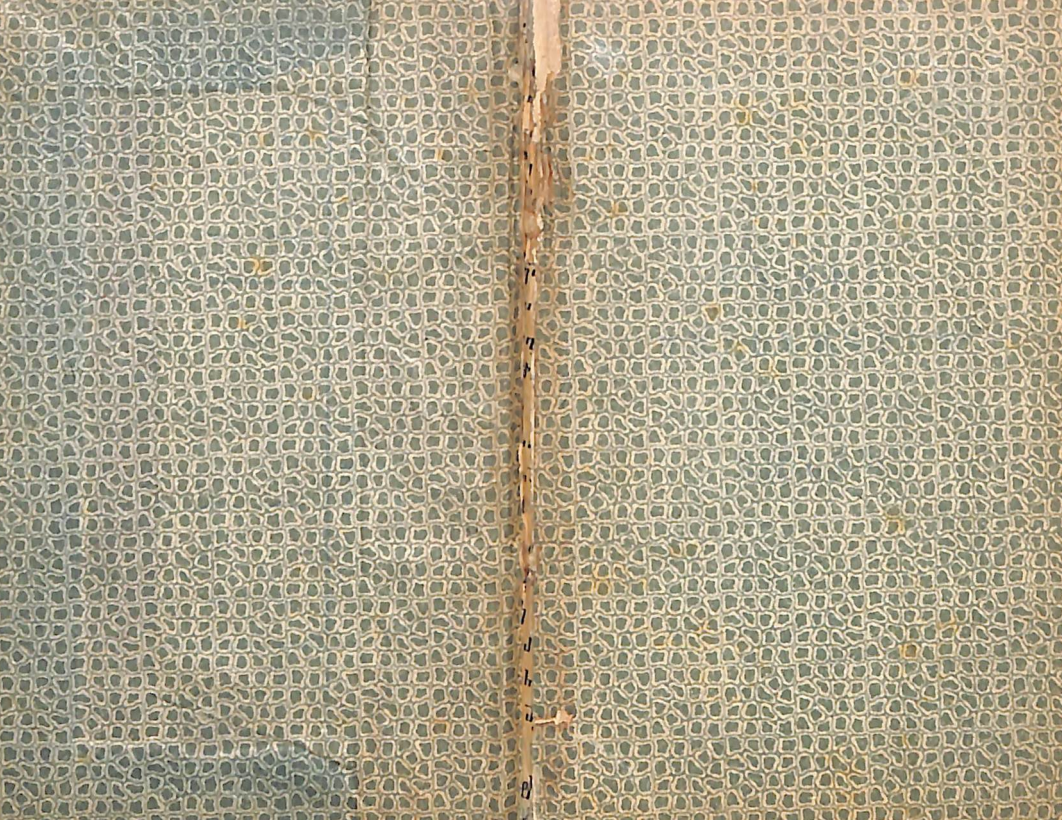

201

6-21

1914

Ը Ն Տ Ի Ր

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ի Ր Ք

Ե Զ Ն Ի Կ

201
-21
Ե Զ Ն Կ Ա Յ

ԿՈՂԲԱՅԻՈՅ

ԲԱԳԲԵԻԱՆԴԱՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Ե Ղ Ծ

Ա Ղ Ա Ն Դ Ո Յ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՍՈՒՐԲԵ ՂԱԶԱՐ

1914

23129-452

231-42

ԱՅ

5713-57

ԶԵԿՈՒՅՈՒՄՆ

Զթողացուցանէ չափ մատենիս
աւելի քան զկարևորացս ազգուն
կանխաբանել:

Օրինակ տպագրիս ձեռագրեալ
է ի թուիս Հայոց ԶԻԹ. յոր
յանխորշելի վրիպակաց տառիցն՝
որ ինչ ուրեք յայտնի գուշա-
կէրն՝ ուղղեալ, զկարևորսն՝ որ-
պէս էր յօրինակին՝ աստղանիշ
ներքոյ դրօշմեցաք. և զանյօդա-
ւոր զմիահետ գրչագիրն արարաք
ի գիրս և ի գլուխս:

Յաւելուածն յետոյ մատենիս,
Եզնկայ Վարդապետի Խրատք,
ի վարս հարանց Նեղոսի սուրբ
հօրն ընծայի. այլ սա չիք ի յոյն
բնագրին. թէպէտ և մատենա-
գրութիւնք իսկ նորա ոչ ամե-
նայնն անկորուստ կան:

Ե Զ Ն Կ Ա Յ

ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ԿՈՂԲԱՅԻՈՅ

—

ԳԻՐԲ ԱՌԱՋԻՆ

Ե Ղ Ծ

ԱՂԱՆԴՈՅ ՀԵԹԱՆՈՍԱՅՆ

Ա. ՅՈՐԺԱՄ զաներևութէն և
զնորին զմշտնջենաւոր զօրութե-
նէն ճառիցէ ոք, քանզի մարմնա-
ւոր լեալ է, պարտի զմիտս յըս-
տակել և զխորհուրդս սրբել,
զյոյզս շարժմանց պարզել, զի
յայն զօր առաջի եդ՝ հասանել

կարասցէ: Կա և որ ընդ ճառազայթս արեգականն հայել կամիցի, պարտի զպղտորութիւն աչացն՝ զաղտն և զբիծն ի բաց պարգել, զի մի՛ մթաբքն՝ որ զբքօք շողայցեն, արգել հայելոյ ի յտակութիւն լուսոյն լիցին:

Եւ արդ քանզի մի էութիւնն անքնին է և անհաս բնութեամբ, առ նորա անքննութիւնն ընծայութիւն անգիտութեան մատուցանելի է, և առ էութիւն նորին դաւանութիւն գիտութեան և ոչ քննութեան: Զի որ էն՝ պարտի զի մշտնջենաւոր իցէ և անսկիզբն, որոյ ոչ սկիզբն յումեքէ առեալ լինելոյ, և ոչ ունի գոք ի վեր քան զինքն, զոր պարտ իցէ նմա պատճառ կարծել կամ իմանալ՝ եթէ ի նմանէ իցէ առեալ սկիզբն էանալոյ: Զի ոչ ոք է առաջին քան զնա, և ոչ ոք է յետոյ նման նմա, և ոչ ընկեր հաւասար նորին, և ոչ էութիւն հակառակ

նմա, և ոչ գոյութիւն ընդդիմակաց, և ոչ բնութիւն հիւթաբեր ի պէտս նորա, և ոչ նիւթ ինչ՝ յորմէ առնիցէ զոր առնելոց իցէ. այլ ինքն է պատճառ ամենայնի, որ ի լինելն և գոյանալ եկին ի չգոյէ և ի գոյէ. որպէս երկինք վերինք և որ ինչ յերկինս, և երկինք երևելիք որ ի ջուրց, և երկիր, և ամենայն ի նմանէ և ի նմա. յորմէ ամենայն, և ինքն ոչ յումեքէ: Որոյ ըստ իւրաքանչիւր կարգաց տուեալ է սկիզբն լինելոյ աներևութիցն անմարմնոց, և երևելեացն մարմնաւորաց. որ բաւական է որպէս ի տալն զկենդանութիւնն, նոյնպէս և ի գիտութիւն իւրոյ անարար էութեանն ժամանեցուցանել, և յիւրոց արարածոցն ի հաստումն ըստ իւրաքանչիւր բնութեանց ածել: Որ ոչ այնու միայն զարմանալի է, զի ածն ի չգոյէ ի գոյ զչգոյսն, և եցոյց

յոչնչէ յինչ զչէսն, այլ զի և աշարատ և անխախտ ալահէ ըզլեալսն. որոց և յառաջնումն իսկ աննախանձ ետ զկենդանութիւնն, առ ի յայտնելոյ զիւրոյ զբարեբարութեանն հանդէս:

Քանզի ոչ եթէ կարօտ ինչ որ իւրք էր, եթէ վասն այնորիկ խնայիցէ՝ իւր միայնոյ սեպհականեալ զկենդանութիւնն. և անզօր և տըկար, եթէ անձին և եթ խորիցէ զգորութիւնն. և ոչ նիազ ի գիտութենէ, եթէ ինքեան և եթ պահիցէ զգիտութիւնն. և ոչ կարօտ յիմաստութենէ, եթէ յորժամ այլոց բաշխիցէ զիմաստութիւնն իւր, կարծիք ինչ կարօտութեան ի ներքս մտանիցեն: Այլ կենդանի է և աղբիւր կենդանութեան. տայ ամենայնի կենդանութիւն, և ինքն կայ լի և յանսպառ կենդանութեան. և զօրացուցանէ զանզօրս մեծագօր զօրութեամբ,

և ինքն ոչ թերանայ ի զօրացուցիչ զօրութենէն. և պարզեւէ զիտութիւն ամենայն անգիտաց, և ինքն բաւանդակ ունի յինքեան զամենագէտ գիտութիւնն. և բըղխէ յամենեսին զանպակաս իմաստութիւնն, և ինքն միայ անխախտ յամենահնար իմաստութեանն:

Եթէ աղբերք մշտաբուղիք, որ ի նորա հրամանէ կարգեցան, հանապազ բղխեն և ոչ պակասեն, որոց բղխմունքն զայլոց կարօտութիւնս չնուն, և ինքեանք ի նմին յորդութեան կան մըշտընջնաւորք, որչափ ևս առաւել այն՝ որ նոցա զյորդութիւն բղխմանցն յօրինեաց, որ աղբիւրն է բարութեան. որ զամենայն զօր արար գեղեցիկս աւար, այս ինքն զբանաւորս և զանմաւորս, զխօսունս և զանխօսունս, զասունս և զանասունս: Եւ բանաւորաց և մտա-

ւորաց յիւրաքանչիւր առաքի-
նութեանց կարգեաց ստանալ
գբարութիւն, և ոչ գգեղեցկու-
թիւն. զի գեղեցկութեանն տուիչ
ինքն է, և բարութեանն՝ զանձն-
իշխանութիւնն արար պատճառ:

Բ. ԱՊԱ, եթէ ինչ յարարածոց՝
որ գեղեցիկ է՝ այն ի բարւոյ
արարչէ կարծիցի ոմանց, որ-
պէս Յունացն հեթանոսաց և ա-
րանցն մոգուց և հերձուածողաց,
որ չար իմն էութիւն հակառակ
բարւոյ դնեն, զոր հիւղն կոչեն՝
որ թարգմանի նիւթ, մեր առա-
ջին և նախաբարբառ պատաս-
խանի այն է՝ եթէ ի բարերար
արարչէն չար ինչ չիք լեալ. և
չիք ինչ չար որ բնութեամբ չար
իցէ. և ոչ է արարիչ չարաց ի-
րաց, այլ բարեաց:

Եւ արդ զոր ինչ յարարածոցն
բարի կարծիցեն, կամ զոր չար.
զի բազում անգամ զոր բարին
կարծիցեն, միայն առանձինն՝

առանց ընկերին խառնութեան՝
փաստակար լինի, յամենեցունց
առ հասարակ վկայեալ: Արե-
գակն թէ բարի է, և առանց
օղոյ խառնուածոյ այրիչ և ցա-
մաքեցուցիչ է. նոյնպէս և լու-
սին խոնաւական բնութիւն, ա-
ռանց խառնուածոյ ջերմութեան
արեգական՝ փաստակար և ապա-
կանիչ է: Եւ օդ, առանց ցօղոյ
խոնաւութեան և ջերմութեան՝
փաստակար և ապականիչ է. և
ջուրք զհողերկրի ողողանեն և ա-
պականեն. և երկիր առանց ջուրց
պատառի և խորխուի: Եւ այս-
պէս չորեքին բնութիւնքն, ուս-
տի աշխարհս կազմեալ և կայ,
առանձինն՝ ապականիչք են մի-
մեանց, և խառնեալ ընդ ընկե-
րին՝ օգտակարք և շահաւորք:
Եւ զի այս այսպէս է՝ ամենե-
ցուն յայտնի է որ կամին ուսա-
նել:

Ապա ուրեմն է ինչ զօրութիւն

ծածուկ, որ զապականիչսն միմեանց խառնուածովք արար օգտակարս իրերաց։ Եւ որ առողջ միաստ ունին, ոչ զշարժունսն՝ այլ զշարժիչն պարտին փառաւորել. և ոչ ընդ արբանեակսն, այլ ընդ վարիչն պարտին զարմանալ. և ոչ ընդ գնայունսն, այլ ընդ գնացուցիչն. քանզի և նոքին իսկ իւրաքանչիւր փոփոխմամբք յայտ առնեն, եթէ է ոմն՝ որ փոփոխէ զնոսա։ Արեգակն ծագելով և վերանալով և ի մուտս դառնալով. և լուսին աճմամբ ընդով և նուազելով. և այլք ևս յարարածոցն ըստ իւրաքանչիւր բնութեանց շարժելով և դադարելով։ Եւ արդ չէ առողջ մտաց զշարժիչն և զփոփոխիչն թողուլ, և շարժնոցն և փոփոխելեաց պաշտօն տանել և երկրպագութիւն մատուցանել. զի որ շարժին և փոփոխի՝ չէ էական. այլ կամ լեալ յումեքէ

և յիմեքէ, և կամ հաստեալ ի չգոյէ։ Եւ որ էն և շարժէ զամենայն, ինքն ոչ շարժի և ոչ փոփոխի, քանզի էական է և անշարժական է։

Գ. Եւ զի մի էութիւն մշտնջենաւորական է և պատճառ ամենեցուն լինելոյ, այնմ՝ և որ զբազմաստուածեան պաշտամունսն մուծին՝ վկայեն, և պատճառեն այսպէս։ Մեք, ասեն, քանզի չեմք բաւական մերձեալ յամենեցունց պատճառն, յէն ի գոյն ի մշտնջենաւորն և յանմատոյցն, վասն այնորիկ այլովքն խոնարհագունիւք նմա պաշտօն մատուցանեմք, և որովք նմա զպաշտօնն մատուցանեմք, հարկ է և զնոսա ողորել զոհիւք և նուիրօք։

Եթէ որպէս վկայենն՝ մի է պատճառ ամենեցուն, և նոյն էական և մշտնջենաւոր, յայտ է թէ այլքն ոչ էականք են և

ոչ մշտնջենաւորք. և զիմօրդ
չէականքն և չմշտնջենաւորք ընդ
էականին և ընդ մշտնջենաւո-
րին երկրպագութիւն առնուցուն:
Եւ մանաւանդ մարմնաւորք և
երեւելիք, որպէս արեգակնդ և
լուսինդ և աստեղք և հուր և
ջուր և երկիր, որ ի մոգուց և
ի հեթանոսաց պաշտին:

Ապա եթէ ասիցէ որ յայնպի-
սեանց. Բարիոք է, զի մի էու-
թիւն պատճառ ամենայնի ասէք.
արդ եթէ մի էութիւն է՝ որ զա-
մենայն յամենայնի ազդեցուցա-
նէ և չիք ինչ նմա հակառակ,
մեզ սխաւաւորսն և զբարե-
ւորսն որ ի նմանէ կարգեալ
են՝ զիմօրդ հրամայէք անարգել:

Ասասցուք, եթէ զերախտա-
ւորսն և զբարերարս՝ որ ի նմանէ
կարգեցան՝ մեք ոչ հրամայեմք
անարգել. բայց դարձեալ և ոչ
զպաշտօն արարչին՝ արարածոցն
մատուցանել. զի չիք որ բարե-

րար և երախտաւոր, բայց միայն
որ արար և ոչ խնայեաց. և պա-
հէ կենդանի զբանաւորսն անե-
րեոյթս, և ոչ նախանձի. զհրեշ-
տակաց ասեմ և զհոգւոց մարդ-
կան. և զգայականացն անշնչից
յիւրաքանչիւր կայանի:

Արդ բարիոք է արեգակն և
զեղեցիկ բնութեամբ, և մեզ և
ամենայն արարածոց՝ որ ի ներ-
քոյ երկնից՝ յօգուտ և ի դար-
ման, իբրև ճրագ մի ի մեծի
տան ի մէջ ձեղուան և յատակի
լուցեալ՝ առ ի զխաւարն և զըս-
տուերն զերկուց մեծացն անօ-
թոց ի բաց ի միջոյ փարատե-
լոյ. բայց ինքն եթէ իցէ և եթէ
չիցէ՝ զայն ոչ զիտէ, զի չէ ի
բանաւորաց և ի մտաւորաց.
նոյնպէս և այլքն յանշնչոցն ա-
րարածոց: Եւ թէ ջուր թէ հուր
թէ երկիր թէ օդ, թէ իցեն և
թէ չիցեն՝ զայն ոչ զիտեն, և
զսպասաւորութիւնն՝ յոր կար-

զեցան՝ անդադար մատուցանեն, վարելով այնր՝ որ կազմեացն զնոսա: Եւ մեք ոչ անարգեմք զնոսա, և ոչ պաշտօն մատուցանեմք նոցա. այլ հայեցեալ ընդ նոսա՝ փառաւորեմք զկարգիչն նոցա և զյօրինիչ, զի մեզ ի պէտս են, և կարգչին իւրեանց ի փառս:

Զիմրդ պաշտիցեմք զարեզակն, որ մերթ կոչի իբրև զծառայ առ ի սպասն՝ յոր կարգեցաւ՝ հասանելոյ, և մերթ երթայ ղօղէ իբրև զարհուրեալ, և տայ տեղի խաւարին ընու զմիջոց ի մեծի տանս. և ընդ ժամանակս ժամանակս ի խաւար դառնայ՝ առ ի յանդիմանութիւն և յամօթ իւրոցն պաշտօնէից. յայտ արարեալ եթէ չեմ ես արժանի պաշտաման, այլ այն՝ որ զիս և զամենայն տիւ լուսաւոր պահէ, և զցայգ ղօղեցուցանէ. և երբեք երբեք խաւարեցուցանէ՝ և իբրև

խօսուն բերանով անշշունջն բողոքէ՝ եթէ չեմ արժանի պաշտօն առնլոյ այլ պաշտօն հարկանելոյ: Կամ զլուսին՝ որ ամսոյ ամսոյ հիւծանի, գրեթէ և մեռանի, և ապա սկիզբն առնու կենդանանալոյ, զի քեզ զյարութեան օրինակն նկարիցէ: Կամ զօդ՝ որ մերթ գոչիցէ վարազացեալ՝ հրամանաւ, և մերթ սարսէ ի գոչելոյն՝ սաստիւ: Եւ կամ զհուր՝ որում և զքեզ իսկ երկրորդ արարիչ կազմեաց յօրինիչն, զի յորժամ կամիցիս՝ վառիցես, և յորժամ կամիցիս՝ խափուցանիցես: Կամ զերկիր՝ որ հանապազ բրեմք, և ցանկ կոխեմք, և զաղբ զմեր և զանասնոց մերոց ի նա հեղումք: Կամ զշուրս՝ զոր հանապազն ըմպեմք, և զանուշութիւն նոցա ի ժանտահոտութիւն ի փորի մերում դարձուցանեմք, և զներքին և զարտաքին աղտեղութիւնս մեր նորօք սրբեմք:

Եւ այսու ամենայնիւ յայտ է՝
թէ զոր առ աստուածսն ունին,
անարգեն շատք և անպատուեն:
Կա և դողումն և սոսկումն ունի
գարարածսն, յորժամ զպատիւ
արարչին ոք նոցա մատուցանի-
ցէ. և յայտ առնէ երկիր շար-
ժելովն, և լուսաւորքն խաւարե-
լովն, և օգքն գժգմելովն և քրտ-
մնելով, և ծով սաստկութեամբ
ալեացն սպառնալեօք: Զի թէ
ոչ սաստ արարչին նահանջէր
զնոսա, մի մի ի նոցանէն բա-
ւական էր զամենեօին սատակել՝
առ ի խնդրելոյ զվրէժ անար-
գանաց հասարակաց արարչին:
Կամ ծով ծածկելով, որ տկար
աւազովն պաշարեալ՝ չիշխէ ան-
ցանել ըստ հրաման: Կամ եր-
կիր կլանելով, որ ի վերայ ու-
չընչի կայ հաստատեալ, և յոչինչ
դառնալ և դարձուցանել չէ պատ-
շաճ զիւր զբնակիչսն: Կամ հողմ
պարտասեղուցանելով, որ կեն-

դանութիւնն է ամենայն շնչա-
ւորաց, և չիշխէ արգելուլ զկեն-
դանութիւնն՝ առանց հրամանի
կենդանապահին: Կամ օդք եր-
բեմն զսառամանիսն շնչելով, և
երբեմն զխորշակն բերելով, և
լինէր ամենայն ինչ ոչ ինչ:

Այլ նա աւասիկ իբրև զկառս
իմն լծեալ ի չորից երիվարաց
գաշխարհս տեսանեմք, ի ջերմու-
թենէ ի ցրտութենէ ի ցամաքու-
թենէ և ի խոնաւութենէ. և զօ-
րութիւն իմն ծածուկ կառավար,
որ զչորս կազեցողսն ընդ մի-
մեանս ի հաշտութեան և ի հա-
ւանութեան պահեալ նուաճէր:
Ամենայն կառք ի համազգեաց
երիվարաց լծին, բայց միայն
այսց կառաց՝ որ ի համազգեաց
լծեալ են. և որ ի համազգեացն
լծեալ են՝ երբեմն սայլթաքին,
երբեմն օձտեն և ի տագնապի
զկառավարն և զանձինս կացու-
ցանեն. և երբեմն խորտակումն

իսկ կառացն գործեն. և յորժամ
ողջ կառքն իցեն, և ողջ կառա-
վարն, և վարժ երիվարքն, ուշ
եղեալ ի հանդէպ երեսացն և եթ
արշաւին. և այս կառք զարմա-
նալիք ի հակառակ և յաննման
երիվարաց լծեալ և ծածուկ ձե-
ռամբ ուղղեալք, ոչ ի մի միայն
կողմն ի հանդէպ երեսացն և եթ
արշաւին, այլ յամենայն կող-
մանս վարգին, և ընդ հանուր
արշաւին, և ընդ բնաւս սլանան,
և ամենայնի բաւական են: Յոր-
ժամ ընդ արևելս ընթանան, չէ
ինչ արգել՝ թէ ընդ արևմուտս
ոչ արշաւիցին, և յորժամ ընդ
հիւսիսի վարգին, չէ ինչ արգել՝
թէ ընդ հարաւ ոչ սուրայցեն. զի
ձեռն կառավարին բաւական է
յամենայն կողմանս դիմեցուցա-
նել, և ընդ չորս անկիւնս տիե-
զերաց արշաւեցուցանել:

Դ. ԴԱՐՁԵԱԼ առ այսպիսի
ճշմարիտ ասացածս անպատշաճ

հարցուածս մատուցանեն. ուս-
տի՞ իսկ բնաւ են, ասեն, այդ-
պիսի անհարթութիւնք. զի թէ
Աստուած բարեաց արարիչ է և
ոչ չարաց իրաց, ուստի՞ է խա-
ւար, ուստի՞ են չարիք, ուստի՞
են աշխատութիւնք, ուստի՞ են
լլկանք՝ մերթ ի ցրտոյ մերթ ի
խորշակէ: Կամ ուստի՞ են ան-
զգամութիւնք, զի տեսանեմք եր-
կուս արս միազգիս ընդ միմեանս
գրգռեալ, միմեանց մահու և ա-
րեամբ ծարաւի են: Եւ այլք
զգերեզմանս կրկտեն, և զթա-
ղեալ մարմինս ընդ հողով՝ մեր-
կացեալ խայտառակեալ՝ արևու-
ցուցանեն, և զմեծարեալ դին,
առ փութի չծածկելոյ, թերևս
և շանց ևս կուր արկանեն: Եւ
է երբեք զի մին փախուցեալ եր-
թայցէ անձնաւոր ուրեք զկեանս
անձինն շահել, և միւսն ցաս-
մամբ բորբոքեալ՝ սրով զկնի ըն-
թացեալ, ոչ դադարէ՝ մինչև յա-

գեցուցանէ զցասումն։ ուստի՞ է այն անյազ ցասումնն։ Եւ ոմն մերկանայ զհանդերձս ընկերին, և թէ ընդդէմ դառնայցէ յարևէ ևս արկանէ։ Եւ ուրումն ի մտի եղեալ զողանալ զայլոյ ամուսնութիւն, և ելեալ անօրէնութեամբ յօտար մահիճս, չտայ լինել հայր որդւոց այնմ՝ որ օրինօքն ամուսնացեալ իցէ։ Եւ երբեք երբեք պատերազմունք չարժին, ուր մեղաւոր և արդար առ հասարակ կոտորին, և մահք տարաժամք և ախտք չարաչարք։ Եւ զի՞ պիտոյ է մեզ բնաւ մի ըստ միոջէ թուել, այլ համառօտ իսկ ասել՝ թէ ուստի՞ է այս ամենայն, և ո՞վ է սկիզբն և գործիչ այնպիսի անպատեհից, բայց եթէ իցէ ինչ չար գորութիւն՝ որ զայն ամենայն անհարթութիւնս տայցէ գործել, և ինքն իսկ արարիչ իցէ նոցա. զի զԱստուած արարիչ ասել այնպիսի

իրաց անպատշաճ է, և ոչ ի նրմանէ ունել զգոյութիւն չարեաց։ Զիարդ մարթ է զայնպիսիսն յԱստուծոյ կարծել. զի Աստուած բարերար է և լաւութեանց արարիչ, և ի չարութեանց ինչ ի նա ոչ մերձենայ, և ոչ խնդալ ընդ այն ախորժէ, այլ և խտտէ ևս զգործսն և զգործելիս. զի անընտանի են չարիք ի բնութեանէ նորա։

Վասն որոյ կարծի՝ թէ էր ինչ ընդ նմա, որում հիւզն անուն էր՝ որ է նիւթ, ուստի զամենայն արարածս արար և զատոյց ամենարուեստն իմաստութեամբ, և զարդարեաց վայելչութեամբ. և յայնմ նիւթոյ պարտ է կարծել զչարիս, որ անիրան և անկերպարան էր և խառն ի խուռն օձտելով երթևեկէր, և կարօտէր Աստուծոյ արուեստգիտութեանն։ Եւ Աստուած ոչ եթող զնա հանապազ խառն ի խուռն վարել,

այլ եկն յառնել զարարածս, և ի յոռութեանցն նորա յազնուագոյնսն զատուցանել կամեցաւ. և այնչափ ինչ արար ի նմանէ՝ որչափ Աստուծոյ վայելէր առնել արարածս. և որ ինչ մըրախառն էր ի նմանէ, և չէր պատշաճ արարչութեան, զայն եթող. և յայնմ մըրոյ են չարիք մարդկան:

Ե. ՊԱՏԱՍԻԱՆԻ. արդարև իսկ չարիքն որ լինին՝ ի տարակուսի կացուցանեն զբազումս, և բազում արք աւագք վասն նորին խնդիրս մեծամեծս արարին: Կէսք անսկզբնակից ինչ ընդ Աստուծոյ կամեցան դնել: և կէսք ըստ նմանէ նիւթ ինչ, զոր հիւզն անուանեն, թէ ի նըմանէ արար զարարածս. և կէսք հրաժարեցին բնաւ ի խնդրելոյ, որպէս թէ ամենևին այնմ խընդրոյ չիք սպառուած: Բայց մեզ հարկ եղև ի սիրոյ բարեկամաց,

և յոչ ուղիղ հայելոյ ընդդիմակացն, ըստ մերում տկարութեան ապաւինեալ յԱստուծոյ շնորհսն, մինել ի խնդիր ճառիցս. մանաւանդ զի յուսացեալ ևս վստահ իցեմք յուղղոց ունկնդրաց ի կամացն մտադիւրութիւն, ուստի և լինիցի նոցա զճշմարիտն ուսանել, և մեզ ոչ ի զուր ինչ զբանս ծախել: Քանզի ոչ եթէ անիրաւութեամբ ինչ յաղթել ջանամք, այլ իրաւամբք զճշմարիտն ուսանել:

Արով յայտ է թէ երկուց անարարաց ի միասին չէ մարթ լինել: Զի ուր երկու ոք ի միասին իցեն, հարկ է թէ իցէ ինչ՝ որ զատանիցէ ի միջի: Արդ զիա՞րդ համարիցին զԱստուած. իբրև ի տեղւոջ ինչ յամենայն ի հիւզն լինել, եթէ ի միում ինչ ի մասին նորա: Եթէ զամենայն զԱստուած յամենայն ի հիւզն լինել ասիցեն, որչափ մեծ

ևս ասիցեն զԱստուած, գտանի հիւզն մեծ քան զնա: Քանզի յորում իցէ ոք, այն յորում էն, քան զայն որ ի նմա էն՝ մեծ գտանի, զի բաւական եղև տանել բոլոր զնա: Եւ եթէ ի մասն ինչ միայն ի նմանէ, և այնպէս բխրապատիկ իսկ մեծ քան զնա հիւզն գտանի, զի սակաւ ինչ մասն նորա բաւական եղև ընդունել զամենայն զնա: Եւ եթէ ոչ ի նմա, և ոչ ի մասին ինչ նորա, յայտ է՝ թէ այլ ինչ էր անջրպետ ընդ մէջ երկոցուն մեծ քան զերկոսին. և ոչ միայն երկու անսկզբնակիցք գտանին, այլ երեք. Աստուած, և հիւզն, և անջրպետն, և մանաւանդ մեծ ևս անջրպետն քան զերկոսին:

Իսկ եթէ էր երբեք հիւզն անգարդ և անարդ և անկերպարան, և զարդարեաց զնա Աստուած, քանզի ի յոռութեանցն նորա ի լաւն դարձուցանել կա-

մեցաւ, ապա ուրեմն էր երբեմն զի յանգարդս և յանարդս և յանկերպարանս էր Աստուած, և հարկ էր թէ իբրև զհիւզն իսկ և նա խառն ի խուռն վարէր:

Եւ թէ յամենայն ի հիւզն՝ որպէս ասենն՝ էր Աստուած, յորժամ զնա ի զարդ և ի յարդ և ի կերպարանս ածէր, ինքն յո՞մարթէր ամփոփել, զի չէր ուրեք մարթ ամփոփելոյ: Մի՛ թէ և զինքն ընդ հիւզին ի զարդս ի յարդս և ի կերպարանս ածէր, քանզի չգոյր ուրեք տեղի ամփոփելոյ. որ յետնոյ ամպալըշտութեանն է:

Ապա թէ ասիցեն՝ թէ հիւզն ի յԱստուած էր, ըստ նմին օրինակի պարտ էր խնդրել՝ որպէս զան ինչ* ի նմանէ, որպէս զանասունս ի մէջ օդոյ՝ որք ի նմա են և զատուցեալք ի նը-

* զատիչ:

մանէ, թէ իբրեւ ի տեղւոջ՝ որպէս և ջուրք յերկրի:

Եւ զհիւղեայն ասեն՝ թէ անճահ և անգարդ և անարդ և չար էր. եթէ ըստ նոցա մտացն իցէ, ապա չարեաց տեղի էր Աստուած. զի անհեղեղքն և անգարդքն ի նմա էին. որ անհնարին անօրէնութիւն է, կարծել զԱստուծոյ թէ երբեմն ասպնջական չարեաց էր, և ապա արարիչ չարեաց. նա և բաժանելի ևս՝ թէ ի նմա իբրեւ ի տեղւոջ էր:

Զ. ԱՐԳ. հարկ է ի պատճառ չարեացն գալ, և ցուցանել՝ թէ ուստի լինին չարիքն, և չէ պատճառ չարեաց Աստուած՝ այնու զի առ ընթեր նմա զհիւղն դնեն:

Եւ արդ զո՞ր հիւղ առ ձեռն դնիցեն Աստուծոյ. ո՞չ ապաքէն զայն՝ ուստի զաշխարհս արար. որ անկերպարանն և անգարդ և անարդ էր: Զի տեսանեմք զաշխարհս ի պէսպէս կերպարանս

և ի զարդս և ի յարդս, ապա ուրեմն կերպարանաց և զարդուց և արդուց արարիչ է Աստուած, և ոչ բնութեանց: Իսկ եթէ արարչի այն գործ է՝ զբնութիւնս առնել, ոչ միայն արդս և զարդս և կերպարանս, յայտ է եթէ աւելորդ է կարծել՝ թէ ի նիւթոյ ինչ իմեքէ յընթերակացէ արար Աստուած. զաշխարհս, այլ յոչընչէ և ի չգոյէ:

Նաև զմարդիկ տեսանեմք, զի ի չգոյէ առնեն ինչ. որպէս շինողքդ ոչ ի քաղաքաց քաղաքս առնեն, և ոչ ի տաճարաց տաճարս: Նոքա քանզի ամենևին յոչընչէ չկարեն ինչ առնել, քարինքն՝ զոր ի շինածսն յօրինեն՝ ոչ ևս քարինք կոչին, այլ կամ քաղաք կամ տաճարք. զի ոչ եթէ բնութեան գործ է քաղաքս կամ տաճարս, այլ արուեստին է՝ որ ի բնութեանն: Եւ արուեստն ոչ եթէ յընթերակացէ ինչ իմեքէ՝

որ ի բնութիւնսն իցէ՝ առնու
զարուեստգիտութիւնն, այլ ի
դիպացն որ դիպին ի բնու-
թեանցն: Քանզի ոչ եթէ ան-
ձնաւոր ինչ յանձնաւորաց զա-
րուեստն կարէ ցուցանել, այլ
ի դիպացն որք դիպինն. որ-
պէս ի դարբնութենէ դար-
բինն, և ի հիւսնութենէ հիւսն:
Զի մարդ և յառաջագոյն քան
զարուեստն է. բայց արուեստն
չէ՝ եթէ ոչ նախ մարդն իցէ. ուս-
տի զարուեստն յոչընչէ ի մար-
դիկ պատշաճեալ հարկ է ասել:
Եւ եթէ առ մարդկան այսպէս,
որչափ ևս առաւել պատշաճ իցէ
զԱստուծոյ իմանալ՝ թէ ոչ միայն
արդուց և զարդուց և կերպա-
րանաց արարիչ է, այլ յոչընչէ
առնել բաւական է բնութիւնս,
և ոչ արգասիս նիւթոյ՝ յորմէ
Աստուած ընտրեաց զբարին ի
մի թեր, և զչարն մրրախառն ի
միւս կողմն, ուստի շանայ մրրա-
խառն զյստակն պղտորել:

Է. ԶԱՐԻՔՍ որ լինին ուստի՝
իցեն:

Հարցցուք և մեք. չարիքն որք
լինին անձինք ինչ իցեն, թէ
արգասիք անձանց:

Ասեն, ի դէպ է կարծել՝ եթէ
արգասիք անձանց:

Եւ հիւզն, զոր ասեն անար-
գասաւոր և անկերպարան, զիմրդ
անարգասաւորն և անկերպա-
րանն յայլս կարէր արդիւնս
ծնուցանել, եթէ ոչ ի դիպացն լի-
նիցին չարիքն, և ոչ ի նմանէ:
Զի սպանութիւնն չէ անձն ինչ,
և ոչ շնութիւնն անձն ինչ է, և
ոչ դարձեալ այլքն մի ըստ միոջէ
ի չարեացն. այլ որպէս ի դը-
պրութենէն դպիր կոչի, և ի
ճարտարութենէ ճարտար, և ի
բժշկութենէ բժիշկ, և այն ոչ
եթէ անձինք ինչ են, այլ յիրաց
անտի առնուն զանուանս, նոյն-
պէս և չարիքն ի դիպացն առ-
նուն զանուանումն:

Ապա եթէ և գայլ որ իմա-
նայցեն դրդիչ և գրգռիչ՝ որ ար-
կանիցէ ի միտս մարդկան զչա-
րիսն, և նա ի գործոյն՝ զոր գոր-
ծէ առնու զանուն չարութեան:
Բայց զայն պարտ է գիտել, թէ
զոր գործէ ինչ որ՝ ոչ ինքն նոյն
է. որպէս բրուտն յորժամ ա-
նօթս գործիցէ՝ ոչ ինքն անօթ
լինի, այլ գործիչ է անօթոցն,
ուստի և զանուանումն արուես-
տին առնու, նոյնպէս և չարա-
գործն ի չարն գործելոյ առնու
զանուն չարութեանն՝ եթէ շուն
իցէ և եթէ սպանող: Ապա ու-
րեմն յիրաւի ասին մարդիկ ա-
րարիչք չարեաց, զի ինքեանք
են պատճառք առնելոյ և չառ-
նելոյ: Եւ զչարիսն ոչ պարտիմք
անձինս անուանել, այլ արգա-
սիս անձանց և չար:

Իսկ եթէ ի նմին յամառու-
թեան կացցեն՝ թէ արդարև ա-
նարդ և անարգասաւոր էր հիւղն,

և Աստուած ամ զնա ի զարդ և
ի կերպարանս և յարգասիս, ա-
պա զԱստուած դնեն պատճառս
չարեացն: Լաւ էր լեալ՝ թէ նոյն-
պիսի կացեալ էր անհեղեղ և
անարգասաւոր, քան գալ յար-
գասիսն և ի կերպարանս, և լի-
նել պատճառ չարեաց այլոց:
Քանզի զի՞նչ մարթի որ լինել՝
որ իցէ թէ անկերպարան իցէ.
նա և ասելն անկերպարան՝ զկեր-
պարանացն յայտ առնէ: Իսկ
եթէ էր ինչ անձնաւոր և կեր-
պարանաւոր, աւելորդ է ասել
արարիչ զԱստուած:

Այլ այնու, ասեն, զի յանար-
գութենէն և յանհեղեղութենէն
դարձոյց ի զարդ և ի կերպա-
րանս, յիրաւի կոչի արարիչ:

Այդ այնմ նման է, յորժամ
ի քարանց որ շինուածս առնիցէ՝
պատշաճելոյն և յօրինելոյն մի-
այն արարիչ է, և ոչ բնութեանն:
Եւ արդ յի՞նչ ինչ արդևք արար
Աստուած զանկերպարանն. ի լաւ

ինչ թէ ի յոռի: Եթէ ասիցեն՝
եթէ ի լաւ, զչարիսն որ լինին
պարտին խնդրել, թէ ուտի լի-
նին: Ուրեմն արգասիքն ոչ նոյն-
պիտի մնացին՝ որպէս և էինն,
այլ զի ի լաւն դարձեալ՝ լաւք
և եթ երևեսցին: Ապա եթէ ի յոռի
ինչ դարձան, իշխեսցեն ասել՝
թէ չարեացն պատճառ Աստուած
է, զի նա զարգասիսն ի լաւ
անդր դարձոյց:

Այլ ասեն՝ թէ զյստակն ի մի
կողմն ընտրեաց, ուտի զարա-
րածսն արար, և զմրախառնն
եթող:

Ասացուք. որպէս զի թէ կա-
րող էր և զայն յստակել և զչա-
րիսն ի միջոյ բառնալ, և ոչ
կամեցաւ զայն ի միջոյ բառնալ,
ապա պատճառս չարեաց պարտ
է գնա ասել. զի ի կիսոյն նորա
արար բարի արարուածս, և ըզ-
կէսն նորա եթող նոյնպիտի՝ յա-
պականութիւն լինելոյ բարւոք

արարածոցն: Եւ թէ ճշմարտիւ
ոք քննիցէ զիրսն՝ գտանէ յան-
հընարին վտանգս եկեալ զհիւղն
քան զառաջին անկազմութիւնն,
զի նախ քան զընտրելն և զըզ-
զալն զվտանգսն չարեաց՝ յա-
պահովի և յանհոգութեան կայր.
և արդ յառնելոյ զազգմունս չա-
րեացն՝ ի տազնապի և ի տա-
րակուսի կայ: Եւ թէ կամիս ի
մարդոյ իսկ առ օրինակ. զի
նախ քան զպատկերանալն և լի-
նել կենդանի, անմասն էր ի չա-
րեաց. և յորժամ գայ ի չափ
հասակի մարդոյ, յայնժամ մի-
տի ի չարիս յիւրմէ անձնիշխա-
նութենէ: Նոյնպէս և ի բարե-
րարութենէն, զոր ասեն յԱստու-
ծոյ եղեալ հիւղեայն, գտանի՝
զի ի յոռութիւնս եկն:

Ապա եթէ ի չկարելոյ Աստու-
ծոյ բառնալ զչարիսն եթող նոյն-
պիտի, այնու տկարութիւն ածեն
զԱստուծով՝ կամ թէ բնութեամբ

տկար իցէ, կամ թէ առ երկիւղի յաղթեցաւ յայլմէ զօրագունէ քան զնա: Եթէ յաղթեալ կասկածանօք ի մեծագունէ քան զնա ասիցեն, հարկ է թէ զչարիսն բռնադատիչս կամաց նորա դնեն: Եւ ընդէ՞ր ըստ նոցա բանիցն չարիքն ոչ լինէին աստուածք, որ Աստուծոյն յաղթել կարէին:

Ը. ԴԱՐՁԵԱԼ հարցցուք զհիւղայն. պարզ ինչ բնութիւն իցէ, եթէ յօգուածով. զի ազգի ազգի գործուածք իրացն յայսպիսի քննութիւնս ածեն զմեզ: Զի եթէ պարզ բնութիւն էր հիւղն, և մենակերպ, և աշխարհս ի յօգուածոց և ի պէսպէս բնութեանց և ի խառնուածոց հաստատեալ է, անհնարին է ասել՝ եթէ հիւղեայն լեալ իցէ: Վասն զի չէ մարթ յօգուածոյիցն ի միոջէ պարզ բնութենէ ունել ըզհաստատութիւնն, քանզի յօգուածոյքն ի պարզական բնութեանցն յօղին:

Եւ եթէ ի պարզական բնութեանցն յօղեցաւ, ապա էր ժամանակ յորժամ հիւղն իսկ չէր ի միջի, զի ի պարզականացն յօղելոյ եղև հիւղն. ուստի լեալ իսկ երևի հիւղն, և ոչ անարար: Զի եթէ յօգուածով էր հիւղն, և յօգուածոյքն ի պարզականացն ունին զանձնաւորութիւն, ապա էր երբեք զի չէր իսկ հիւղն մինչ չև պարզականացն ի միմեանս յարեալ էր, և եթէ էր ժամանակ՝ յորժամ զի հիւղն չէր, ապա չգոյր ժամանակ յորում էր անարար: Զի եթէ Աստուած անարար էր, և պարզականքն ևս անարարք ուստի հիւղն յօղեցաւ, յայտ է թէ չէին երկուքն միայն անարարք, այլ հինգ:

Եւ արդ տեսցուք, հաւանք ինչ ընդ միմեանս էին բնութիւնքն, ուստի հիւղն յօղեցաւ, թէ հակառակք իրերաց. նա աւասիկ տեսանեմք զբնութիւնսն

միմեանց հակառակօք քանզի ընդդէմակաց է հրոյ ջուր, և լուսոյ խաւար, և ցրտոյ ջերմ, և ցամաքի խոնաւ: Եւ ինքեան ինչ հակառակ և փաստակար չէ, բայց ընկերին. և անտի յայտ է՝ թէ չեն ի միոյն նիւթոյ, և ոչ մի նիւթն ի չորից հակառակորդաց: Արդ եթէ մինչ էր նիւթն՝ ոչ եւ թէ ինքեան հակառակ էր, այլ ընկերին. որպէս սպիտակ թիւոյ, և քաղցր դառին:

Թ. Եի արդ զհիւղեայն խնդիր թողեալ՝ զոր նիւթն ամենայնի կոչեն, ի չարեացն խնդիր եկեսցուք՝ զոր ի նմանէն իմանան: Զի յորժամ չարիքն յայտ լինիցին՝ թէ չեն անձնաւորք, անտի և հիւղն յանդիմանի՝ թէ ոչ էր երբեք, և ոչ բնութիւն անձնաւոր:

Արդ զմարդկան իսկ չարեաց հարցցուք. արգասի՞ք անձանց իցեն, եթէ անձինք ինչ չարիքն.

զի որ ինչ ի մարմինս և ի հոգիս շարժմունք խաղան, ոչ մարթի ասել՝ թէ այն մարդ իցէ, այլ կամական շարժմունք. զի մարդն անձնաւոր է, և բարքն չանձնաւորք, որպէս սպանուած թիւն կամ շնութիւն՝ որ ի բարուցն զործիցին:

Արդ եթէ այնք արարածք ինչ անձնաւորք իցեն, հարկ է և ըզպատճառն զոր դնեն արարած անձնաւոր կարծել. զի որոյ մասն ինչ արարած է, յայտ է եթէ նա ամենեւին իսկ արարած է. և որոյ մասնն չէ արարած, նա բնաւ իսկ չէ արարած: Ապա ուրեմն էր երբեք՝ զի բնաւ չէր ամենեւին ինչ արարիչ բովանդակ, մինչ չև Աստուծոյ զմարդն արարեալ էր, ուստի չարիքն լինին: Քանզի մասանց չարեաց գտանի մարդն արարիչ, անտի յայտ է թէ և բաւանդակ իսկ չարեացն արարիչ Աստուած է, զոր ամենեւին

մի՛ երբեք լիցի ասել՝ թէ Աստուած չարեաց պատճառ իցէ, այլ այն որ իւրով կամօք զգործ չարեացն գործիցէ. և յումմէ չարն գործի՝ յիրաւի նմին և անուն չարութեան դնի, որպէս և յառաջագոյն իսկ ասացաք:

Ժ. Եի արդ եկեսցուք յիրացն իսկ ի քնին, զի յորժամ ճշդիւ մրցութիւնք լինիցին՝ դիւրաւ զյայտնութիւն ճառիցն յանդիման կացուցանիցեն:

Արդ զԱստուած բարի՞ և բարերա՞ր ասիցեն: Հարկ է թէ բարի և բարերար ասեն, և չարութիւն ինչ ի նա ոչ մերձենայ: Եւ եթէ այն այնպէս իցէ. նախ զշնութենէ և զպոռնկութենէ հարցցուք, և ապա զայլոցն նոյն պիտեաց: Եթէ Աստուծոյ կամօք գործէին այնպիսի չարիք, ընդէ՞ր ի գործելեաց չարեացն վըրէժս պահանջէ. այլ այնու զի ըստ չարեաց գործոցն վրէժս

պահանջիցէ յայտ է եթէ ոչ անորժէ զչարիսն, այլ ատեալ, և պատիժս պատուհասից ի վերայ գործելեացն ածէ. որոց, ըստ իւրեանց անմտութեան, խրատք նորա չարութիւնք կարծին. որպէս և այժմ՝ սպանողք յորժամ ի պատիժս մտանեն՝ ոչ բարեւարս զպատժածուսն կոչեն, այլ չարարարս. քանզի այնպիսի բարք են չարագործաց՝ զիրաւունսն անիրաւութիւն ասել: Բայց մեզ մի՛ լիցի այնպիսի ինչ ասել. այլ զչարիսն ոչ անձնաւորս կարծել, այլ կամածինս:

Ապաքէն պոռնկութիւն և շնութիւն՝ ի մերձենալոյ ի միմեանս առն և կնոջ լինին. եթէ յիւր կին որ օրինօք ամուսնացեալ մերձենայցէ վասն որդէծնութեան և զաւակի սերելոյ, բարիոր է մերձաւորութիւնն. ապա եթէ ուրուք թողեալ զիւր կին, զայլոյ ամուսնութիւնն թշնա-

մանիցէ, գործ չարութեան գործէ: Եւ թէպէտ մերձաւորութիւնն նոյն է, և օրինակ մերձաւորութեանն ոչ նոյնպիսի, քանզի մին բուն հայր լինի որդւոց, և միւսն գողունի: Նոյն բանք են և վասն պոռնկութեան. եթէ վասն որդէծնութեան ոք մերձեւ նայցէ յիւր կին, յիրաւի է. ապա եթէ առ ցանկութեան օտար մարմնոց ցանկանայցէ, կարի իսկ անիրաւութիւն: Եւ յայտ է՝ թէ իրքն չարք յայնժամ լինին, յորժամ պէտք օրինօք ոչ վճարեսցին:

Նա և զսպանութենէ նոյն բանք են. յորժամ զըմբռնեալն շնութեան ոք սպանանիցէ, պատուհաս ի վերայ ածեալ վասն յանդրգնութեան, չառնէ չար ինչ: Ապա եթէ զանմեղն ոք, որոյ ոչ ինչ ի վճռականացն գործեալ իցէ՝ սպանանիցէ, կամ վասն ինչս զերծանելոյ, կամ վասն ստա-

ցուածս հատանելոյ, չարութիւն գործէ. և գործն նոյն է երկոցունց, բայց օրինակն ոչ նոյնպիսի:

Նա և յինչս առնուլ նոյն բանք են. որ պարգև ի տեսնէ կամ ձիր ի բարեկամէ առնուցու, ոչ ինչ չարութիւն գործէ. իսկ որ բռնաբար յանաւագէն հանիցէ, չարութիւն գործէ. և առնուլն երկոցուն նոյն է, բայց օրինակ առնելոյն ոչ նոյնպիսի:

Նոյնպէս և աստուածաշատութեան յօրինակէ անտի ցուցանի չարութիւնն. եթէ զճշմարիտն Աստուած ոք պաշտիցէ, գործ ազնուական գործէ. ապա եթէ թողեալ զճշմարիտն, քարանց և փայտից՝ որպէս թէ Աստուծոյ՝ պաշտօն մատուցանիցէ, անհնարին վնաս գործէ. զի զօրինակ պիւտոյիցն յանպատեհ իրս դարձոյց: Եթէ պատկեր ոք գործիցէ, և ոչ վասն սիրոյ սիրելոյն,

որ մահուամբ յաչացն վրիպեցաւ, կամ վասն զհարտարու թիւն ցուցանելոյ, այլ ի պաշտօն առեալ երկիր պագանիցէ իբր Աստուծոյ, գործ չարութեան գործէ:

Եւ այսպէս կազմածոյ իրաց ինչ եւ՝ միտք գործողին գործեն զչարն, որպէս և երկաթ մերթ ի բարիս պաշտի, և մերթ ի չար. զի եթէ խոփ և գերանդի և մանգաղ ոք գործիցէ, ի բարւոք իրս պաշտեցաւ. ապա եթէ սուսեր և գեղարդն և սլաք, և այլ ինչ զէն որ փնասակար մարդկան է, գործ չարութեան գործէ. և պատճառ չարութեանն գործելին, և ոչ երկաթն:

ԺԱ. ԻՍկ մարդիկ, տսեն, յանձանց ինչ ունիցին զայնպիսի շարժմունս, թէ յԱստուծոյ լեալ իցեն, կամ թէ այլ ոք իցէ՝ որ գայն ի մարդիկ արկանիցէ:

ՅԱստուծոյ մարդկան այսպի-

սի ինչ լինել՝ չթուի պատշաճ ասել. այլ ունել անձնիշխանու թիւն և ազատութիւն առաջնոյ մարդոյն եղելոյ յԱստուծոյ, և ի նմանէն զնոյն իւրոց պայագատացն ժառանգել: Եւ արդ առեալ զանձնիշխանութիւնն, ում կամի՝ ծառայանայ, որմէ շնորհն պարգեւեալ է նմա յԱստուծոյ. քանզի այլն ամենայն ի հարկէ ծառայէ աստուածական հրամանին. եթէ զերկնից ասիցես, կայ հաստատեալ և ոչ շարժի ի սահմանելոյ նմա տեղւոյն. և եթէ զարեգականէ կամիցիս ասել, սակայն և նա կատարէ զգաւորեալ նմա զշարժումն և չիշխէ խուսափել յընթացիցն, այլ ի հարկէ ծառայէ տէրունական հրամանին: Նոյնպէս և զերկիր սեղմացեալ տեսանեմք, և բարձեալ բերէ զհրաման հրամանաւորին. և զայլսն ամենայն համակերտս ծառայացեալս հրա-

մանաց արարչին, և չիշխեն այլ ինչ քան զայն՝ յոր կարգեցանն՝ գործել. վասն որոյ գովեմք զնոսա յաղագս զսահմանս հրամանացն պահելոյ:

Բայց մարդոյ առեալ զանձնիշխանութիւն, ում կամի ծառայանայ. ոչ ի հարկէ բնութեան բռնադատեալ, ոչ ի զօրութենէն՝ որ նմա վասն լաւութեանց շնորհեցաւ՝ կասեալ, այլ ի հնազանդութենէ միայն շահի զօգուտն և յանհնազանդութենէ զվնաս. և զայն ոչ եթէ առ եղեռանէ ինչ լեալ ասեմք մարդոյն, այլ վասն լաւութեանց: Զի եթէ իբրև զմի ինչ յայլոցն բնութեանց լեալ էր՝ զոր ի հարկէն ծառայեն Աստուծոյ, ապա և վարձս ընդ կամակարութեանն առնլոյ չէր արժանի, այլ իբրև գործի մի էր արարչին, զոր թէպէտ ի չար վարէր և թէպէտ ի բարի, ոչ պարսաւանք ինչ էին նմա և ոչ

գովութիւնք, այլ պատճառ այն էր՝ որ զնա այնպէսն վարէր, նա և ոչ զլաւ ինչ գիտէր այնուհետև մարդն. քանզի չէր հրմուտ այլ իմիք, բայց այնմ և եթ՝ յոր պատշաճեալն էր: Այլ Աստուած այնպէս պատուել զմարդն կամեցաւ, զի առ լաւութեանցն խելամուտ լինելոյ՝ զանձնիշխանութիւնն պարգևեաց նմա, որով կարող իցէ առնել զինչ և կամեսցի, և զանձնիշխանութիւնն նորա ի լաւն խրատէ դարձուցանել:

Որպէս հայր ոք յորժամ զօրդի իւր խրատիցէ՝ որ կարող իցէ ուսումն ինչ ուսանել, չծուլալ յուսմանէն՝ այլ յառաջագէմ լինել ի լաւն ստիպէ. վասն զի գիտէ եթէ կարող է յառաջագէմ լինել, պահանջէ զուսումնն՝ յոր աւանդեցաւ: Նոյնպէս և զԱստուծոյ պարտ է իմանալ՝ եթէ յօժարեցուցանէ զմարդն անսալ

հրամանաց նորա. բայց զկամա-
կար իշխանութիւնն ոչ հանէ ի
նմանէ, որով կարողն է անսալ
և չանսալ հրամանացն. այլ խը-
րատէ և յօժարեցուցանէ զմարդն,
զի լաւութեանցն ցանկացող լի-
ցի, որովք արժանաւոր մեծաց
սլարգեաց լինիցի, եթէ անսայցէ
Աստուծոյ. այլ զի և չանսալոյն
իշխանութիւն ունիցի. քանզի ոչ
եթէ վայրապար ինչ կամէր Աս-
տուած զայնպիսի պարգևս տալ,
որ յաւիտենական անեղծութիւնն
է. զի վայրապար իսկ էր այն-
պիսւոյն տալ՝ որ ոչ ունէր իշ-
խանութիւն երկոցունց, անսալոյ
այնմ՝ զոր Աստուածն կամէր, և
չանսալոյ այնմ՝ զոր նայն չա-
խորժէր: Բայց իրաւամբք այն
է, յորժամ արժանի ըստ որոց
գործեացն ոք ինչ առնուցու:

Եւ արդ զհարգ երևէր ընտրու-
թիւն գործոցն, եթէ ոչ ունէր
մարդն իշխանութիւն երկոցունց,

և անսալոյն և չանսալոյն: Եւ
արդ յայտ է թէ անձնիշխան ե-
ղև մարդն՝ առնել զբարի և ժտել
ի չար. իբր ոչ եթէ չար ինչ ա-
ռաջի կայր՝ յոր ժողիցի, այլ այն
և եթ առաջի կայր՝ կամ անսալ
Աստուծոյ կամ չանսալ, և զնոյն
և եթ պատճառ չարին իմանալ:
Քանզի լեալ մարդն առաջին՝
առնոյր պատուէր յԱստուծոյ,
և չհնազանդեալ աստուածական
հրամանին՝ մտաբերէր ի չարիս,
և անտի լինէր սկիզբն չարեաց:

Ուստի ոչ ոք կարէ անարար
ինչ* և անձնաւոր զչարն ցու-
ցանել. և դարձեալ ոչ յարար-
չէն, այլ յանսաստութենէ դի-
պեալ ստունգանողին, և յուրով
վարդապետութենէ դրդեալ. զի
ոչ եթէ այնպիսի ինչ հաստա-
տեալ բնութեամբ զմարդն ցու-
ցանել կարէ ոք: Եթէ այնպիսի
ինչ բնութիւն մարդոյն առեալ

* անարարիչ

էր, ապա ոչ ի բնութենէ արաւածոյ և յատուածեղէն գրոց նմաւարդապետութիւն ընծայանայր. որպէս ասէ ուրեք ատուածական բարբառն, եթէ ի մանկութենէ մարդիկ ի խնամս չարի միտեալ են. զի ցուցցէ թէ որ միտին կամօք միտի, և ոչ ուրուք բռնութեամբ:

Արդ անսաստութիւնն և եթ որ արտաքոյ Աստուծոյ կամացն գործիցի պատճառ չարեաց իմանալի է. և նմին զայլ որ վարդապետ ծածուկ հաշուել, դրդիչ և ոչ բռնադատիչ, որ զմարդն ի լաւութեանցն մերկանալ կամեցաւ: Ապա եթէ զպատճառն ևս կամիցին խնդրել, զնախանձն որ առ մարդն եղև իմասցին զպատճառն: Եւ եթէ զնախանձուէն ևս ճշդիւք քննիցեն՝ թէ ուստի՝ եղև, ասասցուք եթէ յառաւելութենէ զմարդն պատուելոյ. քանզի միայն մարդ ըստ պատկերի

և ըստ նմանութեան Աստուծոյ եղև: Իսկ եթէ այնու զԱստուած պատճառ չարեաց կամիցին ասել, անկանին յիմաստնարար խորհրդոյ: Եթէ զնորա ինչ հանեալ էր, և մարդոյն շնորհեալ, թերևս յիրաւի պատճառ չարեաց կարծէր տուիչն. ապա եթէ զնա նոյնպէս որպէս եղևն պահեաց, և զմարդն այսպէս կամեցաւ առնել, պատճառ չարեաց՝ նախանձորդն է: Քանզի ոչ եթէ յորժամ իցեն ուրուք երկու ծառայք, և զմիսն ի ծառայութեան ունիցի, և զմիւսն յորդէգիրս գրիցէ, և միոյն յարուցեալ ի վերայ զմիւսն սպանանիցէ, մի թէ պատճառ չարեաց զտէրն պարտ իցէ իմանալ, որ ոչ եհան ինչ ի ծառայէն և շնորհեաց միւսոյն:

Թ. ԱՐԳ. և զայն ևս հարցանեն, եթէ չար ինչ չկայր առաջի, ուստի՞ օձն զոր սատանայ

կոչէք՝ իմացաւ զհանգամանս չարին:

Ասեմք, եթէ սատանայ չար զստուեցանելն մարդոյն Աստուծոյ իմացաւ, վասն որոյ զմարդն յայն յօժարեցոյց: Արալէս յորժամ իցէ ոք ուրուք թշնամի, և թագուցեալ զթշնամութիւնն՝ գաղտ կամիցի վնասել, և չգիտիցէ զհանգամանս վնասակարութեանն, և շուրջ եկեալ յածիցի հնարս խնդրել. ապա գրտեալ ժամանակ՝ յորժամ ոք ի բժշկաց թշնամոյն նորա պատուէր տայցէ յայտ ինչ չհալել, և յայտ նիշ կերակրոց չճաշակել, որով առողջութեանն կարիցէ հասանել, և նորա լուեալ՝ վաղվաղակի ի կեղծիս բարեկամութեան կեղծաւորեալ զբժիշկն պարսաւիցէ, և զօգտակարսն նմա վնասակարս թեւադրեալ կարծեցուցանիցէ, և հակառակ պատուէրս հրամանաց բժշկին տայ-

ցէ, և այնու առնիցէ նմա վնաս. որ ոչ եթէ յառաջագոյն գիտէր զհանգամանս վնասակարութեանն, այլ ի պատուիրելոյ բժշկին գտեալ հնարս՝ եղև վնասակար: Հոյնպէս կարծի և զստանայէ՝ նախանձելն նմա ընդ նախաստեղծ մարդոյն, և չգիտել զհանգամանս վնասակարութեանն. քանզի ոչ եթէ չար ինչ առաջի կայր՝ ուստի զհանգամանսն մարթ էր առնուլ, ուսեալ յԱստուծոյ պատուիրանէն՝ որ մարդոյն տուաւ արգելուլ զնա ի ճաշակելոյ ի տնկոյ իմեքէ ի մահաբերէ, զայն յառաջադրեաց մարդոյն. որ ոչ եթէ անպիտան ինչ ի կերակուրս մարդոյ էր, և ոչ բնութեամբ տունկն մահաբեր, և վասն այնորիկ ինչ արգելաւ մարդն ի ճաշակելոյ ի նմանէ, այլ անսաստութիւնն եղև պատճառ մահուան մարդոյն, իբրև յանցաւորի՝ որ անցանիցէ

զհրամանաւ հրամանատուի՝ որ նմա կարգեալ իցէ:

Արդ ժտեցոյց թշնամին զմարդն անցանել զհրամանաւն Աստուծոյ, որպէս զի ոչ եթէ ստուգեալ գիտէր՝ եթէ այնու նմա փասինչ զործել կարիցէ, այլ կարծեօք ի թեթուս մատուցեալ, եթէ լիցի և թէ չլինիցի. և յետոյ յԱստուծոյ պատուհասէն՝ որ առ մարդն՝ եղև վասն պատուիրանազանցութեանն իմացաւ եթէ պատուիրանք նորա մահ գործեցին, և յիրաւի պատժեցան և նա և մարդն՝ զոր յօժարեցոյց յանսաստութիւնն, ճաշակել ի փայտէն՝ որ ոչ բնութեամբ մահաբեր էր, այլ յԱստուծոյ ըստառնալեացն եղև այնպիսի իրաց պատճառ:

Եւ որպէս բժշկի ոչ կարեմք մեղադիր լինել՝ վասն յառաջագոյնն զգուշացուցանելոյ որով օրինակաւ կարիցէ մարդն ա-

ռողջանալ, և նորա թողեալ զպատուէրս բժշկին՝ անսայցէ թշնամւոյն՝ որ զփաստարար խրատն տայցէ նմա, որով ոչ զպատճառս փաստուն ի բժշկէն՝ որ յառաջագոյնն գուշակեաց նմա՝ իմանալի է, այլ ի թշնամւոյն որ ի պատուիրանէ բժշկին նմա զփաստ հնարեցաւ. նոյնպէս և զսատանայէ ասեմք լեալ թշնամին մարդկան՝ որ չև ևս գիտէր զհանգամանս չարեաց, այլ ի պատուիրանէն Աստուծոյ ուսեալ՝ կամեցաւ փաստել մարդոյն, որպէս զի եթէ առանց Աստուծոյ կամաց ի ծառոյն ճաշակիցէ՝ առնուցու պատիժ զմահ: Քանզի եթէ յառաջագոյն չէր գուշակեալ Աստուծոյ մարդոյն չուտել ի կերակրոյ ծառոյն, և նորա յանգէտս կերեալ, չլինէր նմա պատիժ մահ. կամ որպէս թէ առ ի չգիտանս եկեր, կամ թէ առ չժուժալոյ ի կերակրոյ ծառոյն, չէր ինչ

պատժի պարտական: Քանզի և մանուկ կաթնակեր՝ որ յայլ ինչ կերակուր մտաբերիցէ, ոչ պատժելի է՝ այլ արգահատելի, որ պէս թէ առ ի չգոյէ կաթին յայն յօժարեաց: Կա և օձն, որ է սատանայ, յիրաւի պատժեցաւ՝ վասն ընդ անագորոն թըշնամութեան ընդ մարդոյն ունելոյ:

Եւ արդ սկիզբն չարեաց զնախանձն ասեմք, և զնախանձն յառաւել զմարդն պատուելոյ, և և զչարիսն յանհագանդութենէն: Զի Աստուած այնպէս առաւել զմարդն պատուեաց, և նորա անսաստեալ՝ զընկէց զպատուիրանն: Ուստի զամենայն ինչ որ լինի չար, ոչ բնութեամբ չար գիտեմք, այլ զի առանց կամացն Աստուծոյ գործին իրք ինչ՝ լինին չար:

Կա և ընդ լինելն իսկ սատանայի յԱստուծոյ, գիտաց՝ եթէ

անսաստեալ ումեք Աստուծոյ՝ չար է և ոչ բարի. քանզի ոչ եթէ անմիտ ինչ որ եղև նա յԱստուծոյ՝ եթէ չգիտէր, եթէ որ ինչ ըստ Աստուծոյ կամացն լինի՝ բարի է, և որ ինչ արտաքոյ քան զնորա կամսն՝ այն չար է. և վասն այնորիկ յիրաւի տանջէ զնա Աստուած, զի գիտէ նա ըզբարին, և ոչ առնէ, և հմուտ է չարին, և ոչ խորշի: Եւ ոչ չար և չարչարիչ հաստատեաց զնա Աստուած. և ոչ փորձիչ՝ եթէ նովաւ փորձեալ զարդարս զըտեսցէ. և ոչ ինքն յանձնէ չար զըտեալ, և ոչ անարար և հակառակ Աստուծոյ. այլ մտաւոր եղեալ յԱստուծոյ, և հմուտ գիտութեան՝ թէ չար է հակառակ կալ Աստուծոյ հրամանին, և յայն զոր գիտէրն՝ թէ չար է՝ յանգգնեցաւ, զանսաստութենէն ասեմք. և անսաստութիւնն ոչ եթէ անձնաւոր ինչ յառաջագիւտ

եհաս ի գիտութիւնն սատանայի, այլ իբրև զմի ինչ եղեալ ի դիպաց կամեցելոյն:

Նա և զմարդոյ յիրաւի, աւետեք, կրել պատուհաս ընդ որոց գործիցէ. քանզի կամաւ երթայ յուսումն այնպիսի իրաց, յորոց յորժամ և կամիցի՝ և մեկնել կարող է. քանզի և կամելոյն և չկամելոյն ունի իշխանութիւն, զորոյ զհետ երթայ և կարելն զոր ինչ կամիցի առնել:

ԺԳ. ՈՐՈՎՀԵՏԵՒ, ասեն, չարեաց արարիչ զԱստուած չկամիք ասել, այլ ի մարդկանէ եղեալ թելադրութեամբ սատանայի ի հնազանդելոցն նորա և ի խաբեցելոց, և յիրաւի կրեն պատիժս. զի կարէին հատանել և ընկենուլ ի բաց զչարիսն, և ոչ կամեցան, և արդ վասն նորին իսկ սատանայի հարցցուք. այնպիսի՞ արդևք արար զնա Աստուած եթէ ինքնին այնպիսի չէր՝ և յօժարեաց ի չարաբարել:

Եթէ այնպիսի արարեալ էր զնա Աստուծոյ, պատիժս ի նրմանէ չէր պարտ պահանջել, զի պահեաց զպայման բնութեանն՝ յոր արարն զնա Աստուած. և որ ոք ոչ կամօք ինչ գործէ, ընդ այնր պատիժ չպարտի կրել. բայց որ կամօք կարող է գործել, և գործ ինչ յոռութեան գործիցէ, յիրաւի պատժի, զի ոչ եկաց յայնմ՝ զոր Աստուածն կամի. ապա եթէ յԱստուծոյ բարւոքեղև, և անձամբ յանձնէ դարձոյց զկամսն ի չար՝ հեռացուցեալ զինքն ի լաւէն, յիրաւի պահանջի ընդ որոց յանդգնեցան՝ պատիժս. զի զսատանայ մեք ոչ յԱստուծոյ սատանայ եղեալ գիտեմք. այլ զսատան անուն՝ վասն խոտորելոյն էառ իւր անուն. քանզի սատանայ յէբրայեցոց և յԱսորոց լեզուէ խոտորեալ թարգմանի. այլ զօրութիւն իմն զգայուն լաւու-

թեանց հաստատեցաւ յԱստուծոյ, և ի թշնամութենէ ընդ մարդոյն ունելոյ՝ իւրն կամօք եղև բանսարկու. թողեալ զԱստուծոյ հալատակութիւն՝ սկսաւ անսաստել, և հակառակ կալ Աստուծոյ հրամանացն ուսուցանել մարդկան, և իբրև զապրտամբ յետս կացեալ թիւրեցաւ յԱստուծոյ: Եւ վկայէ բանիս աստուածական քարբառն, որ ապստամբ վիշապն կոչէ զնա՝ եթէ հրամանաւ սպան զապրտամբ վիշապն: Եւ արդարև իսկ բանն Աստուած սպան զսատանայ, այնու զի կոխելոյն զնա ետ իշխանութիւն: Արդ ապրտամբ կոչէ զնա զիր. եթէ նոյն պիտի՝ որպէս եղևն յԱստուծոյ՝ կացեալ էր, ապա ոչ ապստամբ կոչէր զնա. զի որ ապստամբի ոք, թողու զիւր պայմանն՝ որով ոչ անարար իսկ ցուցանի: Զի եթէ անարար էր, ապա ոչ յիւր-

մէն բնութենէն փոխէր. քանզի չմարթի բնութեան իմիք՝ առանց կամաց՝ մերթ բարի լինել, մերթ չար:

Ժ. ԻՍկ արդ եթէ ոչ էր անարար, ասեն, ըստ ձեզ սատանայ, և ոչ այնպիսի եղեալ յԱստուծոյ, և անձամբ գանձն դարձոյց ի լաւէ անտի ի յոռին, որ է ի հնազանդութենէ յանհնազանդութիւն, արդ զայն ասացէք. գիտէ՞ր Աստուած եթէ այնպէս լինելոց էր, եթէ չգիտէր. թէ գիտէր և արար, ինքն է պատճառ՝ նորա ի լաւութեանցն դառնալոյ. ապա եթէ ոչ գիտէր, զիմրդ առնէր զայն զոր ոչն գիտէր՝ թէ որպիսի ինչ ոք լինելոց իցէ:

Այգիտութիւն կարծել զԱստուծոյ՝ անհնարին յիմարութիւն է. քանզի միայն ինքն կանխազէս է հանդերձելոց: Այլ քանզի բարեբար էութիւն է Աստուած, ոչ կամեցաւ զազնուակնութիւնն

իւր ծածկել. վասն որոյ յառաջագոյն զիտէր զսատանայ՝ եթէ թիւրեւոց է, և զմարդիկ յանցուցանելոց՝ առ ի չունկնդիր լինելոյ հրամանաց նորա, որով միանգամայն վասն անձնիշխանութեան մարդոյն երեւելոյ տրար զնա Աստուած. զի առաւելութիւն բարերարութեան նորա յայտնի լիցի մարդկան վասն թողութեան տալոյ մարդկան յառաջագոյն գործելոցն մեղաց։ Զի յորժամ զսատանայ ամպարըշտացեալ տեսանիցեն և չբարձեալ ի միջոյ, և վասն իւրեանց մեղացն իմանայցեն՝ թէ գոյ հընար թողութեան ապաշխարութեամբ. զի Աստուծոյ բարերարութիւնն ցուցանիցի, և մարդիկ զչնորհն նորա գիտացեն. զի եթէ այն այնպէս չէր լեալ, և ոչ բարերարութեանն նորա ոք իսկումուտ լինէր։

Նա բնաւ իսկ, ասեն, յետ

թիւրեւոյն սատանայի և խաբելոյ զմարդն՝ ընդէ՞ր իսկ ոչ եբարձ ի միջոյ, զի մի՞ զբազումս սպանանիցէ։

Ոչ եթէ չէր կարող Աստուած բառնալ զսատանայ ի միջոյ, քանզի չիք ամենեւին տկարութիւն զԱստուծով. այլ զի չէր ինչ մեծ գործ Աստուծոյ զսատանայ ինքնին անձամբ սպանանել, և զարարած մի զիւր փոքր յոչինչ դարձուցանել, զի մի՞ կարծիցի թէ վասն չժուժալոյ չարութեանն նորա սպան զնա։ Երկրորդ անգամ՝ զի անծանօթ ևս լինէր առ յապայ մարդկան Աստուծոյ բարերարութիւնն, թէ յառաջագոյն սպանանէր զսատանայ. զի ոչ ոք ունէր նշանակ ինչ յայտնի բարերար կոչելոյ զԱստուած։ Այլ թերեւ և կարծիք ինչ ի մէջ մտանէին՝ թէ հաւասար ինչ ոք էր նա Աստուծոյ և անապարեաց ի

միջոյ եբարձ. վասն որոյ պահեաց զնա, և ոչ կորոյս ի միջոյ, զի մարդիկ յորժամ լաւութեանցն հմուտ լինիցին, յաղթեսցեն նմա՝ փոխանակ այնոցիկ՝ որք յառաջնումն յաղթեցան ի նմանէ:

Այն իսկ մեծ և զարմանալի է, զի մարզն Աստուծոյ՝ վառեալ Աստուծոյ օգնականութեամբն, պատերազմեալ յաղթիցէ սատանայի: Որպէս մարտուոյց որ ամենայն հնարիւք հնարեալ զիւր աշակերտսն թեքել, առ ի ցուցանելոյ զհանգամանս մարտիցն, որով մարթիցեն յաղթել ախոյանից, և առաքիցէ զնոսա ի հրահանգս մրցել ընդ ախոյանսն, և յաղթութեանցն ուշ առնել խրատիցէ, մինչև զկեանս անգամ արհամարհել. զի լաւ համարի թէ վասն անուան բարիորդ մեռանիցին, քան թէ կենդանի կայցեն և վատանուն լինիցին:

Եւ նոցա զթելադրութիւնս վարդապետին ի մտի եղեալ, և ըզպարզես ընդ յաղթութեանն, զեր ի վերոյ լինիցին ախոյանին, և պսակեալ առ վարդապետին հասանիցեն, և նշանակ ճգնութեան ընդ ախոյանին՝ առ նա զպսակն բերիցեն: Ապա եթէ զմարտուոյցն զմտաւ ոչ ածիցեն, և յաղթութեան և պսակի ոչ ցանկանայցեն, կործանին վատանուն յախոյանէ անտի. յիւրաւի այնուհետև թշնամանին և տանջին, և մահու պատիժ փոխանակ ընդ վատութեանն կրեն:

Նոյնպէս և զԱստուծոյ իմանալի է, թէ իւրովք պատուիրանօք վառէ զեղեցիկ զմարդիկ՝ առ ի պսակելոյ զյաղթողն, և յամօթ առնելոյ զվատացեալն. իսկ եթէ որ յոչինչ զԱստուծոյ զպատուիրանսն համարիցի, յորժամ մրցել ընդ բանօարկուն մարտնչիցի՝ վաղվաղակի կոր-

ծանի, քանզի չունի գնչանակս
յաղթութեանն. և յիրաւի կրէ
պատիժ պատուհասից այնպի-
սին, զի ոչ նմանեաց ընկերին՝
որ կռուեցաւ և յաղթեաց:

Արդ վասն այնորիկ թողեալ
է Աստուծոյ զսատանայ իբրև ի
հրահանգս կռուանոցաց յաշ-
խարհի, զի յորժամ իւր նահա-
տակեալքն կռուիցին և յաղթի-
ցեն նմա՝ պարծանք առաջնոյ
յաղթութեանն նորա քակեսցին
յայժմուն յայնպիսեացն մարդ-
կանէ, որ լաւութեանցն ցանկու-
թեամբ պարտիցեն զնա, և նը-
շան յաղթութեան զնահատակու-
թեանն. կանգնիցեն: Քանզի կռ-
խան արկեալ ընդ ոտիւք մե-
րովք՝ անկեալ զնի մեռեալ, և
կործանի՝ առ ի լաւութեանցն
ցանկութեան մերոյ ի պարտու-
թիւն մատնեալ:

ԺԵ. ԱՐԳ. յետ այսր ամենայնի
հաւանութեանց՝ յամառեալ ըզ-

նոյն ի մէջ բերեն. բնութեամբ
են՝ ասեն՝ չարիք, և ոչ կամա-
ծինք:

Ասեմք. եթէ բնութեամբ ի-
ցեն, ընդէ՞ր օրէնք ի թագաւո-
րաց ղնիցին, և սաստք ի յիշ-
խանաց, և պատիժք ի դատաւո-
րաց. ո՞չ ապաքէն վասն կար-
ճելոյ չարեացն: Եւս, թէ բնու-
թեամբ իցեն չարիքն՝ ոչ պարտի
օրէնսդիրն օրէնս ղնել, և ոչ
իշխանն պատիժս ի վերայ չա-
րագործին ածել: Ընդէ՞ր պատ-
ժիցեն զայն՝ որ ոչ կամօքն չար
իցէ, որում արգահատելն պարտ
էր, և ոչ պատիժս ի վերայ հա-
սուցանել:

Եւ արդ այնպիսոյն եթէ կին
չնայցէ, չպարտի մեղադիր լի-
նել. քանզի ոչ կամաւ՝ որպէս
ասենն՝ յօժարեցաւ ի չարն, այլ
բնութեամբ բռնադատեցաւ: Եւ
եթէ որդւոյ իւրոյ սուր առեալ՝
ի վերայ խաղայցէ, մի՞ լիցի

նմա մեղադիր. զի ոչ իւր կամաւ երթայ, այլ չարն տանի զնա յայն: Եւ եթէ ի դրացւոյ և ի բարեկամէ թշնամանեսցի՝ մի՛ փոխարէն թշնամանեսցէ, այլ առաւել արգահատեսցէ ևս. զի ոչ եթէ նա ինչ թշնամանէ, այլ չարն՝ որ բռնաբար վարէ զնա: Նոյնպէս՝ յորժամ դուստր զմայր անարգիցէ, և նու զկեսուր իւր, և կին զայր, և ծառայ զտէր, և եղբայր զեղբայր, մի՛ ինչ տարցին ընդ միտ՝ որք անարգեցանն, այլ արգահատեսցեն նոցա որպէս ի չարէն բռնադատելոց:

Իսկ եթէ տեսանեմք՝ թէ թագաւորն զիւրոց օրինաց վրէժս պահանջէ, և պահանջմամբ վրիժուցն զվասն կարճէ, և դատաւորն զգողն և զաւագակն պրկէ և քերէ՝ վասն զվստօականութիւնն ի միջոյ բառնալոյ, և հայր զորդի դժնեայ մահապար-

տեալ՝ դատաւորաց մատնէ, և այլքն ամենեքեան զիւրաքանչիւր զանցնիւր զանարգանաց վրէժս պահանջեն՝ կամ անձամբ կամ իշխանօք, յայտ է թէ չարիքն որք գործին՝ կամածինք են և ոչ բնականք: Բայց աղէ՛ դու զկարին իսկ զոք շռայլեալ ցանկութեամբ՝ պրկեա և մտրակեա, տես թէ բնաւ ամենեկն գտանիցի ի նմա յիշատակ ցանկութեանն: Եւ արգարե ոչ ինչ ընդ վայր ասացեալ է բան Խմաստնոյն, թէ ծառայ որ ընդ ունկն ոչ լսէ՝ ընդ մկանունս տան լսել նմա:

Նա և յայլուստ ևս մարթեմք իմանալ. զի մարդոյ բնութիւն բարեաց ցանկացող է, և ոչ չարեաց: Զի շունն, որ շնայ, մինչ դեռ իսկ ի գործ շնութեանն լացէ՝ եթէ ոք շուն կոչէ զնա, ըմբոստանայ. պոռնիկն, որ յայտնի պոռնիկի, զանուն պոռնկութեանն

չախորժէ լսել. նոյնպէս և գողն
և աւազակն, և այլ ևս՝ չարա-
գործքն, թէպէտ և զգործ չա-
րագործութեան գործեն՝ զանուն
չարագործութեանն յանձն ոչ կա-
մին առնուլ: Նա և կեղծաւորն
կեղծաւորեալ, որ մեղմեխանօք
ընկերին կամիցի փաստ առնել,
թագուցանէ զկեղծաւորութիւնն,
և որպէս թէ բարւոյ ինչ խրատ
տայցէ՝ հրապուրեալ արկանէ ընդ
փնասիրք զանմեղն. և եթէ ոչ
զբարւոյ զղէմս զգեցեալ մեղմե-
ղիցէ, չկարէ ըստերիւրել յիրա-
ւանց զիրաւագէտն:

Նա և յորժամ զխիտ ոք իշ-
խան կամիցի ի քաղցրութիւն
ածել, չկարէ յայտ երթալ ասել՝
թէ դու խիտ ես, այլ քաղցրա-
խառն բանիւք մատուցեալ ողո-
քէ՝ թէ դու, տէր, քաղցր ես և
բարերար ամենեցուն, ամենեքին
գոհ են զքէն, բոլորք առ իրա-
ւագէտս ունին. և այնպէս կարէ

մեղմով քաղցրացուցանել զխըս-
տութիւն իշխանին, և խոնար-
հեցուցանել ածել յիրաւն և յար-
ժան: Նոյնպէս և առ ցասուցեալն
արտմեալն և առ նախանձոտն
քաղցրութեամբ ոք մատչի և ցա-
ծուցանէ. և անտի յայտ է՝ թէ
բարեաց ցանկացող է բնութիւն
մարդկան, և ոչ չարեաց:

Եւ եթէ զազանացն զազանու-
թիւն չար ինչ բնութեամբ կար-
ծեցուցանիցէ նոցա, գիտասցեն՝
զի կէսքն յանասնոցն ի պէտս
արարան, որպէս և արջառ և
ոչխար և ամենայն ինչ որ ու-
տելի է և կրելի է. և կէսքն վասն
երկիւղ ի միտս մարդկան ծնու-
ցանելոյ: Զի թէ զազանք ահա-
գինք են, և վիշապք և օձք և
այլ ճճիք փնասակարք, և մարդն
այնչափ հպարտացեալ է՝ մինչ
ըստ Աստուծոյ երկիւղին սահ-
մանս արտաքոյ ելեալ անսաստէ,
եթէ այնպիսի զարհուրեցուցիչք

չէին՝ զորչափ ևս առաւել չկայր երբէք յակաստանի:

Հա և նոքին իսկ, որ չարքն կարծին անմտաց, երբէք երբէք օգտակարք լինին և զերծուցիչք ի մահուանէ: Զի՞նչ չար քան զօձ կայցէ, և ի նմանէ թերիակէ. և ի սպանող դեղոց, որք ի նենգութենէ մարդկան կազմեցան, չև հասուցեալ և անդէն բուժէ: Եթէ բնութեամբ չար ինչ էր օձ, կամ չարի իրիք արարած, ապա չգտանէր ինչ ամենեւին ի նմա օգտակար, և ոչ զգօնանայր երբէք ի գազանութենէ անտի իւրմէ. նա աւանիկ տեսանեմք ի հնարագիտութենէ թովչաց զգօնացեալ, և իբև ըզջուան խաղալիկ է նոցա, և բազում անգամ բնակեալ ի տան՝ չմեղանչեն բնակչացն:

Եւ արդ եթէ հեթանոս իցէ՝ որ չար ինչ բնութեամբ կարծիցէ, յանդիմանեսցի յիւրոց արուես-

տակցացն օձապաշտացն. որ այնչափ զգօնացուցանել զօձս զիտեն, մինչև կոչել յուսթիւք ի տունս, և կերակուրս մատուցանել, որպէս Բաբելացիքն վիշապին՝ զոր պաշտէինն. և սպան զնա Աստուծոյ սիրելին՝ նովին ընտելական կերակրովն:

Եւ եթէ մոգ իցէ, և չարի արարած զգազանսն վասն գազանութեանն ասիցէ, ի հասարակաց մտաց փաշաման կրեալ ըմբերանեսցի: Զի եթէ գազանքն չարի արարածք իցեն, և երկիր բարւոյ, զիարդ բարւոյն արարած չարին արարածոց գայեակ մտեալ՝ սնուցիչ լինիցի, որք ի նմանէ կերակրին և ի ծոց նորահանգչին. զի երկու հակառակք իրերաց՝ միմեանց ծախիչք են, որպէս խաւարի լոյս, և ջեր սառամանեաց:

Արդ եթէ գազանք չարի արարածք էին, և երկիր բարւոյ,

ծախել պարտ էր՝ զնոսա երկրի՝
և ոչ սնուցանել, սպառել և ոչ
սերել. ապա եթէ երկիր և զգա-
զանսն սնուցանէ և ոչ ապակա-
նէ, յայտ է՝ եթէ յորմէ արարչէ
երկիր լեալ է, ի նմանէ և զա-
զանքն արարեալ են. և չիք ինչ
չար բնութեամբ. քանզի չիք ինչ
չար արարիչ բնութեամբ: Եւ
մանաւանդ թէ և զազանք իսկ,
զորոց ասեն՝ թէ ի չարէ արար-
չէ եղեալ են, ցուցանեն թէ չեն
ուստեք՝ այլ յերկրէ; այնու զի
յերկրէ կերակրին և ի նմա բնա-
կեն, և անդրէն ի նոյն շրջեալ
հողանան:

Նա թէ և ի չարէ ինչ էին
չարք արարեալք, ոչ ինչ ի նո-
ցանէ օգտակար գտանէր, այլ
ամենին իսկ փնաստակար: Իսկ
արդ եթէ տեսանեմք, զի կիսոցն
մորթքն պատսպարան մերկու-
թեան մերոյ լինին, և կիսոցն
ճրագուն դեղնեղի լինի, և այլ

ինչ յանդամոցն, որպէս առիւ-
ծուն և արջոյ և այլոցն՝ ըստ
իւրաքանչիւր մի ըստ միոջէ,
յայտ է՝ եթէ ի բարւոյ արարչէ
լեալ են, վասն միոյ իրիք օգ-
տակարին գտանելոյ ի նոսա: Զի
որ չար ինչ է, նորա և ամենայն
ինչ փնաստակար է, և մորթ և
միս. այլ նոցա որպէս զմորթն
զգենումք, և ոչ փնասէ, և զմիսն
եթէ սիրտ ուրուք առնոյր և ու-
տէր՝ ոչ փնասէր. որպէս վարա-
զի՝ որ զազանագոյն է քան զա-
մենայն զազանս՝ ուտի միսն, և
ոչ փնասէ. նոյնպէս և նոցայն՝
եթէ ուտէր ոք՝ չփնասէր:

Եւ յարջառ, զոր ասեն՝ եթէ
ի բարւոյ արարչէ արարեալ է,
գտանի ինչ փնաստակարութիւն:
Զցլու միս ուտել՝ դարման է
մարմնոյ, բայց եթէ զարիւնն ոք
ըմպիցէ՝ սատակի: Նոյնպէս և
ի բանջարս է ինչ՝ որ առանձինն
սատակիչ է, և խառնեալ ընդ

այլ բանջարս՝ բժշկիչ պէսպէս
ցաւոց լինի: Զմանրագորն եթէ
ոք լոկ ուտիցէ՝ սատակիչ է, և
խառնեալ ընդ այլ արմատս՝ քը-
նածու լինի քնահատաց: Եւ ըզ-
հազար՝ եթէ ի տօթ ժամանակի
ուտիցէ ոք, քանզի զովացուցիչ
է, զտապս ի փորոյն փարատէ.
և եթէ ի հով ժամանակի ուտիցէ
ոք, փնասէ. և եթէ զշուրն քա-
մեալ անապակ ըմպիցէ ոք, սա-
տակի. և եթէ զսերմն աղացեալ՝
ջրով ըմպիցէ ոք, ի ցանկութենէ
արկանէ: Եւ կանեփուկն թուփ
ինչ է, որոյ սերմն նորա դեղ է,
և նոյն դարձեալ կասեցուցիչ
ցանկութեան: Եւ մուլսխինոդ,
որ առանձինն ի յայտնի ինչ
ժամանակի սպանող է, նովիմբ
զմաղձս հնացեալս հնարին բը-
ժիշկք հատանել: Եւ կաղանչա-
նան ազգ ինչ՝ առանձինն սպա-
նող է, և խառնեալ ընդ այլ դե-
ղոյ՝ մաղձագեղ է բուժիչ ի մա-
հուանէ:

Արդ յայսպիսի իրս անհարթս
առ ոչ ուղիղ հայելոյ, կարծեցին
եթէ չար ինչ բնութեամբ իցէ.
բայց Աստուած այսպէս իմաս-
տուն զմարդն կազմեաց, զի և
ի դարմանիչսն մարթիցէ վայե-
լել. և որք փնասկարքն կար-
ծիցին, և անտի ևս հնարիւք օգ-
տակարութիւնս կարիցէ գտա-
նել, առ ի յանդիմանելոյ զբարս
անմտացն թէ չիք ինչ որ բնու-
թեամբ չար է:

ՃԶ. ԲՍՅՅ թէպէտ և նոքա
աստուածական օրինացն ոչ հա-
ւատան, մեք յուղղորդ պատաս-
խանույ զմեր ընտանիս մի՛ վըր-
կեսցուք:

Այնչափ ինչ չար ի գազանացն
բնութեամբ ոչ գոյր, մինչև ա-
ծեալ զնորարարսն առ նորաս-
տեղծն՝ նմա նոցա անուանս հրա-
մայէր դնել. և եթէ մօտ ոչ գա-
յին, զիա՞րդ միոյ միոյ ըստ իւ-
րաքանչիւր ազգաց անուանս յօ-

րինէր. ապա եթէ մօտ գային, և ընտելութիւն ընդ մարդոյն ունէին, յայտ է՝ թէ ոչ չարք էին, և ոչ մարդոյն փաստակարք. այլ յետ զանցանելոյ մարդոյն զԱստուծոյ պատուիրանաւն՝ տըւան նմա զարհուրեցուցիչք, առ ի չհպարտանալոյ հողեղինին՝ որ ի հողոյ եղև, և ի հող դառնալոց էր:

Եւ առաջնոյ չփաստակարութեան զազանացն մարդոյ՝ այժմու համբոյրս և ընտելութիւնս վկայեն: Զի ոմն զգայլոյ կորիւն սնուցանէ, և իբր զշան կորիւնս՝ առ ընտելութեան ընդ անձն անկանին: Եւ միւսն զառիւծու կորիւն սնուցեալ՝ ածէ ի համբոյր և ի քծինս, մինչև պատել զսընուցանելեաւն. և եթէ այլ ոք ի նա հուկ գայցէ, չմոռացեալ ըզբարս զազանութեանն՝ ի վերայ յարձակի. և նորա սաստեալ զազանին իբր շան, ցածուցանէ

յանսաստ զազանութենէն: Եւ այլ ոք զարջոյ թոժիւն սնուցեալ՝ կաքաւիչս ուսուցանէ, և նմանեցուցեալ բարուց մարդկան՝ զզազանաբարոյն ցածուցանէ: Եւ այլ ոք զկապիկս անապատականս ըմբռնեալս՝ հապիտս և ընչապտուկս և ամենաչար ուսուցանեն: Եւ այլոց զքարբս ի գակերպս կալեալ թովչութեամբք յընտելութիւն մարդկան ածեն, ջրեցուցեալ զթոյնսն սպանողս:

Արդ եթէ չար ինչ էին զազանքն բնութեամբ, չէր հնար փաստակարացն ընդ իւրեանց փաստակարին ընտելութիւն ունել: Եւ եթէ զխորշակս և զսառամանիս ի փաստակարութեանն ի չարէ արարչէ կարծիցեն, զի տասցեն. եթէ ոչ ձիւն և սառամանիք պնդէին զլերինս, արմատք խոտոց ոչ պարարէին. և եթէ ոչ տօթ ջեռուցանէր զան-

դատարանս, պատուգը ոչ հասանէին:

ԺԷ. Եի եթէ զախտս և զհիւանդութիւնս և զմահս տարածամս, և զբնաւ զմահ իսկ ի չարէ ինչ արարչէ իմանայցեն, եթէ աստուածական օրինաց հաւատային՝ անդոտին յօրինացն առնէաք պատասխանի: Բայց որովհետեւ ի չարէ արարչէ զնեն զայսպիսի անհարթութիւնս, հարցցուք և մեք ցնոսա. բարեացն արարիչ և չարեաց՝ ո՞ք քան զո հարուստ իցեն: Եթէ ասիցեն՝ եթէ բարեացն արարիչ հարուստ է, ստեն. զի եթէ հարուստ ոք էր նա քան զչարեացն արարիչ, ոչ տայր նմա զմլասաւ կարութիւնսն յիւր ի բարի արարածսն արկանել. նա և տեղի ևս չէր պարտ տալ նմա յիւրումն վայրսն: Զի եթէ կարող ոք ինչ էր, նախ իւր տեղիս զատ ի նմանէ առնէր, և ապա զարարածս՝ զինչ և կարող էր առնել:

Արդ զայն ասացեն. կարող էր զնա մերժել բարին յիւրոց ի բարիոք արարածոցն, եթէ չէր կարող: Եթէ ասիցեն՝ եթէ կարող էր, լուիցեն. եթէ կարող էր մերժել զչարն և ոչ մերժեաց, ինքն է պատճառ մլասուն. և եթէ ոչ էր կարող մերժելոյ ըզչարն, զտանի՝ զի հարստագոյն քան զնա էր չարն, որ բռնաբար նեղէ և ապականէ զբարիոք արարածս նորա: Դարձեալ և այն ևս սուտ է, զոր ասենն, թէ ի վախճանի յաղթէ նմա բարին. զի որ յառաջնումն չկարաց յաղթել, յայտ է՝ թէ և ի վախճանին չկարէ յաղթել:

Այլ մեք զցաւոց և զմահուան բազում ինչ պատճառս ունիմք ճշմարիտ բանիւ ի մէջ բերել: Նախ այն իսկ՝ զի յորժամ մարդն զԱստուծոյ պատուիրանաւն անց, ապա եղև ընդ ցաւովք և ընդ մահուամբ. քանզի ցկինն ասաց՝

թէ ցաւովք և տրտմութեամբ որդիս ծնջիր. և ցայրն՝ թէ աշխատութեամբ և քրտամբք երեսաց քոց կերիցես զհաց քո, մինչև լիցի քեզ դարձ անդրէն յերկիր՝ ուստի առար. զի հող էիր, և ի հող դարձջիր: Որով յայտ է, զի թէպէտ և բնութիւն մարդոյ՝ քանզի մարմնապատ է՝ ընդ ցաւովք և ընդ մահուամբ կարծէր, այլ թէ կացեալ էր ի պատուիրանին՝ պահէր զնա կենդանաբարն կենդանի. որ յոչնչէն կարող եղև զշունչ մարդոյն առնել, և պահէ միշտ կենդանի և անմահ, նոյն և զմարմինն՝ զոր յերկրէ ստեղծ՝ կարող էր պահել կենդանի:

ԹԸ. ԱՅՂԻ ԵՐԵԱ զայս լսեն թըշնամիք ճշմարտութեանն, ազգի ազգի զինուք վառին ընդդէմ ստուգութեանն. զի կէսքն ասեն՝ թէ չէր մարթ մարմնաւորի անմահ կալ. և այլքն ասեն, վասն

զի ոչ տեւէր մարմինն ընդ շնչոյն յերկար ժամանակս կեալ, հարկ է անտեականին մեռանել:

Այլ զառաջինսն յանդիմանեն եղիա և Ենովք, որ ցայժմ կենդանի են. և զայլսն՝ հասարակաց համօրէնն յարութիւն: Զի եթէ այժմ՝ վասն զի անտեական են մարմինք՝ յայն սակս մեռանին, ապա և ի յարութեան՝ ըստ նոցա բանին՝ չտոկան ընդ շնչոյն. և այսու յայտ առնեն՝ թէ զյարութիւն իսկ մարմնոյ խափանել կամին, ուր աստուածական զիրք և արարածոց բնութիւնք անդադար վկայեն զյարութենէ մեռելոց:

Այլ ասեն. թէ ոչ մահկանացու իսկ էր մարմին, զիարդ էր՝ զի վասն դոյզն յանցմանն անկանէր ընդ մահուամբ, և ոչ արգահատէր նմա արարիչն և ներէր յանցմանն:

Զի ներող և արգահատող է

արարիչն, այն ամենեցուն իսկ յայտնի է. և առաւել յայնմանէ, զի յետ յանցանելոյ մարդոյն՝ իջեալ անմարմինն՝ իբր զմարմնաւոր որ ոտնաձայն առնէր ի դրախտին. և մեղմով և աղերսալից բարբառով ասէր ցյանցուցեալն՝ ո՞ւր ես Ադամ, զի մի՛ տազնապեցուցեալ՝ չտացէ ուշաբերել նմա ապաշխարութեան. և զի չեկն ի զղջումն յանցուցեալն, յիրաւի կրեաց պատիժ զմահ:

Դարձեալ և այլազգ ևս. զի իւրոյ արարչին յառաջագոյն պատուիրեալ էր նմա՝ թէ յորում աւուր ուտես ի պտղոյ ծառոյն, ի նմին աւուր մեռանիս. և թըշնամին յետոյ եկեալ ասէր՝ ոչ մեռանիս, այլ իբրև գաստուածս լինիս: Եւ արդ ո՞յր բանից պարտէր հաստատուն լինել, ա՞յնր՝ որ յառաջագոյն զգուշացոյց, և կամէր ունկնդրութեամբ պատուի-

րանին զնա անմահ պահել, եթէ միւսոյն՝ որ պատրանօք ջանայր զնա մահկանացու առնել:

Եւ եթէ չէր արարչին յետ յանցանելոյ զպատուիրանաւն ըզմարդն մահկանացու արարեալ, հանապազ մարդն սատանայի հաւատայր, և ոչ Աստուծոյ, զի սա ասաց՝ եթէ ուտես ի պտղոյն, մեռանիս. և նա ասէր՝ թէ ուտես, չմեռանիս, այլ իբրև գաստուածս լինիս: Արդ եղ մահ ի վերայ բնութեանս մարդկան արարիչ բնութեանն, զի իւր բանն հաստատեսցի, և չար խրատտուն պարտաւորեալ գտանիցի. զի թէ պէտ առ ժամանակ մի վասն այսց երկուց պատճառանաց ընդ մահուամբ անկանիցի, այլ ըստ իւրում կարողութեան յարուցէ միւսանգամ, և յանսպառ յաւիտեանս կենդանի և անմահ պահեսցէ: Եւ որ զհրեշտակս և զհոգիս մարդկան յոչընչէ արա-

րեալ՝ կենդանիս և անմահս պահէ, նոյն և զմարմինս կարող էր կենդանի պահել՝ թէ չէր առաջնոյ մարդոյն զԱստուծոյ հրամանն զընկեցեալ:

ԹԹ. ԱՅԼ զի Աստուած մահուան չէ պատճառ, վկայեցէ ամենարուեստ իմաստունն, որ ասէ՝ եթէ Աստուած զմահ ոչ աւար, և ոչ խնդայ ընդ կորուստ մարդկան. այլ հաստատեաց Աստուած զմարդն՝ յանեղծութիւն պատկերի իւրոյ մշտնջենաւորութեանն, և նախանձու բանտարկուին եմուտ մահ յաշխարհ: Եւ զարձեալ ինքն իսկ ասէ. ես ասացի՝ թէ աստուածք իցէք, և որդիք բարձրելոյ ամենեքին: Այս ինքն՝ եթէ ես զձեզ անմահս արարի, եթէ կացեալ էիք յիմում՝ հրամանին. բայց որովհետեւ ոչ կացէք յիմում պատուիրանին, դուք իբրեւ զմարդիկ մեռանիք, իբրեւ զմի յիշխանաց

անկանիք. ես ոչ ընդ ձեր մահ կամէի, և ոչ ընդ իշխանին վատ խրատտութիւն անկանել:

Այլ բնաւ իսկ, ասեն, ընդէ՞ր եմոյ՞ զնոսա ի կուլս ընդ միմեանս:

Այսու զանձնիշխանութիւնն սատանայի և զմարդոյն կամին խափանել. զի Աստուած՝ որ աննախանձն արար զնոսա անձնիշխանս, ոչ կամէր թէ որպէս զանասունս ի հարկէ վարիցին, և ապա անձնիշխանութիւնն այնուհետեւ չլինէր անձնիշխանութիւն:

Բայց Աստուած թէպէտ և ունէր իշխանութիւն զիւրոյ արարածոյն զհանդէսն տեսանել, այլ ոչ ինքն դրդեաց զնոսա անկանել ընդ միմեանս: Իբրեւ ետես զսատանայ նախանձու բորբոքեալ, թոյլ ետ անձնիշխանին ընդ անձնիշխանին ոգորել. քան զի գիտէր՝ եթէ ոչ ինչ տկարա

գոյն է սորա անձնիշխանութիւնս քան զնորայն. և ոչ նա կանխազէտ, և սա ոչ կանխազէտ. և ոչ նա բռնաւոր, և սա տկար ոք: Եւ զի չէր բռնաւոր ոք, յայնմանէ յայտ է՝ զի ցկինն պատրանօք մատուցեալ հարցանէր; և ոչ բռնութեամբ զարհուրեցուցանէր: Եւ զի չէր կանխազէտ, ասէ. զի՞նչ է այդ՝ զոր ասաց Աստուած, զի ի նմանէն ուսցի զհանգամանսն:

Դարձեալ և ի Զոբայ փորձանացն է ուսանել՝ թէ չէ սատանայ բռնաւոր և կանխազէտ: Զի եթէ բռնաւոր ոք ինչ էր նա, ոչ յԱստուծոյ խնդրեալ առնոյր օճան և ապա միւսն ի փորձութիւնսն. և եթէ կանխազէտ էր, ոչ մատչէր փորձել. քանզի գիտէր՝ թէ յորժամ ոչ կարէ յաղթել, յամօթ լինելոց է:

Նա և ի տէրունական իսկ ի փորձանացն իմանալի է՝ թէ չէ

կանխազէտ, այնու զի ասէր ինքն իսկ՝ թէ որդի ես Աստուծոյ. և յայտ առնէր, թէպէտ և լուեալ էր ի մարգարէիցն՝ թէ զաւոց է որդին Աստուծոյ, այլ զժամանակ զաւստեանն ոչ գիտէր: Եթէ գիտացեալ էր՝ եթէ արդարեւ որդին Աստուծոյ էր այն, որ նմա իբրեւ զմարդ երեւէր, ոչ փորձէր զնա և ոչ յամօթ լինէր. որ թէպէտ և յաստուածեղէն զօրութեանցն իմացաւ զգալուստ որդւոյն Աստուծոյ, և տազնապեալ աղաղակէր, թէ գիտեմ զքեզ ով ես սուրբդ Աստուծոյ:

Դարձեալ թէ կանխազէտ ինչ ոք էր նա, ոչ զրգոյն զՀրեայսն՝ զնա ի խաչ հանել, թէ գիտացեալ էր՝ թէ մահն Քրիստոսի ընկենոյր զնա յիշխանութենէ, ըստ այնմ զոր ասաց Տէրն՝ թէ իշխան աշխարհիս աշտորիկ ընկեսցի արտաքս. և դարձեալ՝ թէ տեսանէի զսատանայ իբրեւ ըզ-

փայլական անկեալ յերկնից. և դարձեալ՝ թէ իշխան աշխարհիս այսօրիկ արդէն իսկ դատապարտեալ է. զի ցուցցէ թէ և յիշխանութենէ անկաւ՝ որ աստուծո՞ւ ծանալն կամեցաւ, և յաւիտեանական դատաստանացն պարտական եղև:

Ի. ԱՐԳ. որովհետև վասն մահու և ցաւոց ի վերայ մարդոյն դնելոյ ցուցաւ յաստուածատուր գրոց՝ թէ վասն անցանելոյ զպատուիրանան Աստուծոյ մտին յաշխարհ, ասացուք և զայլ ևս զպատճառսն՝ վասն որոյ տարածամ մահք լինին:

Բազում անգամ թերևս չարիք ինչ մեծամեծք առաջի մարդոյն կայցեն, կամ նեղութիւնք՝ որոց ոչ կարէ ժուժալ, կամ փորձութիւնք՝ որոց ոչ լիցի բաւական տանել, Աստուած կանխագէտ և մարդասէր գթացեալ յիւր արարածն՝ տարածամ մահուամբ

զերծուցանէ զմարդն յայնպիսի չարեացն, ըստ այնմ՝ զոր գիրն ասէ, թէ յառաջ քան զչարն ժողովեսցի արդարն:

Դարձեալ և այլազգ ևս. առնին մահք տարածամք, զի յամենայն տիս և ի բոլոր ժամանակս պատրաստական մարդոյն գտեալ՝ չզեղծիցի յաստուածպաշտութենէ:

Բայց թէպէտ և յանիծից մտին ցաւք յաշխարհ, սակայն են և այլ ինչ պատճառք: Երբեմն վասն մեղաց. ըստ այնմ՝ զոր ցանգամալոյծն ասաց Տէր, թէ ողջացար՝ այսուհետև մի՛ մեղանչեր: Եւ հայեցեալ ընդ հաւատս մատուցանելեացն, ասէ ցմիւս անդամալոյծն՝ թէ թողեալ լիցին քեզ մեղքքո. զի յայտ արասցէ, թէ են ինչ ցաւք՝ որ վասն մեղաց լինին, և են ինչ ցաւք՝ որ ոչ վասն մեղաց. որպէս յորժամ աշակերտքն հարցին զՏէր վասն

կուրին թէ ո՞ր մեզ է վասն կու-
րութեանդ, դորա՞ թէ ծնողաց
իւրոց, և նա ասէ՝ թէ ոչ դո-
րա և ոչ ծնողաց իւրոց, այլ
վասն փառացն Աստուծոյ՝ զի
փառաւորեսցի ի դմա Աստուած:
Եւ են ցաւք՝ որ ոչ վասն մե-
ղաց են, և ոչ յԱստուծոյ ինչ ի
փառս, այլ ի չկշռելոյ խառ-
նուածոցն: Քանզի մարդոյ մար-
մին ի չորից տարերց խառնեալ
է, ի խոնաւութենէ, ի ցամա-
քութենէ, ի ցրտութենէ և ի
ջերմութենէ. և թէ մի ինչ պա-
կասիցէ կամ յօղովիցէ, ցաւս
գործէ ի մարմնի. և այն կամ ի
շատ ուտելոյ և յըմպելոյ լինի,
կամ ի սաստիկ պահոց, կամ
յանխտիւր կերակրոց, կամ յոյժ
ի տօթի աշխատելոյ, կամ կարի
ի ցրտոյ լլկելոյ, կամ յայլոց
ինչ այնպիսեաց հակառակոր-
դաց՝ որովք անհարթութիւնք ի
մարմինս գործիցին:

Եւ պատերազմաց սկիզբն յա-
գահութենէ մարդկան եղև, ուս-
տի յափշտակութիւնք սահմանաց
են և գիւղից և օտար քաղաքաց,
ընչից և ստացուածոց:

Նոյնպէս և պոռնկութիւնք՝
առ ի չկալոյ ի սահմանս ամուս-
նութեանն, զոր Աստուած ի բնէ
կարգեաց՝ թէ թողցէ այր զհայր
և զմայր իւր, և երթիցէ զհետ
կնոջ իւրոյ: Զհետ կնոջ իւրոյ
ասէ, և ոչ զհետ կանաց. զի և
զառաջին սահման բնութեանն
հաստատեսցէ, ասաց Տէր ի սուրբ
աւետարանսն՝ թէ զոր Աստուած
զուգեաց, մարդ մի՝ մեկնեսցէ:

Եւ դիւահարութիւնք վասն
հպարտութեան մարդկան լինին.
քանզի եթէ որդի ուրուք մտա-
վարժ իցէ, զան ոչ ըմպիցէ. և
որ չէն մտավարժ՝ բազում ան-
գամ զծառայ այր առաջի նորա
զան հարկանեն, զի ի նա հայե-
ցեալ՝ ընդ այն լինիցի մտա-

վարժ. ապա եթէ և այնու ևս ոչ խրատիցի, ի նա իսկ մատուցանեն զտանջանսն:

ԻԱ. ԱՅՍ ասացաւ վասն հարցանելոյ ոմանց, թէ մեղաւորք վասն մեղաց տանջիցին ի դիւացն, տղայոցն անմեղաց ընդէ՞ր տիրիցեն դեքն:

Զամենայն մարդիկ յորդէգրութիւն կոչէ Աստուած, որպէս մարգարէին ասէր, որդի անդրանիկ իմ խորայէլ. և դարձեալ թէ որդիս ծնայ և սնուցի: Թէ առաքինացեալքն ընդ օրինօք՝ որդիք կոչէին, ո՞րչափ ևս առաւել զորոց ասէ՞ թէ ետ նոցա իշխանութիւն որդիս Աստուծոյ լինել:

Արդ քանզի իբրեւ յորդիս մատուցեալ է ի մեզ Աստուած խրատեւ, երբեմն հարկանէ առաջի մեր իբրեւ զծառայ՝ զանասուն մեր, և երբեմն զանդս և զայգիս. զի ընդ այն հայեցեալ՝ մըտ-

ցութք ընդ լծով Աստուծոյ երկիւղին. ապա եթէ այնու ևս ոչ խրատիցիմք, ի մեզ իսկ մատուցանէ զտանջանսն, կամ ցաւովք, կամ խեղութեամբք, կամ դիւօք: Տանջին և անմեղք՝ զի ի մտի կալցին այլքն զբան խմաստնոյն՝ որ ասէ. եթէ արդարն հազիւ կեցցէ, ամպարիշտն և մեղաւորն ո՞ւր գտանիցին: Եւ այն յայն սակս լինի՝ զի մի՛ արդարն յարդարութենէն ծուլացի, և մի՛ մեղաւորն միշտ ի մեղսն կայցէ: Եւ չէ այնմ պարտական Աստուած, այլ չարիք մարդկան ածեն զԱստուած այնպիսի տանջանօք խրատել զմարդիկ, զի որպէս այլոց հաւատովք հաստատեաց զանդամալոյծն, և չնորհեաց նմա թողութիւն մեղաց, նոյնպէս և այլոց սակաւուց տանջանօք՝ ածէ յերկիւղ և ի խրատ զբազումս, յորժամ դիպիցէ անմեղօք, և յորժամ դի-

պիցէ մեղաւորօք, որպէս ինքն
միայն ճարտար գիտէ: Եւ ոչ է-
թէ ի դատաւարութիւն ինչ
ոգոց լինի մարդոյն տանջանքն
դիւաց, այլ առաւել ևս յարգա-
հատութիւն. մանաւանդ՝ թէ ան-
մեղ ոք իցէ, և վասն այլոց եր-
կիւղ ի միտտ արկանելոյ՝ յայն-
պիսի տանջանս մատնիցի, զոր
իբրև զմտրակ կախեալ ի մեծի
տանս՝ ցուցանէ Աստուծոյ տես-
չութիւն. զի հայեցեալ ընդ այն
բազմաց՝ ամփոփեսցին և մտցեն
երկիւղիւ ընդ Աստուծոյ հնա-
զանդութեամբ:

Եւ է երբեք՝ զի վասն մեղաց
իսկ լինին այսպիսի տանջանք.
և է երբեք՝ զի պատահարք պա-
տահեն, և ապաւինեալք ի սրբոց
մարտիրոսացն նշխարս՝ փրկին
մարդիկ յայնպիսի տանջանաց,
որով զօրութիւնն Աստուծոյ՝ որ
ի սուրբսն է՝ երևի, և ինքեանք
յոգիս ինչ ոչ վնասին:

Այլ զի զև զդև ոչ հանէ, զայն
իսկ յայտ արար, թէ սատանայ,
ասէ, զսատանայ հանէ, ապա
ուրեմն բաժանեալ է յանձնէ իւր-
մէ. այլ էս ասէ հոգւով Աստու-
ծոյ հանեմ զդևս: Եւ ընդէ՞ր
ինքն որ Աստուածն էր՝ ասէր,
հոգւով Աստուծոյ հանեմ զդևս,
այլ զի մարդկան ուսուցէ, եթէ
ոչ արժանաւորք շնորհաց հոգ-
ւոյն սրբոյ լինիցին, ոչ կարեն
հանել զդևս. որպէս առաքեալքն
մինչ ոչ նախ առին իշխանու-
թիւն ի Տեառնէ, ոչ կարէին
հանել զդևս: Նա և նմին իսկ,
որ ի տանջանսն իցէ, ետ իշխա-
նութիւն հանելոյ զդևն. ասէ,
այդ ազգ ոչ ելանէ իւրք՝ եթէ ոչ
պահօք և աղօթիւք: Ոչ եթէ մի
ինչ ազգ իցէ դիւաց՝ որ պահօք
և աղօթիւք ելանիցէ, և այլքն
ոչ, այլ ամենայն իսկ գունդքն
դիւաց ի պահօց և յաղօթից փա-
խրտաւկան գնան:

ԻՐ. ԱՅԼ, կախարդք, ասեն,
յղեն դևս և հանեն զդևս:

Զի կախարդք զդևս ոչ կա-
րեն հանել՝ բաւական է մեզ հա-
ւանեցուցանելոյ բանն Տեառն,
զոր ասաց՝ թէ սատանայ զսա-
տանայ ոչ հանէ. զի կախարդն
եթէ հանէր, ապաքէն դիւօք հա-
նէր. և զդիւէ ասաց Քրիստոս՝
թէ դև զդև ոչ հանէ. ապա յայտ
է թէ ալլազգ իմն իրք լինին,
որպէս ի նոցանէն իսկ ելեալ է
բանն՝ ոչ ի մէնջ: Ասեն. հանել
չկարեն, բայց անդէն կապել
մարթեն, զի հանապազ խեղդ
ընդ անձն հոգւոց մարդոյն դևն
լինիցի: Եւ այն յԱստուծոյ արժա-
նիցն յիրաւի լինի. զի եթող ոմն
զԱստուած, զտուրբս, զպահս,
զաղօթս, և ի կախարդն՝ որ և
անձին չկարէ օգնել՝ ապաւինե-
ցաւ. զի ո՞րք ի կախարդաց
անցաւ և անդև և անմահ իցէ:
Հաւ տեսանեմք իսկ զկախարդսն

միշտ ծնկեալս ի դիւացն, և մա-
նաւանդ մոլիքն. զի նախ ին-
քեանք դիւահարին, և ապա
այլոց իմն իմն խոստանան տալ,
որ չիցէ ի ձեռս՝ ոչ նոցա և ոչ
դիւացն, որոց բանիւ խօսին տալ
ինչ ումք, բայց միայն Աստու-
ծոյ որ արարիչն և տուիչն է:

Եւ արդ քան անդէն կապել
կախարդացն զդևն՝ որպէս ա-
սենն, և խեղդ ընդ անձն միշտ
ոգւոց մարդոյն ատնել, լաւ էր
թէ յայտնէր, և սրբովք աղա-
չեցեալ զԱստուած՝ օգնականու-
թիւն գտանէր բուժելոյ ի չա-
րէն:

Այլ մէք ասեմք, թէ մտանե-
լոյ ի մարդ չունի իշխանութիւն՝
առանց Աստուծոյ թուլացուցա-
նելոյ. և այնր պէտպէս պատ-
ճառք են, որպէս ինքն-միայն
գիտէ, և յայտ անտի է՝ զի յոր-
ժամ ի խոզից երամակն մտա-
բերեցին մտանել, ոչ կարացին

մտանել՝ եթէ ոչ նախ ի Քրիստոսէ առին հրաման: Եւ յորժամ՝ զՅոբն կամեցաւ փորձել սատանայ, ոչ իշխեաց ժողով՝ եթէ ոչ նախ յԱստուծոյ առ հրաման փորձելոյ: Եւ զՅուդայէ՝ ասէ՝ թէ ընդ պատառոյն եմուտ սատանայ: Զի թէ չէր Քրիստոսի թուլացուցեալ և սատանայի՝ որ զրգոէրն, և Յուդայի՝ որ վասն կծծութեան եկն յայն, ոչ իշխէր մտանել ի նա. այլ վասն յանդիմանելոյ զանձնիշխանութիւն երկոցուն՝ թուլացոյց ըստ կամաց երկոցունց:

Նա և մինչ դեռ տանջին իսկ ոմանք ի դիւէ, եթէ ոչ յԱստուծոյ տեսչութիւն ինէր նմա, չարաչար մահուամբ սատակէր: Նա և զպաշտօնեայսն իսկ իւրեանց՝ եթէ ոչ Աստուծոյ սատա պահէր, ազգի ազգի խեղութեամբք խեղէին, և անհնարին մահուամբք սպանանէին. բայց վասն զի ոչ

են ձեռնհաս, ոչ իշխեն յայնպիսի իրս մտաբերել: Եւ այս յայտանտի է, զի թէպէտ և կանխաւ գիտէ Աստուած՝ թէ ոմն կռապարիշտ լինելոց է, ոմն կախարդ, և ոմն սպանող, ոչ արգելու զնրկարիւ սաղմիցն նոցա, և զվրջումն հոգւոցն նոցա, զի նորա բարերարութիւնն երևեսցի, և նոքա յիւրաքանչիւր անձնիշխանութեանն պարտաւորեսցին:

Եւ յայտ է՝ թէ որպէս առնելոյն ինքն տէր է, նոյնպէս և ի դարմանսն վայելեցուցանելոյ, և ի լկանաց չարին ապրեցուցանելոյ. զի ոյր իւր ինչ ոք է՝ յիւրն զընդայ և խնայէ, և որ ոչ է իւր, նա զօտարին օցտէ և ցրէ. որպէս ասէ յաւետարանին՝ թէ գայլ ոչ վասն այլ իրիք գայ, այլ զի յափշտակեսցէ և ցրուեսցէ. այլ ճշմարտից հաւատացելոց ոչ սատանայ փորձութեամբքն կարէ ստնանել, և ոչ կախարդք

գիւօք. որպէս ինքն Տէրն ասաց
ցիւր աշակերտսն՝ եթէ ահա ետու
ծեզ իշխանութիւն կոխել զօծս և
զկարիճս, և զամենայն զօրու
թիւն թշնամոյն: Եւ դարձեալ՝
թէ նշանք հաւատացելոց այս են.
զդէս հանիցեն, և օծս ի ձեռն
առցեն, և զդեղ մահու քմպիցեն,
և ոչ մեղանչիցէ: Եւ միանգա
մայն իսկ ասացեալ, թէ անմեղի
ումեք ոչ դեք մեղանչել կարեն,
և ոչ զազանք սպանանել յօժա
րեն, որպէս ոչ Դանիէլի զազանքն
մնասեցին, և ոչ երից մանկանցն
հուր հնոցին:

Որպէս առաջնոյ մարդոյն՝ մինչ
չև յանցուցեալ էր՝ հնազանդ էին,
և ոչ մեղանչականք. և որպէս առ
առաքելովքն վատթարեալ էր
սատանայ, մինչև կախարդացն
յահէ նշանացն՝ զոր առնէին՝ բե
րել զգիրս կախարդանացն զծան
րագինս՝ և այրել առաջի առա
քելոցն, և դիւացն աղաղակել՝

եթէ դոքա են ծառայք Աստուծոյ
բարձրելոյ: Որոց նշանացն նըշ
խարք՝ և այժմ ի սուրբ եպիս
կոպոսս և ի ճշմարիտ վանականս
երեւին. և զայնր զգիտրձ ոչ միայն
քրիստոնեայք, այլ և հեթանոսք
և մոգք գիտեն:

ԻՅ. ԲԱՅՅ և զայն ևս պար
տիմք գիտել, թէ հրեշտակք և
դեք և ոգիք մարդկան անմար
մինք են. զի զհրեշտակաց ասէ՝
արար զհրեշտակս իւր հոգիս, և
զպաշտօնեայս իւր բոց հրոյ: Հո
գիս կոչէ զնոսա վասն արագու
թեանն, որպէս զի ասիցէ՝ թէ
քան զհոգմս թեթեւք են, քանզի
ոգւոյ և հոգմոյ անուռն եբրայե
ցերէն և յունարէն և ասորերէն
նոյն է. նա թէ և հայերէն ոք
մանր միւռ դնիցէ՝ նոյնպէս զը
տանի. յորժամ տագնապեալ ոք
յումեքէ իցէ՝ ասէ, չետ ոգի կլա
նել, չետ ոգի առնուլ, և այնու
զօդոյս՝ զոր միշտ ծծեմք՝ յայտ

առնէ: Եւ բոցեղէնս կոչէ զնոսա վասն սաստկութեանն. որպէս այլուր ասէ, հօգօք են զօրութեամբ առնել զկամս նորա. այլ ոչ եթէ ի բնութենէ հողմոյ և հրոյ են. զի եթէ ի բնութենէ հողմոյ և հրոյ էին, ապա և նոքա յիրաւի մարմնաւորք կոչէին և ոչ անմարմինք. քանզի որ մարմնաւոր է՝ ի չորից հիւթից յօդեալ է, որպէս մարմինք մարդկան և բնաւ անասնոց. և որ ինչ անմարմին է՝ նա պարզ բնութիւն է, որպէս հրեշտակաց և դիւաց և ոգւոց մարդկան:

Եւ արդ զոր իշխիցեն շննջել, որք ասեն՝ թէ հրեշտակք ընդ կանայս ամուսնացան, զի նոքա հրեղէնք կոչին, և մարդիկ խոտեղէնք: Ուստի յայտ իսկ է՝ թէ հրոյ ընդ խոտոյ ոչ ամուսնութիւն լինի, այլ ծախումն: Եւ երեքեան շոկքս այսոքիկ, քանզի համաբնեայք են, նմանագոյնս և

նոպին իսկ անուամբ անուանին: Ասի հրեշտակ ոգի, այլ ոգի հարկաւոր՝ որ է հնազանդ և կամակատար. ասի և դև ոգի, այլ ոգի չար վասն անհնազանդութեանն և ապստամբութեանն. զոր թէպէտ և ի մեր լեզու՝ այս չար ասեմք, որպէս ի խտրանաց հարցն մերոց առաջնոց ըստ սովորութեան ի մեզ կարգելոյ, այլ գիտեմք՝ եթէ այսն հողմ է, և հողմն՝ ոգի, ըստ յառաջագոյնն ասացելոյ: Քանզի յորժամ մեք ասեմք՝ թէ սիք շնչէ, ասորնեայք ասեն՝ այս շնչէ. և վասն տարածութեանն միայն և արագութեան կոչին հրեշտակք և դևք և հոգիք մարդկան՝ ոգեղէնք, որ է հողմեղէնք: Որպէս վասն սաստկութեանն բոցեղէն կոչին հրեշտակք, նոյնպէս և վասն արագութեանն և տարածութեան հոգեղէնք, որ է հողմեղէնք. բայց բնութիւն նոցա ի վեր է քան զհողմ և քան

զհուր, նուրբ և արագ քան ըզմիտս:

Եւ չեն ինչ զարմանք՝ թէ նոքա մերոց դրացեաց արարածոց անուամբքս անուանին, ուր և նոցա արարիչն ոչ գարշի զայն պիտի անուանս զինքեամբ առնուլ՝ վասն իրիք իրիք տեսչութեանց: Կոչի Աստուած հոգի, այլ կայ ընտրութիւն ի միջի. ասէ, Աստուած հոգի կենդանի է. որ է կենարար. կոչի և հուր. ըստ այնմ՝ թէ Աստուած քո հուր ծախիչ է: Եւ արդ տեսցուք՝ թէ հոգի միայն ծախիչ իցէ Աստուած. նա աւանիկ նորին հոգւոյ միւսով մարգարէիւ յայտ արարեալ՝ թէ լոյս է. ըստ այնմ՝ թէ Տէր լոյս իմ և կեանք իմ, ես յու՛մ մէ՞ երկեայց:

Եթէ հուր ծախիչ և եթէ քր, զիա՛րդ կոչէր լոյս կենարար. ո՞չ ապաքէն յայտ է՝ թէ ուր սաստկութիւնն պիտոյ է, անդ հուր

կոչի. և ուր քաղցրութիւն՝ անդ լոյս կենարար, այս ինքն ի վեր է քան զհուր և քան զլոյս. և այլ ինչ բազում անուանս առնու զինքեամբ վասն պէսպէս զարմանից:

Եւ յորժամ երեւել սրբոց իւրոց կամէր, ոչ այլով իւրք կերպարանօք՝ այլ միայն մարդոյ կերպարանօք, զոր ըստ իւրում պատկերին արար, յայտնէր. և այն ոչ վայրապար ինչ լինէր, այլ զի զառաւել սէրն իւր՝ զոր ընդ մարդկան ունէր՝ ցուցանիցէ. և դարձեալ՝ զի յառաջագոյն կրթեսցէ զմարդիկ ածել ի գիտութիւն. զի յորժամ զորդին իւր իբրեւ զմարդ յաշխարհ առաքեսցէ, մի օտարոտի ինչ զիրոն համարեսցին. մանաւանդ զի գիտիցեն՝ թէ ինքն իսկ այն կերպարանօք յայտնէր: Որպէս իջեալ ի դրախտն առ Ադամ՝ ոտնաձայն իբրեւ զմարդ առնէր: Եւ

եկեալ Որդոյ առ Աբրահամ
երկուք հրեշտակօք, արժանի առ-
նէր ճաշ ի վրանի նորա ուտե-
լոյ: Եւ ի խօսս մատուցեալ ի
լերինն ընդ Աբրահամու, զեր-
կուս պատանիս իւր՝ զհրեշտակս
մարդկակերպեալս՝ ի Սոդոմ առ
գեղեցիկ ասպնջականն առ Ղովտ
արձակէր: Եւ հրացուցեալ և չայ-
լայլեալ զհրեշտակն ի մօրեն-
ւոջն, ի մարդկեղէն բարբառ ա-
ծեալ, տայր ընդ նախընծայա-
ցելոյ առն Աստուծոյ ընդ Մով-
սեսի խօսել: Եւ այրակերպեալ
զգօրավարն իւր զՄիքայէլ, զօ-
րագլխին իւրում Յեսովայ ի դաշ-
տին ցուցանէր: Եւ առաքեալ
հրեշտակ ի տուն Մանուէի խօ-
սել ընդ նմա, մարդկօրէն ըն-
ծայեցուցանէր: Եւ երբեք երբեք
զրե՝ թէ մարդացեալ իսկ՝ բե-
րան ի բերան և ձեռն ի ձեռն
ընդ բարեկամին իւրում ընդ
Մովսեսի խօսէր: Եւ առնն թա-

գաւորի ըստ սրտի իւրում գտե-
լոյ, թաղծելոյ ի հարուածոցն,
հրեշտակ ի կերպարանս մարդոյ
սուտեր ի ձեռն ցուցանէր: Եւ
Եզեկիէլի հրատեսիլ և բոցալեզու
ի կաոս ազգի ազգի կերպարա-
նօք յօգեալ, և կառավար մարդ-
կակերպարան երևեցուցանէր. և
քերոքէս ազգի ազգի գազանօք
յօգեալ, և ձեռն ձգեալ իբրև
գմարդոյ քրոքէի ի միջոյ քրո-
քէից ցուցանէ: Եւ իւր իսկ եր-
բեմն իբրև զհինօրեայ, երբեմն
իբրև գմատաղօրեայ, վասն այլ
և այլ տեսչութեանց կերպարա-
նեալ՝ ցանկալւոյ առնն երևէր:
Եւ այնպէս իւր և իւրոց ծառա-
յիցն նոյնգունակ երևելով՝ զա-
ռաւել սիրոյն, զոր ընդ մարդոյն
ունէր, յայտ առնէր:

Այս ամենայն ասացաւ, զի
ցուցցի թէ որ ինչ երևի՝ մար-
մնաւոր է, և որ ինչ ոչ երևի՝
անմարմին, և ի մարմնաւորացն

են որ թանձրամարմինք են, և են որ անօսր մարմինք. որպէս Առաքեալ ասէ, թէ այլ մարմինք երկնաւորացն, և այլ մարմինք երկրաւորացս: Երկրաւորաց՝ մարդկան և անասնոց, թռչնոց և սողնոց. և երկնաւորաց՝ արեգական և լուսնոյ և աստեղաց: Եւ զի զնոցանէ ասէ, և ոչ ըզհրեշտակաց, անդէն զնովիմբ ասծեալ ասէ՝ թէ այլ փառք արեգական են, և այլ փառք լուսնի:

Եւ միանգամայն իսկ ասացեալ թէ որ ինչ ի զգայնոցս շօշափի կամ զննի կամ ազդի՝ այն մարմնաւոր է, և որ զգայնոց ոչ ազդի՝ անմարմին: Նուրբ է տարր լուսոյ, այլ զի աւամբ զննի՝ մարմնաւոր է. նուրբ է տարր օդոյ, այլ զի ցրտութեամբն ազդի մարմնոյ՝ մարմնաւոր է. նուրբ է տարր հրոյ, այլ զի ջերմութեամբն ազդի մարմնոյ՝ մարմնաւոր է. նոյնպէս և ջրոյ՝ որ

քան զծանուսն նրբագոյն է, և քան զթեթեւսն թանձրագոյն:

Խ. Եի արդ քանզի անմարմինք են հրեշտակք և դևք, յայն սակս և ծնունդք ոչ գոն նոցա:

Այլ, ասեն, համբարուաց ծընունդք գոն և մեռանին:

Նախ զայն տեսցուք, թէ բնաւ գուցեն այլ ինչ արարածք բնաւորք քան զհրեշտակս և զդևս և զմարդիկ. և ապա եկեսցուք յայնր ի քնին, թէ իցեն ի դիւաց կէսք մարմնաւորք և կէսքն անմարմինք: Զի չիք ինչ արարած բնաւոր արտաքս քան զայս երիւ ջոկս, զհրեշտակաց, զդիւաց և զմարդկան, յամենայն աստուածատուր գրոց և ի բնութենէ արարածոց յայտնի է: Բայց թէ պէտ և ասին ինչ անուանք ի գրոց յուշկապարկաց կամ համբարուաց կամ սլարկաց, ըստ կարծեաց մտաց մարդկան ասին, և ոչ ըստ բնութեան. քանզի

դիւաց է կերպարանս կերպարանս ցուցանել, և մարդիկ ըստ կերպարանացն անուանս դնեն. որպէս յորժամ քաղաքք և գիւղք աւերեսցին, և անդ դեք բնակիցեն, և կեղծս ի կեղծս յայտնիցին, և մարդկան ըստ կեղծեաց նոցա անուանս եղեալ՝ զոմն յուշկապարիկ, զոմն պարիկ, զոմն համբարու կոչիցեն. նոյնպէս և գրոց ըստ մարդկան կարծեացն եկեալ՝ առ ի նշանակելոյ ըզսաստկութիւն աւերածի աշխարհին, յուշկապարկաց ասեն բնակել յաւերակսն, զոր յոյն լեզու իշացուլս ասէ:

Արդ ցուցցեն թէ գտանիցի՞ն իշացուք ի Բաբելոնի. ապա ուրեմն յայտ է՝ եթէ անուանք առանց անձանց են յուշկապարկաց և իշացուց. և գիրք ըստ սովորութեան մարդկան կարծեաց եկեալ, նոյնպէս անուանեցին՝ առ ի զաւերն Բաբելոնի

նշանակելոյ, իբրև զծովացուն՝ զոր ի կովէ ելեալ ասեն, և ըզպայն իմն ի մարդկանէ, և զառլեզն ի շանէ. և այն ոչ եթէ անձինք ինչ են, այլ անուանք ըզբանգտանաց, և բաջաղանք մոլորելոց մտաց ի դիւաց: Զի ի մարմնաւորէ աներևոյթ ինչ ոչ ելանէ, որպէս ոչ յաներևութէ իմեքէ մարմնաւոր. ոչ երբեք ի մարդկանէ ելեալ պայն՝ եթէ առ երես արարած իցէ, և ոչ ի կովուց ծովացուն ելեալ՝ եթէ ի ծովակս բնակիցէ: Զի մարմնաւորի չէ հնար՝ թէ ի ջուրս կեցցէ, որպէս և ոչ ջրականին՝ թէ ի ցամաքի կեցցէ. և ոչ ի շանէ ինչ ելեալ, եթէ ընդ աներևոյթ զօրութիւնս ինչ կեցցէ, և յորժամ վիրաւոր ոք անկեալ ի պատեւրագմի դնիցի՝ թէ լիզիցէ և ողջացուցանիցէ, զոր արալէզն կոչեն. այլ ամենայն՝ առասպելք են, և պառաւաց դրդջիւնք, և

մանաւանդ թէ ի դիւաց իսկ մոլորութենէ:

Խ. ԱՅԼ և վիճեալ ևս պնտին ի բանիցն վերայ: Մին ասէ՝ թէ ի մերում գեւղ ծովացուլ զկով գործեաց, և զգոչիւնն հանապազ մեք լսեմք ամենեքեան: Եւ միւսն ասէ. զպայն իսկ իմ աչօք տեսեալ է:

Մի՞թէ և զարալիզէ՞ն ևս ոք կարիցէ ասել՝ թէ և զայն ուրուք տեսեալ իցէ. և թէ յառաջին ժամանակսն արալէզք լիզէին զվիրաւորս և ողջացուցանէին, արդ ընդէ՞ր ոչ լիզիցեն և ողջացուցանիցեն. ոչ նոյն պատեւրագմունք են, և նոյնպէս վիրաւորք անկանին:

Այլ յայնժամ, ասեն, դիւցազունք էին:

Եւ մեք զդիցն իսկ պահանջեցուք ի նոցանէ: Մարմնաւորք էին արդեւք դիքն, թէ անմարմինք: Եթէ մարմնաւորք էին,

յայտ է թէ մարդիկ էին, և ըզմարդկան ուրուականս ի պաշտօն առեալ՝ դիս անուանէին. ապա եթէ անմարմինք էին, չէր մարթանմարմնոցն ընդ կանայս մարմնաւորս ամուսնանալ: Զի եթէ այնմ հնար ինչ էր, ոչ երբեք զադարէր սատանայ ի կանաց սատանայածինս ծնուցանել. զի որ անմարմին ոք է, նա և անսերմն է. վասն զի սերմն մարմնաւորաց է, և ոչ անմարմնոց. և առանց սերման ի կնոջէ ծնանել միութն և եթ մարթ եղև՝ որ արարիչն է բնութեան մարմնոյ. և որպէս կամեցաւ, կարող եղև ի կուսէ ծնանել առանց ամուսնութեան:

Ուստի ամենայն իմաստնոց արտաքնոց յիւրաքանչիւր դիցն տկարութիւն հայեցեալ, չիշխեցին ասել՝ թէ ի կնոջէ ոք առանց ամուսնութեան ծնաւ: Եւ որպէս ոչ գոն ծնունդք դիւաց,

նոյնպէս և ոչ մահ. թէպէտ և անմահ բնութեամբ Աստուածութիւնն ևեթ է՝ որ մշտնջենաւորն է, և ոչ յուսմբէ առեալ սկիզբն լինելոյ. այլ և սկզբնաւորացն և բանաւորաց պարգևեաց աննախանձ զանմահութիւն, զհրեշտակաց և զգիւաց ասեմ, և զոգւոց մարդկան: Յորոց մարդիկ, քանզի յերկուց բնութեանց են՝ ի մարմնաւորաց և յանմարմնոց, յիբաւի սերին ծննդեամբ, և զանյաճումն ամուսնութեամբ. և մեռանին մարմնովք, և ոչ ոգւովք վասն պատուիրանազանցութեանն:

Այլ հրեշտակք և դևք ոչ յաւելուած ծննդեամբ առնուն, և ոչ պակասութիւն մահուամբ. այլ որպէս հաստատեցանն՝ նոյնպէս և նովին թուով կան, առանց յաւելուածոյ և նուազութեան: Եւ ոչ այլ ինչ արարած գոյ՝ որ կարիցէ ի կերպարանս

լինել, որպէս զվիշապացն և զնրհանգացն համբաւեն. այլ միայն հրեշտակք և դևք՝ որք կարող են զօղս զնդել և պարգել, և ազգի ազգի կերպարանս երևցուցանել:

Այլ և վիշապք, ասեն, և նրհանգք կեղծս ի կեղծս լինին. յորոց մին անձնաւոր է և միւսն ոչ անձնաւոր:

Վիշապն՝ որ մարմնաւոր է, զիւր կերպարանսն ոչ կարէ փոխել: Զի եթէ հնար ինչ էր մարմնաւորաց զկերպարանս փոփոխել, նախ մարդ՝ որ առաւել քան զնոսա է՝ փոխէր զկերպարանսն յինչ և կամէր. այլ որպէս մարդոյ ոչ է հնար փոխել ի կերպարանս ինչ՝ յոր և կամիցի, նոյնպէս և ոչ վիշապին:

Հա և ոչ նհանգ ինչ անձնաւոր գոյ, բայց եթէ դև ի տեղիս բնակեալ իցէ, և մերթ կերպարանիցի, և մերթ փնաս գործիցէ:

Եւ ոչ վիշապք զտոհմականս ար-
դեանց կրեն, և ոչ գրաստ գոյ
նոցա՝ եթէ զարդիւնս ի կաշոց
ուրեք կրիցեն, և ի գուր է կալ
կալն ասել ումեք ի կալս՝ և ոչ
ան ան: Զի վիշապն որ ինքն
գրաստ է, այնու զի անասուն և
անխօսուն է, զիմրդ՝ որ ինքն
գրաստ է՝ զայլ գրաստ վարիցէ.
զի վիշապի այլազգ ինչ բնու-
թիւն չէ՝ եթէ ոչ ջճի, այն յայտ
իսկ է: Եւ զօձ յաղթանդամ,
կամ զգազան ինչ ծովածին, կո-
չեն գիրք վիշապ. որպէս զմարդ
յաղթանդամ հսկայ անուանեն,
նոյնպէս և զօձ ցամաքային ան-
ճոռնի, և զգազանն ծովական
լեռնաձև, զկիտացն ասեմ և ըզ-
դելփինաց, վիշապս անուանեն.
ըստ այնմ՝ թէ դու ջաղջախե-
ցեր զգլուխ վիշապացն ի վերայ
ջուրց, և ետուր կերակուր ժո-
ղովրդոց Եթովպացւոց:

Տեսանե՞ս, զի զձկունս մեծա-

մեծս ծովածինս՝ վիշապս կոչեն
գիրք. և յայտ անտի է՝ թէ ըզ-
ձկանց ասէ, այնու եթէ ետուր
կերակուր ազգաց Եթովպացւոց.
Թէպէտ և աստ այլք ի սատա-
նայ առակեցին զվիշապն, որպէս
և զայն՝ զոր Յոբն գրեալ է: Եւ
այլ ինչ ոչ են վիշապք՝ բայց
կամ օձք մեծամեծք ցամաքա-
յինք, կամ ձկունք անարիք ծո-
վականք. զորոց ասեն, թէ լեռ-
նաբերձք և մեծամեծք են. և որս
և կերակուր նոցա մանր ձկունք
են, որպէս և օձից մեծամեծաց
մանր մանր ինչ ճճիք կամ ա-
նասունք: Եւ ոչ որս երբեք՝ որ-
պէս մարդկան՝ արարեալ են վի-
շապաց, կամ առնիցեն. և ոչ
տաճարք իբրև մարդկան են նոցա
ի բնակութիւն. և ոչ զոք ի թա-
գաւորազգեաց և ի դիւցազանց
ունին կապեալ առ իւրեանս կեն-
դանի. զի կենդանիք ի մարմնա-
ւորաց երկու և եթ կան, Ենովք
և Եղիա:

Այլ որպէս զԱղեքսանդրէ խաբէին դեք՝ թէ կենդանի կայցէ, որոց ըստ եգիպտական հնարողութեանն կապեալ արկեալ կախարդանօք զդե ի շիշ, կարծեցուցանէին թէ Աղեքսանդրոս կենդանի իցէ և մահ խնդրիցէ. և գալուստն Քրիստոսի խայտառակեաց զխաբէութիւնն, և եբարձ ի միջոյ զգայթակղութիւնն: Նոյնպէս և մոլորութիւնն դիւաց խաբեաց զդիւցապանշտս Հայոց, եթէ զօմն Արտաւագդ անուն արգելեալ իցէ դիւաց, որ ցայժմ կենդանի կայ, և նա ելանելոց է և ունելոց զաշխարհս, և ի սնոտի յոյս կապեալ կան անհաւատք. որպէս և Հրեայք՝ որ ի զուր ակնկալութիւն կապեալ կան, եթէ Դաւիթ գալոց է՝ շինել զԵրուսաղէմ և Ժողովել ըզՀրեայս, և անդ թագաւորել նմանոցա:

Եւ այնպէս ջանայ սպտանայ՝

զի զամենայն ոք ի բարւոք ապրնկալութենէ վրիպեցուսցէ, և ի սնոտի յոյս կապիցէ: Մեծացուցանէ յաշտ մարդկան զվիշապս, զի յորժամ ահագինք երևեսցին ոմանց՝ առնուցուն զնոսա ի պաշտօն: Կարծեցուցանէ թէ և նհանգք ինչ իցեն գետոց, և շահապետք վայրաց. և յետ կարծեցուցանելոյ՝ ինքն կերպարանի կամ ի վիշապի կերպարանս կամ ի նհանգի իմն և ի շահապետի. զի այնու զմարդն յիւրմէ արարչէն թիւրեցէ: Զի եթէ էր ինչ նհանգն անձնաւոր, ոչ երբեմն ի կնոջ կերպարանս երևէր, և երբեմն փոկ լինէր և լուղորդաց ընդ ոտս անկեալ՝ հեղձուցանէր. այլ կամ կինն կին կայր, կամ փոկն փոկ:

Նոյնպէս՝ և զոր շահապետ վայրաց կոչեն, ոչ մերթ մարդ երևէր և մերթ օձ, որով և զօձապաշտութիւնն հնարեցաւ յաշ-

խարհ մուծանել: Կոյնպէս և վիշապն ոչ մի անգամ օձաձև ելլելէր, և միւս անգամ մարդկալկերպ, որպէս յառաջագոյնն իսկ ասացաւ՝ թէ որ մարմնաւոր ինչ է, յայլ կերպարանս չկարէ փոխել:

Այլ թէ ի կալս շորիք և ուղտք երեւցին՝ դիւաց կերպարանք են այն, և ոչ վիշապաց. և եթէ ի դաշտս երազագանք ձգիցին, և հեծեալք իբրև զմարդիկ զհետ երէոյ արշաւիցեն, կեղծիք դիւաց են և ոչ ճշմարտութիւն ինչ իրաց. և եթէ ի գետս ի կանաց ինչ ի կերպարանս երեւցին, սատանայի կերպարանք են: Քանզի նհանգ ինչ անձնաւոր չիք, և ոչ ի մարդ իբրև զդև մտանէ վիշապ, որպէս ոմանք ի շէկոյ դիւահարին կարծեցին, քանզի մարմնաւորի ի մարմնաւոր չէ հնար մտանել: Եւս եթէ բառնայցի ի վեր այնպիսի վիշապն, ոչ եթէ

եզամբք ինչ անուանելովք՝ այլ ծածուկ զօրութեամբ իւրք յԱստուծոյ հրամանէ, զի մի շոգին մարդոյ կամ անասնոյ մեղանչիցէ. որպէս որ բասիլիսկոսն կոչի ազգ ինչ օձից՝ հայելով միայն սատակէ զմարդ կամ զանասուն. ուստի յորժամ ի ջըրհորս գտանիցի՝ ճրագ առեալ ի ջանեն ի ներքս ըմբռնել, զի հայեցեալ ընդ ճրագն՝ ոչ մեղանչիցէ մարդոյն օձն:

ԻՁ. ԱՅԼ մէք ըստ գրոց սրբոց զհրեշտակս արբանեակս գիտեմք յօգնականութիւն մարդկան, ազգաց և թագաւորութեանց. ըստ այնմ զոր ասէն՝ թէ կացոյց սահմանս ազգաց ըստ թուոյ հրեշտակացն Աստուծոյ: Եւ դարձեալ այնու զոր ասէ յաւետարանի, թէ մի՛ արհամարհէք զմի ի փոքրեկանց, զի հրեշտակք նոցա հանապազ տեսանեն զերեսս հօր իմոյ՝ որ յերկինս, այսպէս իմն

երևի՝ թէ իւրաքանչիւր մարդոյ հրեշտակ առանձինն պահապան կայցէ, թէպէտ և այլք զաղօթից կարծեցին ասացեալ ի Տեառնէն, որպէս թէ աղօթք նոցա՝ որ հանապազ մտանէն առաջի Աստուծոյ՝ կոչին հրեշտակք։ Այլ և առաքեալն ասէ. ոչ ամենեքեան հոգիք հարկաւորք են առաքելացուք ի սպասաւորութիւն վասն այնոցիկ, որք ժպռանգելոց են զփրկութիւն. որ ի հարկի նմական, և փրկութեան սատարք մեզ լինին։

Ի՛է. ԱՅԼ թէ սատանայ է, ասեն, գրգռիչ չարեաց, յայլս արարածոցն ընդէ՞ր մաղթէ զերկըր պագութիւն հեթանոսութեան, և ոչ յինքն միայն կորզիցէ։

Զի բամբասեալ ի չարութեանէ սատանայ, այն ամենեցուն յայտնի է։ Արդ եթէ իւր միայն խնդրէր զպաշտօնն, վաղվադակի խրտուցանէր զպաշտօնեայսն իւր,

այնու զի չար և չարչարիչ կարծիցի նոցա. այլ յօժարեցոյց զկէսսն՝ լուսաւորաց երկիր պագանել, և զայլս՝ օդոյ և հրոյ երկրի և ջրոյ և հասակաց և փայտից և քարանց, մինչև օձից և գազանաց և ճճեաց անգամ. զի միայն զնախանձն՝ զոր ի մտի եղեալ էր գոռալոյ ընդ մարդոյն՝ կատարեսցէ։ Եւ արդ մի՛ ինչ վերտեսցին, որ արարածոցն երկիր պագանեն՝ թէ զսատանայի զկամս ոչ առնիցեն. զի արարածոց պաշտօն մատուցանելոյ վարդապետ այլ ոք չէր, բայց միայն սատանայ։

Եւ արդ զիմրդ կարիցեն նըզովել զսատանայ, որք զկամս նորա կատարեն. զի եթէ որք զճմարիտն Աստուած պաշտեն, և վարուք ինչ զեղծիցին, բամբասին յաստուածական բարբառոյն՝ եթէ խոստանան զիտել զԱստուած, և գործովք իւրեանց

ուրացեալ են ի նմանէ, որչափ
ևս առաւել նորա առանց սլա-
տասխանատուութեան են, որոց
առեալ զպաշտօն ճշմարտին՝ ան-
շընչոց և անմոռնից արարածոցն
մատուցանեն:

ԻՐ. ԲԱՅՅ Թէպէտ և պէսպէս
զինուք վառեցաւ թշնամին ճըշ-
մարտութեան, Յունաց իմաստ-
նոցն կարծեցուցանելով՝ թէ նիւթ
ինչ միշտ առընթերակաց կայր
Աստուծոյ՝ ուստի զարարածսն
արար: Եւ քանզի նիւթոյ անուն
ի նոցա լեզու ի մրուր* մերձ
է, վասն այնորիկ զչարեացն
սկիզբն անտի կարծեցին:

Եւ Պարսից քէշին գտիչք առ
ի տարակուսելոյ՝ թէ ուստի՝ չա-
րիքն լինիցին, ընդ նոյն արա-
հետս վրիպեալք ի ճշմարտու-
թենէն՝ զնոյն բաշաղանս այլովք
պատմութեամբք կարկատեցին,

* Նշդ նիւթ. ինչ մրուր:

որպէս թէ ի միոջէ ի հօրէ եր-
կու որդիք ծնան. մին բարի՝ և
բարեաց արարիչ, և մին չար՝ և
չարեաց գործօն: Ի նոյն խարափ
անկեալ և ազանդոցն, զոր թըշ-
նամին իբրև գործմն ի մէջ ցո-
րենոյ սերմանեաց, զի կէսքն ե-
րիս արմատս զնէին, բարւոյ և
արդարոյ և չարի. և այլք եր-
կուս, բարւոյ և չարի. և ոմանք
ելթն:

Եւ արդ եկեղեցւոյ Աստուծոյ
գործ այն է, զարտաքինսն իրօք
ճշմարտութեան առանց գրոց
յանդիմանել, և զկարծեալսն ներ-
քինս և ոչ ճշմարտեալս՝ գրովք
սրբովք յանդիմանել:

Չհիւզայն կարծիս, որովք Յոյն-
քըն մոլորեցան, բաւական հա-
մարեցուք առաջնոց բանիցն
յանդիմանութեամբ վճարել. և
ընդ Պարսից քէշին գտողս, ա-
պաւինեալ ի չնորհսն Աստուծոյ,
մատիցուք ի պայքար:

Գ Ի Բ Ք Ե Բ Կ Բ Ո Ր Դ

Ե Ղ Ծ

Ք Է Շ Ի Ն Պ Ա Ր Ս Ի Յ

Ա. ՄԻՆՉ չի բնաւ էր ինչ, ա-
սեն, ոչ երկինք և ոչ երկիր և
ոչ այլ ինչ արարածք՝ որ յեր-
կինս կամ յերկրի, Զրուան ոմն
անուն էր, որ թարգմանի բախտ
կամ փառք: Զհազար ամ յաշտ
արար՝ զի թերևս որդի մի լինի-
ցի նմա, որում անուն Որմիզդ,
որ զերկինս և զերկիր և զամե-
նայն որ ի նոսա՝ առնիցէ. և յետ
հազար ամի յաշտ առնելոյ՝ սկը-
սաւ ածել զմտաւ, ասէ. օգոստ
ինչ իցէ յաշտս զոր առնեմ, և
լինիցի ինձ որդի Որմիզդ, եթէ
ի զուր ինչ ջանայցեմ: Եւ մինչ

գեո նա զայս խորհէր, Արմիզդ
և Արհմն յղեցան յարգանդի մօր
խրեանց. Արմիզդն ի յաշտն առ-
նելոյ, և Արհմն ի յերկուանալոյ
անտի: Ապա իմացեալ Զրուա-
նայ, ասէ. երկու որդիք են յո-
րովայնի անդ, որ ոք ի նոցանէ
վաղ առ իս հասցէ՝ զնա թագա-
ւոր արարից. և ծանուցեալ Ար-
միզդի զխորհուրդս հօրն՝ յայտ-
նեաց Արհմենին. ասէ. Զրուան
հայր մեր խորհեցաւ՝ թէ ոք ի
մէնջ վաղ առ նա երթիցէ, զնա
թագաւորեցուցէ: Եւ զայն լու-
եալ Արհմենին՝ ծակեաց զօրո-
վայնն, և ել եկաց առաջի հօրն:
Եւ տեսեալ զնա Զրուանայ, ոչ
գիտաց եթէ ո՞րք իցէ. և հարցա-
նէր՝ եթէ ո՞վ ես դու: Եւ նա ա-
սէ. ես եմ որդին քո: Ասէ ցնա
Զրուան. իմ որդին անուշահոտ
և լուսաւոր է, և դու խաւարին
և ժանդահոտ ես: Եւ մինչ դեռ
նոքա զայս ընդ միմեանս խօ-

սէին, ծնեալ Արմիզդի ի ժամու
խրում լուսաւոր և անուշահոտ,
եկն եկաց առաջի Զրուանայ: Եւ
տեսեալ զնա Զրուանայ, գիտաց՝
եթէ Արմիզդ որդի նորա է վասն
որոյ զյաշտն առնէր. և առեալ
զբարսմունսն՝ զոր ի ձեռին իւ-
րում ունէր, որովք զյաշտն առ-
նէր, ետ ցԱրմիզդ և ասէ. ցայժմ
ես վասն քո յաշտ առնէի, յայսմ
հետէ դու վասն իմ առնիցես:
Եւ ի տալ Զրուանայ զբարս-
մունսն ցԱրմիզդ և օրհնել զնա,
մատուցեալ Արհմենի առաջի
Զրուանայ՝ ասէ ցնա. ո՞չ այնպէս
ուխտեցեր՝ թէ ո՞րք յերկուց որդ-
ւոցն իմոց յառաջ առ իս հաս-
ցէ, զնա թագաւոր արարից: Եւ
Զրուանն առ ի չջրելոյ զուխտն՝
ասէ ցԱրհմնն. այ սուտ և չա-
րագործ, տուեալ լիցի քեզ թա-
գաւորութիւնն ինն հազար ամի,
և գԱրմիզդ ի վերայ քո արքայ
կացուցեալ. և յետ ինն հազար

ամի Որմիզդ թագաւորեացէ, և զինչ կամիցի առնել՝ արասցէ: Յայնժամ սկսան Որմիզդ և Արհման առնել արարածս. և ամենայն ինչ՝ զոր Որմիզդն առնէր՝ բարի էր և ուղիղ, և զոր ինչ Արհման գործէր՝ չար էր և թիւր:

Բ. ԱՅՍՊԻՍԻ անհաւատ և դանդաջանաց բանից տիմարաց մտաց կարկատելոց՝ չէր պարտ ամենեւին բնաւ առնել պատասխանի. զի բաւական էր իւրեանց իսկ անմտութիւնն յանդիմանել զնոսա անդստին ի նոցին բանից՝ որ ընդ մեմեանս կուրին, և միմեանց հակառակ են: Բայց քանզի այսու իմն մեծարոյ երեւին առաջնորդք քէշին իւրեանց հնազանդեցելոցն, և խեղդ ընդ անձն արկեալ՝ ձգեն զնոսա ի խորխորատ, հարկ է տալ պատասխանի, և ցուցանել թէ ոչ ինչ աւելի քան զոր Մանի, զոր ինքեանք մորթեցին, ասեն:

Զի նա երկու արմատս բարւոյ և չարի ասէ, և զայն ոչ յղու թեամբ և ծննդեամբ, այլ ինքնակացս՝ միմեանց հակառակ. և նոքա զնոյն ասեն՝ տենջանօք Զրուանայն յղութեամբ և ծնընդեամբ: Իւ եթէ նոյն քէշ է երկոցունց, ընդէր ատիցեն մոզք զզանդիկս, եթէ ոչ զի վարուքն զատ են ի միմեանց. թէպէտ և կերպարանօք և ոչ ճշմարտութեամբ: Այլ ի քէշին մի են երկոքեան. նոքա երկարմատեանք, և սոքա նոյնպիսիք. նոքա արեւապաշտք, և սոքա ծառայք արեգական, նոքա ամենայն անշընչոց շունչ կարծեն, և սոքա նոյն օրինակ զնոյն իմանան:

Բայց զի Մանի կամեցաւ վերագոյն քան զնոցայն կեղծօք վարս ցուցանել՝ թէ ամենեւին իսկ ազատ ի կարեաց ցանկութեանց իցէ, և ոչ քան զնոցայն միայն՝ այլ և քան զամենայն քէշից, ուս-

տի յանդիմանեալ յաղջկանց
խաղտելոյ՝ մորթագերծ՝ մա-
հուամբ պակասեցաւ ի կենաց։
Արով յայտ է՝ թէ վարուք եւթ
մեկնեալ են ի միմեանց. զի նո-
քա կերպարանողք են, և սորա
զեղիք, և յայտ յանդիման անձ-
նագիրք. այլ կրօնիւք նոյնք և
նոյալիսիք։

Գ. ԱՐԴ՝ մեր թողեալ զնոսա,
հարցցուք զոսոսա։ Զրուանն, զոր
յառաջ քանդամենայն ինչ ասեն,
կատարեալ ոք էր, թէ անկա-
տար։ Եթէ ասիցեն՝ եթէ կատա-
րեալ էր, լուիցեն՝ եթէ կատա-
րեալն յումմէ՞ կարօտանայր
խնդրել որդի, որ գայցէ և զեր-
կինս և զերկիր առնիցէ. զի ե-
թէ կատարեալ էր, ինքն իսկ
կարող էր առնել զերկինս և զեր-
կիր։ Ապա եթէ անկատար էր,
յայտ է, թէ էր ոմն ի վեր քան
զնա, որ զնորա թերակատարու-
թիւնն ընուլ կարէր. և եթէ էր

ոք ի վեր քան զնա, նմա պարտ
էր առնել զերկինս և զերկիր և
զամենայն որ ի նոսա՝ առ ի
ցուցանելոյ զիւր զբարերարու-
թիւնն և զօրութիւն. և ոչ Զրուա-
նայ որդի շնորհել, որ զերկինս
և զերկիր և զամենայն որ ի նո-
սա՝ առնիցէ։

Այլ, ասեն, փառաց առնէր
զյաշտն։

Հարցցուք. փառքն յումմէ՞
աջողեալ էին նմա, թէ վասն զի
մշտնջենաւորն էր՝ փառաւորէր։
Եթէ յումմէք պարգևեալ էին
նմա փառքն, հարկ է կարծել ե-
թէ էր ոմն ի վեր քան զնա զօ-
րագոյն և փառաւորագոյն, ուս-
տի ի նա փառքն հասին։ Ապա
եթէ չէր ոք ի վեր քան զնա, ի
զուր էր զյաշտն հազարամեան
առնել. զի փառքն ոչ եթէ անձ-
նաւոր ինչ են, այլ ի յաջողութե-
նէ ուրուք անուանին փառք, որ-
պէս ի չաջողութենէ ուրուք ա-

նուանի թշուառութիւն. և երկոքին ի դիպաց արգասիք են, և ոչ անձանց հաստատութիւնք:

Եւ այլ ևս. զի եթէ արեգակն և լուսին չև ևս էին լեալ, որով ժամքն և ատուրք և ամիսք և տարիք կարգին, հազար ամի ուստի՞ երեւէր. զի չէին ի միջի լուսաւորքն, որք զթիւ ատուրց և ամսոց և տարեաց կարգէին. այլ յայտ է՝ թէ անմտութեամբ լի են բաշաղանքն:

Դարձեալ թէ երկինք և երկիր և որ ի նոսայն՝ չէին, ո՛ւր առնէր զյաշտն կամ ի՛ւր: Յորժամ երկիր չէր և ոչ տունկք ինչ որ ի նմանէ, զբարսմունսն ուստի՞ գտանէր ունել ի ձեռին. կամ բնաւ զինչ իսկ յազէր, զի անասունք չև ևս էին արարեալ: Եւ որ քան զամենայն անմտաւորոյն է, զհազար ամ ասեն, յաշտ արար. և յետ հազար ամին յերկուացաւ, ասէ՝ թէ լինիցի՞ ինձ

որդի Որմիգդ, և եթէ չլինիցի, և ի զուր ինչ վաստակիցիմ: Եւ այնու ցուցանէ՝ թէ տկար էր Զրուանն և կարօտ և առանց գիտութեան, և պատճառք չարեացն նոյն է, և ոչ Արհմն: Զի եթէ նորա չէր յերկուացեալ, որպէս ասենն, Արհմն ոչ լինէր՝ զոր չարեացն արարիչ համբաւեն. այլ ինքն երկմտեաց, որ անհաւատն է և լի անկարգութեամբ:

Զի ոչ երբեք ի միոջէ աղբերէ երկու բղխմունք ելանեն, մինն քաղցր և միւսն դառն. և ոչ ի միոջէ ծառոյ երկու պտուղք՝ մին անոյշ և մին դաժան: Արդ եթէ քաղցր գիտեն զԶրուանն, ոչ պարտին զդառն պտուղն զԱրհմն ի նմանէ համարել. և եթէ դառն հաշուին, չէ պատճառ զքաղցր պտուղն զՈրմիգդ ի նմանէ դնել: Եւ ի դէպ ելանէ նոցա աստուածական բարբառն, որ ասէ. կամ արարէք զծառն քաղցր, և զպլը

տուղ նորա քաղցր, և կամ արա-
րէք զծառն դառն, և զպտուղ
նորա դառն. զի ի ծառոյ անտի
պտուղն իւր ճանաչի:

Էւ թէ արարածք յիւրաքան-
շիւր յօրինուածս կան, և երբեք
զսահմանօքն եղելօք նոցա ոչ
անցանեն, ո՞րչափ ևս առաւել
Զրուանն՝ եթէ մշտնջենաւոր ոք
էր, և արարածս առնելոյ հնարս
խնդրէր՝ եթէ անձամբ և թէ այ-
լով և թէ որդովն՝ որպէս ասենն,
սպարտ էր կարգ ինչ ցուցանել և
ոչ անկարգութիւն:

Զի ոչ երբեք տեսար՝ թէ կովք
էշս ծնան, և էշք եգիսս, և ոչ
գայլք մաքիս, և ոչ մաքիք ա-
ղուէսս, և ոչ առիւծք ձիս, և ոչ
ձիք օձս. բայց միայն մի ինչ
ծնունդ է՝ զոր մարդիկ հնարե-
ցան արտաքոյ կարգաց բնու-
թեան, ծնուցանել ի ձիոց և յի-
շոց շորիս. և նոյնք անսերմն և
անծնունդ են. զի ոչ յԱստուծոյ

կարգեցան՝ այլ ի մարդկանէ
հնարողութենէ: Արդ Զրուանն
եթէ արջառ էր, գկարիճն զԱրհմն
գիա՞րդ ծնանէր. և եթէ գայլ էր,
զգառնն զՈրմիզդ հի՞մ՝ ծնանէր.
ոչ ապաքէն մարդկան մտաց բա-
շաղանք են:

Զի և Զրուանն իսկ մարդ լեալ
է, այր մի քաջ առ Տիտանօքն.
և որպէս սովոր են Յոյնք և Ա-
րիք և ամենայն ազգք հեթանո-
սաց՝ զքաջս առ դիւցազունս ու-
նել, հայեցեալ ընդ այն քէչա-
կարկատին Պարսից՝ թէ որով-
հետեւ մարդիկ աշխարհիս զնա
առ աստուածս ունին, ես զեր-
կնից իսկ և զերկրի և զամենայն
արարածոց արարչութիւնն ի
նմանէ կարծեցուցից:

Էւ զի ճշմարիտ է բանս, յայտ
անտի է՝ զի մարդկօրէն բարութ
զքէշն կարկառէ, և յդութեամբ
և ծննդեամբ զկրօնսն կցկցէ: Զի
նախ երկուց արարչաց՝ զբարւոյ

և զչարի ի միոջէ հօրէ զծնունդսն համբաւէ. և ապա մայրենի և քուրական առականօք զարարած լուսաւորացն մուծանէ: Եւ զայն ոչ վասն այլ իրիք, այլ վասն մարմնասիրութեան և ախորժական ցանկութեանն: Քանզի հայեցեալ յազգն արիական՝ թէ իզասէր էր, ըստ նմին նորին մեղկ բարուցն նմա օրէնս կցկըցեաց, զի յորժամ զաստուածոցն իւրեանց լսիցեն՝ թէ յանարժան խառնակութիւնս մտաբերեցին, և նոքա նոցին նմանեալք՝ զնոյն անառակութիւնս անխտիր զործեսցեն. յորմէ աստուածականն հեռի՝ որ ի վեր է: Զի Աստուծոյ որդի ունել՝ ոչ ամուսնութեամբ վայելէ, այլ մշտնջենաւորութեամբ, որպէս մտաց զբան, և աղբեր զգետ, և հրոյ զջերմութիւն, և արեգական զլուսաւորութիւն: Եւ ոչ որպէս նոքայն ժողին՝ թէ կարօտեալ էր՝ զի որ-

դի մի լինիցի նմա, որում աւուրն իցէ Որմիզդ:

Ո՛վ մորոտութիւն. չե ուրեք որդի ի միջի, և նա չյղացելոյն և չծնելոյն անուն զնէր: Ամենայն ծննդոց յետ ծննդեանն դնին անուանք, և նա զիա՛րդ յառաջ քան զծնանելն դնէր նմա անուն Որմիզդ, բայց թէ հաւատայր՝ թէ և արդարեւ լինէր նմա որդի. և եթէ հաւատայր՝ ընդէ՛ր երկմտեաց, և եղև երկմտութեամբն պատճառ ծննդեան Արհմենի, ուստի չարիքն յաշխարհ մտին: Եւ այն են զարմանք՝ զի մինն ի հազարամեայ յաշտն առնելոյ հազիւ լինէր, և միւսն յառժամայն յերկմտութենէ անտի:

Գարձեալ որ զայն գիտաց՝ եթէ երկու որդիք են յորովայնի անդ, զայն ընդէ՛ր ոչ ծանեալ՝ թէ մինն բարի և միւսն չար: Եւ թէ զիտաց և ոչ եղծ զչարն,

ինքն է պատճառ չարին. ապա եթէ զայն չգիտաց, զիմրդ իցէ հաւատալի՝ եթէ զմիւսն ծանեալ. և եթէ յայնժամ ոչ իմացաւ, յորժամ խաւարին և ժանդահոտ ետես զնա՝ և յայնժամ արդեք ոչ գիտաց: Այլ և գիտաց և ետես և արար զխաւարինն թագաւոր. ինքն է պատճառ չարեացն՝ այնու զի ոչ եղծ զչարն, այլ և թագաւորութիւնն ևս ետ նմա ինն հազար ամի: Եւ իմ թագաւորեցոյց զնա, եթէ ոչ բարիորք արարածոցն եղելոցն յՈրմըզզայ առ ի չարչարելոյ զնոսա՝ խառնելով ի նոսա զիւր չար արարածս:

Այլ և զՈրմիզզ, ասեն, թագաւորեցոյց ի վերայ նորա:

Եթէ թագաւոր նորա իցէ Որմիզզն, զիմրդ զբարիորք արարածսն իւր տայցէ չարչարել: Եթէ հայրն յորդոյն արարածս ոչ խնայեաց՝ այնու զի ի ձեռս չա-

րին մատնեաց. որդին զիւրսն զիմրդ ոչ զընդայցէ: Առ տկաւորութեան ինչ, թէ առ չարակամութեան: Եթէ առ տկարութեան չգեմեղիցէ, ապա ոչ այժմ թագաւորել է նմա, և ոչ ի վախճանի՝ որպէս ասենն՝ յաղթել կարէ: Իսկ եթէ առ չարակամութեան իցէ, գտանի զի ոչ միայն հայրն՝ որ թագաւորեցոյց զչարն՝ է պարտ չարեաց, այլ և որդին՝ որ կամակից եղև հօրն և համարձակիչ չարին:

Դարձեալ զի զթագաւորութիւնն որդոցն ետ, միում զինն հազարամեան, և միւսումն զանսպառականն, ինքն յորում կարգի կայցէ: Զի մինչ չէրն ինչ՝ չէր իմիք թագաւոր, քանզի և ոչ արարիչ իրիք էր. և յորժամ որդիքն եղեն, նոքա եղեն արարիչք՝ ոմն բարեաց և ոմն չարեաց, և նոքին թագաւորք՝ ոմն ժամանակեան և ոմն յաւիտեանա-

կան. և մնաց Զրուանն դատարկ
յարարչութենէ և ի թագաւորու-
թենէ. զի արարիչ չէ, քանզի չէ
իւր արարեալ. և թագաւոր չե-
ղև, քանզի ո՞յր արարածոց լի-
նէր թագաւոր: Եւ յայտ է՝ թէ
ոչ էր երբեք Զրուանն, և ոչ է:
Զի որ է ոք, կամ արարիչ է
կամ արարած: Արդ սա քանզի
ոչ արարիչ է և ոչ արարած, ոչ
երբեք նա՛մ Աստուած, և ոչ է և
ոչ լինի:

Դ. ԱՅԼ իբրև Զրուանն, ասեն,
հայն ի մտի խորհեցաւ՝ թէ ոք
յորդոցն իմոց վաղ առ իս հաս-
ցէ՝ զնա թագաւոր արարից, զի-
տաց Որմիզդ և զխորհուրդն
յայտնեաց Արհմենին:

Թէ զհօրն խորհուրդ ծանեաւ
Որմիզդ, գեղբօրն չարածնոյ ըզ-
խորհուրդ ընդէ՞ր ոչ զիտաց՝ թէ
ծակէ զորովայնն և ելանէ, և
յառաջ երթայ առնու զթագա-
ւորութիւնն, որ լինելոց էր առ

եղեռանէ նմա և արարածոցն իւ-
րոց, զի նախ յառաջնումն իսկ
յետս հարեալ վատթարիցէ զնա,
և ապա զինն հազար ամն զեղջ
և ապաշաւ լինիցի առ ի դար
հայելոյ իւր յողիղ յարարածսն,
զոր աղաւաղեալ կամակորիցէ:
Եւ կամ Զրուանն, որ զերկուց
որդոց զյղութիւնն զիտաց յորո-
վայնի, յորժամ եկեալ առաջի
կայր Արհմեն՝ ընդէ՞ր ոչ ծանեաւ
զնա:

Դարձեալ որ զիւր որդին Որ-
միզդ անուշահոտ և լուսաւոր
անդէն յորովայնին զիտէր, զմիւս
որդին՝ թէ ժանդահոտ և խաւա-
րին իցէ, ի՞բր ոչ զիտաց: Ո՞չ
ապաքէն յայտ է՝ եթէ ոչ իբք
հաւաստիք պատմին ի նոցանէ,
այլ առասպելք կարկատունք:

Եւ միւսն ևս՝ որ քան զամե-
յայն անհաւատագոյնն է, զի մին
ի հազարամեայ յաշան առնելոյ
հազիւ լինէր, և միւսն յառժա-

մայն յերկուանալոյ անտի: Եւ
եթէ ի յերկուանալոյ անտի ե-
ղև Արհմն որդի, ոչ պարտ էր
զնա իւր որդի կոչել. զի եթէ
իւր որդի էր, նմին նման գոյր
և նոյնպիսի. կամ թէ բարի էր՝
բարի, կամ թէ չար էր՝ չար:
Միթէ և նոյնպէս հայրն Զրուան
և բարի էր արդեք և չար, և ի
բարիօք երակէն նորա բարւոք
որդին եղև, և ի չար մայրէն նո-
րա չարն: Եւ թէ այնպէս ինչ
ոչ էր, ապա և ոչ նա զչարն իւր
որդի կոչէր, և ոչ թագաւորու-
թիւն տալր նմա: Այլ թէ ինքն
բարի էր, զչարն եղծանէր և բար-
ւոյն տալր զթագաւորութիւնն,
որով ինքն քաջանուն լինէր, և
զբարի որդին իւր զՈրմիզդ չառ-
նէր միշտ սրաառու: Այլ յայտմ
ամենայնէ յայտ է՝ եթէ ոչ եր-
բեք լեալ է Զրուանայ հայր՝ աս-
տուածոց, և ոչ տուիչ թագաւո-
րութեանց:

Ե. ԳԱՐՁԵԱԼ ասեն, զբարս-
մունսն զոր ի ձեռին ունէր՝ ցոր-
դին իւր ցՈրմիզդ ետ, և ասէ.
ցայժմ ես վասն քոյ յաշտ առ-
նէի, յայտմ հետէ դու վասն իմ
առնիցես:

Արդ եթէ նա վասն նորա յաշտ
առնէր, զի որդի լինիցի նմա,
իսկ Որմիզդ վասն նորա յՈր-
սակս առնէր. միթէ կասկած ինչ
ուստեք էր նմա, և այնր աղա-
զաւ պատուիրէր նմա վասն իւր
յաշտ առնել. միթէ յորմէ զոր-
դին խնդրեցաւ, թէ գուցէ ընդ
որդոյն տալոյ՝ զնա բաժ առ-
նուցու: Եթէ այն ինչ ի մտի
էր նորա, բարսմունք ինչ ոչ կա-
րէին օգնել. և ի տալ զբարս-
մունսն չասաց սա՝ թէ դու ինձ
յաշտ առնիցես. զի ցուցցէ թէ
էր ոմն՝ որում նա վասն որդոյն
յաշտ առնէր. և որդոյն պատուի-
րեաց վասն իւր նմին յաշտ առ-
նել:

Եւ եթէ էր որ ի վեր քան զնա
 և քան զորդին, որում գյաշտն
 առնէին, զնա պարտ էր իմանալ
 պատճառ իւրեանց և արարիչ ա-
 մենեցուն, և ոչ զԶրուան պատ-
 ճառ Որմբզդի և Արհմենի. և զնո-
 սա արարիչ չարեաց և բարեաց:
 Քան Զրուանայ որդի արարիչ
 տայր, որ ի վերն քան զԶրուանն
 էր, ինքն իսկ իւրովի չկարէր
 զերկինս և զերկիր և որ ինչ ի
 նոսա՝ առնել, որպէս յառաջա-
 գոյնն ասացաւ, և զիւր զօրու-
 թիւնն և զբարերարութիւնն ցու-
 ցանել: Կամ թէ յորդոյն իւրմէ
 Արհմենայ կասկած ինչ էր նմա,
 և վասն այնորիկ զբարսմունսն
 յՈրմբզդ տայր, զի նորօք յաշտ
 արարեալ վերագունին՝ անկաս-
 կած լինիցի. ապաքէն պարտ էր
 ումեք ի միջի լինել, որում
 գյաշտն առնէր: Եւ եթէ էր որ
 ի միջի՝ որում օրէն էր գյաշտն
 առնել, ապա Զրուանն չէր մըշ-

տընջենաւոր, այլ յումեքէ եղեալ:
 Եւ պարտ է խնդրել յումմէ՝ նայն
 եղև, և ով էր ում՝ ինքն գյաշտն
 առնէր, և ով այն՝ որում որդոյն
 հրամայեաց վասն իւր յաշտ առ-
 նել: Զի ոչ է մարթ ումեք սկիզբն
 առնուլ լինելոյ, եթէ ոչ յայլմէ
 առնուցու զլինելն. և Աստուած
 միայն կարող իցէ առնել յոչըն-
 չէ ինչ որպէս և կամի: Եւ արդ
 ով իցէ որ զԶրուանն արար, ե-
 թէ ոչ Աստուած, որում և գյաշտն
 առնէր. որ և որդի այնպիսի ետ
 նմա, զի զերկինս և զերկիր և
 որ ի նոսա՝ առնիցէ: Եւ այն են
 զարմանք՝ զի ինքն ոչ արար, և
 որդոյն Զրուանայ կարող է տալ
 զառնելն:

Այլ չէր որ ի միջի, ասեն, ո-
 ռում Զրուան գյաշտն առնէր.
 եթէ այնպէս իցէ, և ոչ Զրուանն
 իսկ էր. և մեծի ծաղու արժանի
 է, զի չէրն չէին վասն չէին յաշտ
 առնէր:

2. ԱՅԼ թէ և բախտ ևս էր՝ որպէս ասենն՝ Զրուանն, ապա քէն ուրուք բախտ էր. և ո՞վ էր արդևք ոյր բախտն էր : Զի բախտ անձնաւոր ինչ չէ, այլ դէպք աշոգութեան. որպէս յարգարութենէն արդարն կոչի, և ի քաջութենէն քաջն, նոյնպէս և ի փառաւորութենէ անտի բախտաւոր : Արդ եթէ բախտ էր Զրուանն՝ չէր ինչ անձնաւոր. ուստի յայտ է՝ թէ բնաւ և էր իսկ ոչ Զրուանն :

Եւ եթէ՝ որպէս ասեն՝ ի յերկուանալոյ անտի յղացաւ Արհմն, յառաջնումն իսկ պարտ էր նմա յերկուանալ՝ զի թող անդէն ետ ընդ ետ լինէր նմա որդի, և ոչ հազար ամ տառապել և յաշտ առնել՝ զի որդի ծնցի : Սակայն եղև նմա թէ չար և եթէ բարի, և զչարութիւնն յիւրոց բարուց առ, և ոչ ի ծննդենէ անտի. քանզի չէր մարթ

միում արգանդի զչարեացն գործօնեայ և զբարեացն արարիչ ընդունել : Զի եթէ չար էր, չարին և եթ պարտէր ասպնջական լինել. և եթէ բարի էր բարւոյն : Քանզի բարին և չար ի միում անկանել ոչ մարթէին, որպէս զի ոչ գայլք և գառինք ի միով չէ արգանդէ ծնանին. զորոց զբարւոյն կողմն յԱրմըզդէ դնեն, զարջառաց և զոչխարէ և գայլոց պիտանացուաց. և զչարին կողմն յԱրհմնայն, զգայլոց և զգազանաց և զճճեաց փնասակարաց : Եւ գայն ոչ գիտեն՝ թէ որպէս փնասակարացն ընդ անփնասակարսն չմարթի բնակել, նոյնպէս և ոչ բարւոյն ընդ չարին մարթէր ի միում արգանդի յղենալ : Զի զոր օրինակ չէ մարթ գհուր և զշուր ի մի վայր առնել՝ թէ գուցէ յոլովեալ կողմնն ապականիչ ընկերին իւրում լինիցի, նոյնպէս և ոչ բարւոյն և

չարի ի մի վայր մտանել հնար էր. ապա թէ ոչ, կամ նա զսա ապականէր, կամ սա զնա:

Արդ եթէ ի սերմանէ իցեն որդիքն, չմարթէր միումն երկուս սերմանս հակառակ միմեանց արկանել. նա և ոչ միում արգանդի երկուս սերմանս այլ և այլս ընդունել: Զի թէպէտ և բազում արք ի մի կին մերձենայցեն՝ այլ ոչ եթէ ամենեցուն սերմանքն կուրիցին. քանզի առաջին անկեալ սերմնն զայլսն իբրև զաւելորդս ի բաց թքանէ: Եւ զիարդ էր՝ զի այն արգանդ երկուս սերմանս միմեանց թշնամիս ընդունէր:

Եւ դարձեալ ընդէ՛ր ոչ յադթեաց յաշտածին ծնունդն, և եղև արգել յերկուական ծնընդեանն. այլ իջեալ միմեանց թըշնամիքն հաշտութեամբ խաղաղիկ ի միում արգանդի գառէին: Նա և հայրն եթէ երկու որդիս

գիտէր յորովայնին՝ զմին բարի և զմինն չար, ոչ խառն ի խուռն պարտ էր խոտտանալ զթագաւորութիւնն, այլ այնմ միայն՝ վասն որոյ զյաշտն առնէր:

Բայց ապաքէն և Որմիզդն մինչ չև ծնեալ էր՝ թերակատար էր. և զիարդ թերակատարն զխորհուրդն հայրենի իմացաւ. զի որ զխորհուրդս ուրուք ճանաչել կարէ, նա ի վեր է քան զնա. որ Աստուծոյ միայն է, և ոչ մարդոյ: Ուստի Որմիզդ վերագոյն է քան զհայրն և հօր և իմաստուն. զի մինչ դեռ յորովայնի էր՝ զխորհուրդ հօրն գիտաց. և ելեալ յորովայնէ անտի՝ կարող եղև զերկինս և զերկիր առնել, զոր հայրն ոչ կարաց առնել:

Եւ արդ՝ որ այնչափ հօր և իմաստունն էր քան զհայրն, գտանի վատթարագոյն՝ զի ի վատթարէն խաբեցաւ, այնու զի

գլխորհուրդ հօրն յայտնեաց նմա՝
ընդ ուրում անհաշտ թշնամու-
թիւնն պարտ էր ունել և ոչ բա-
րեկամութիւն:

Դարձեալ՝ թէ ծակել ևս պարտ
ինչ էր զորովայնն և ելանել,
նմա պարտ էր՝ որ գլխորհուրդ
հօրն իմացաւ. զի թող ինքն նախ
երթայր և առնոյր զթագաւորու-
թիւնն, և ոչ Արհմենայ՝ որ ոչ
գլխորհուրդ հօրն գիտէր, և ոչ
թագաւորութեանն ինչ անդ էր:
Բայց թէ ծակեաց զորովայնն,
թերեւ և սպան իսկ զմայրն.
զոր պարտ է ինդրել՝ թէ ար-
դարեւ արդեւք մայր գոյր նոցա:

Այլ ուստի՞ յայտ իցէ՝ թէ
մայր գոյր. մանաւանդ զի ասեն
իսկ՝ թէ մինչ չև էր ինչ բնաւ,
ոչ երկինք և ոչ երկիր, Զրուան
միայն էր. որ մեծի ծաղու ար-
ժանի է՝ եթէ ինքն հայրն իցէ
և ինքն մայր, և նոյն սերմա-
նարկու և նոյն սերմնընկալ: Եւ

որ ևս վատթարագոյնն է, իբրև
ծակեաց, ասեն, Արհմնն զորա-
վայնն և եկն եկաց առաջի հօրն,
ոչ ծանեաւ զնա հայրն: Արդ զի-
մրդ ոչ ճանաչէր, զի ոք ուրեք
չէր՝ մինչ ինքնն միայն էր. ոչ
ապաքէն յայտ էր՝ թէ որ առ
այն եկն, մի ոք յորդոցն նորա
էր. և գտանի վատթարագոյն ևս
քան զվատթարն, զի նա զսա
ծանեաւ, և սա զնա ոչ ծանեաւ,
և յուրաստ էր յորդոյ անտի՝
թէ իմ որդին անուշահոտ և լու-
սաւոր է, և դու խաւարին և
ժանգահոտ ես: Եւ զիմրդ ոչ էր
նորա որդի, որ ընդ բարւոք որ-
դոյն նորա ի նմին արգանդի
յղացեալ էր. և զնմանէ յուրաստ
էր՝ թէ չես դու իմ որդի, և ըզ-
միւսմէն խոստուկ՝ թէ որդի իմ
է: Եւ եթէ իբրև ի չարէ յու-
րաստ էր, ապա և յղութեանն
զնա չէր պարտ արժանի առնել,
այլ անդէն իբրև ի չարէ խոր-

շել և սատակել. և ոչ միայն զնա, այլ և զՈրմիզդ՝ որ զխորհուրդսն ի վեր եհան:

Է. ԱՅԼ և միւսն ևս անալիտանագոյն է՝ զոր պսենն, թէ և զբարսմունսն ետ նմա՝ առնել վասն իւր յաշտ, իբր ոչ եթէ յՈրմըզդի կամ ի յազելն էր զօրութիւնն՝ այլ ի գաւազանսն: Զի եթէ ինքն հաւատարիմ էր լսելի լինելոյ, ապա աւելորդ իմն էր զգաւազանսն ի ձեռին ունել. և եթէ ինքն չէր արժանի, և ոչ գաւազանքն բաւական էին արժանի առնել յազելոյ զանարժանն. զի բարսմունս ունել և յաշտ առնել՝ մարդկան զործ է և ոչ Աստուծոյ: Իսկ եթէ նա Աստուած էր, և կարող էր զերկինս և զերկիր առնել, զի՞նչ պիտոյ էր նմա բարսմունս ունել և յաշտ առնել, զի զհայրն ի կասկածանացն ապրեցուցէ: Որ զերկինս և զերկիր կարող էր առ-

նել առանց բարսմանցն, զհայրն զիմորդ ոչ կարէր անհոգ առնել առանց գաւազանացն: Եւ արդ յայտ նդե՝ թէ հայրն անմիտ և տկար և յայլ ապաստան էր, և որդին նոյնպէս տկար և անմիտ. զի ոչ նա՝ որդի առանց յաշտ առնելոյ կարաց ծնանել, և ոչ որդին՝ առանց զգաւազանսն ի ձեռն առնելոյ կարաց զնա ազատ առնել ի կասկածանաց:

Ը. ՆԱ և լլկանաց ևս չարին երկոքին պատճառք եղեն, չարչարելոյ զբարւոք արարածս բարւոյն: Զի Որմիզդ, ասեն, որ ինչ բարի էր՝ զայն առնէր, և արս արդարս և բարեգործս, և Արհմնն զչար արարածս և զղես:

Արդ՝ եթէ դեքն չարի արարածք և չարք էին բնութեամբ, և ոչ մի ոք ի նոցանէ բարի ինչ երբեք իմանալ կարէր. նա և ոչ Արհմնն իսկ զլիտվին: Բայց արդ տեսանեմք, զի միւսմն՝ որ կարի

վայելուէն իսկ է ի մէջ արարա-
ծոց, որպէս ասեն, Արհմնն եղև
հնարագիւտ լինելոյ: Իբրև ետես,
ասեն, թէ արարածս գեղեցիկս
արար Որմիզդ, և լոյս չգիտաց առ-
նել, խորհեցաւ ընդ դեռ՝ ասէ,
զի՞նչ օգուտ է Որմիզդի, զի այն-
պիսի գեղեցիկ արարածս արար՝
և ի խաւարի կան, զի լոյս ոչ
գիտաց առնել: Արդ եթէ իմաս-
տուն էր, ընդ մօրն մտանէր, և
արեգակն որդի լինէր. և ընդ
քեռն անկանէր, և լուսին ծնա-
նէր, և պատուէր տայր՝ զի մի
ոք զխորհուրդն ի վեր հանցէ:
Զայն լուեալ Մահմեայ դիւի՝
վաղվաղակի առ Որմիզդ հասա-
նէր, և զխորհուրդն նմա ի վեր
հանէր: Ո՛վ անմտութիւն և ան-
համ մորոտութիւն. որ գերկնից
և գերկրի և զամենայնի որ ի
նոսա՝ զհանգամանսն առնելոյ
կարաց գտանել, զսակաւիկ ինչ
զհայթայթանացն հնարս չմար-

թէր իմանալ: Եւ այնու ոչ միայն
զՈրմիզդ անմիտ առնեն, այլ և
զԱրհմնն՝ բարի բարի արարա-
ծոցն հնարագիւտ:

Որպէս և զմիւս ևս ասեն՝ թէ
Արհմնն ասաց, ոչ եթէ չկարեմ
առնել բարի ինչ, այլ չկամիմ.
և առ ի հաստատուն զբանն առ-
նելոյ՝ արար սիրամարգ: Տեսա-
նե՞ս զի կամօք է չար՝ և ոչ ի
ծնէ:

Արդ զի՞նչ պայծառագոյն քան
զլոյս կայցէ, որում Արհմնն հնա-
րագիւտ եղև. կամ զի՞նչ գեղեց-
կագոյն քան զսիրամարգ՝ զոր
առ ի ցուցանելոյ գեղեցկագոր-
ծութիւնն արար: Եւ այսու յայտ
է՝ զի թէ չար ոք էր բնութեամբ
Արհմնն, ոչ հնարագիւտ լուսոյ
լինէր, և ոչ արարիչ գեղեցկու-
թեան: Նա և թէ դեք բնու-
թեամբ չարք էին, չէր հնար
Մահմեայն հանգամանաց լուսոյն
առնելոյ գուշակ լինել, որում

ցայժմ պաշտօնեայք այնր քէշի երիցս յամի զոհս մատուցանեն. ուստի յանդիմանեալ կշտամբին՝ թէ և նոքա դիւապաշտք են. և դեքն ոչ չարք ի բնէ, այլ կամօք: Եւ եթէ ինքեանք դիւի զոհս մատուցանեն, որո՞վք երեսօք զդիւապաշտսն հալածիցեն: Տեսանե՞ս զի ամենայն ինչ, որ ի նոցանէ ասի, առասպելք են և սնոտի պատմութիւնք:

Թ. ԴԱՐՁԵԱԼ նոքին որ զլուսաւորացն արարած յայտախիսի պատճառանաց դնեն, շրջեալ զայս բանս՝ այլ իմն պատճառ լինելոյ արեգական մուծանեն: Արհմնն, ասեն, զՈրմիզդ ի ճաշ կոչեաց. և եկեալ Որմիզդի՝ չկամեցաւ զճաշն ուտել, եթէ ոչ նախ որդիքն նոցա կուռիցեն: Եւ ի խեթկել որդւոյն Արհմենի զորդին Որմիզդի, ի խնդիր եղեն դատաւորի և ոչ գտին. ապա առեալ արարին զարեգակն, զի լիցի նոցա դատաւոր:

Անդ հնարագիւտ լինելոյ արեգական ասեն զԱրհմնն, և աստ յայտնի իսկ արարչակից լուսոյ: Եւ եթէ այլ ոք չգոյր դատաւոր, և առ հայրն չկարէի՞ն երթալ, կամ առ այն՝ որում հայրն և որդին յաշտ առնէին ըստ առասպելին:

Եւ արդ զհարդ իցեն թշնամիք միմեանց Որմիզդն և Արհմնն՝ ուրք ի միում արգանդի գայռացին, և ի միմեանց ճաշ երթալին, և իրերաց գործակցութեամբ զարեգակն ստեղծեալ՝ դատաւոր կացուցանէին: Արդ զմին՝ Զրաւաշտ ոմն զեղխագործութեան դնէ, եթէ ի մայրենի և ի քեռական առականաց արեգակն և լուսին արարան, զի ընդ այն հայեցեալ ազգին՝ ի նոյն պղծութիւնս անխտիր լինիցին. և զմիւսն՝ վասն զամօթն ծածկելոյ համբաւէ՝ թէ վասն դատաւորութեանն արարին: Եւ քանզի ընդ

գրովք չեն կրօնքն, երբեմն զայն ասեն, և այնու խաբեն, և երբեմն զայս, և սովին պատրեն գտխմարս: Բայց թէ աստուած էր Որմիզդն, յոչընչէ կարող էր առնել զլուսաւորսն՝ որպէս զերկինս և զերկիր, և ոչ ի ժանդագործութենէ, կամ առ ի չգոյէ դատաւորի:

Ժ. ԴԱՐՁԵԱԼ միւս ևս իմն ասեն, որ ամենևին չէ հաւատալի, թէ իբրև մեռանէր Որմիզդ՝ ըզսերմն իւր յաղբիւր մի արկ, և մօտ ի վախճան յայն սերմանէ կոյս մի ծնանելոց է, և ի նմանէ որդի եղեալ՝ հարկանէ զբազումս ի զօրացն Արհմենի. և երկու ևս նոյնալիսիք նոյնգունակ եղեալք հարկանեն զնորա զօրսն և սպառեն:

Նախ այնու յանդիմանին, զի ջուր՝ սերման ոչ պահիչ է, այլ կորուսիչ: Եւ ապա միւսովն կըտամբին. քան աղբերն զսերմնն

կենդանի տայր պահել՝ զինքն ընդէ՞ր ոչ զօրեաց պահել կենդանի, այլ այնալիսւոյ բարւոյ աստուծոյ որդի՝ ի չարէն որդւոյն սատակեցաւ: Եւ յայտ է՝ թէ որք յանկածութեանն յաղթեցին բարւոյն և որդւոյ նորա, և ի վախճանի նոքին բռնանալոց են, որոց այնչափ անչափ զօրս համարեն:

Դարձեալ՝ եթէ աստուածք նոցա մահկանացուք իցեն, ինքեանք յարութեան ակն զիմրդունիցին. և մանաւանդ երեքմատեանն յարութեան՝ զոր չէ պարտ յարութիւն համարել, այլ չյարութիւն: Բայց թէ արդարև՝ որպէս ասենն՝ թէ որդին մեռաւ, և յՈրմըզէ և ի միւսմէ որդւոյն նորա ի խորաշէտէ չէր օրէն թերահաւատ լինել՝ թէ չմեռանիցին. որովհետև միանգամ մոսնաւորաց և մահկանացուաց ազգ է տոհմ աստուածոց նոցա:

Եւ զայնպիսի աստուած ոչ առ աստուածս պարտ է ունել, այլ առ չաստուածս : Զի որ ճշմարիտ Աստուածն է, զամենայն ինչ զիւր մշտնջենաւորութեամբ ունի. որպէս զէութիւնն, նոյնպէս և զյաւէժ կենդանութիւնն, և զորդին միշտ ընդ իւր ունել՝ առանց իրիք պատճառանաց և միջնորդութեան, և զարարչութիւնն ոչ ի հայթայթանաց, այլ ի կամակար կարողութենէ : Եւ ոչ զոր ունի իւր հակառակ՝ թէ ինքն բարեաց արարիչ իցէ և միւսն չարեաց. որպէս նոքա Որմըզդի զբարի արարածսն դնեն և Արհմենի զչարսն. զոր ոչ կարեն ցուցանել, թէ հաւաստեալ հայրցին, չար ինչ արարած՝ որ ի բնէ չար իցէ, ոչ զԱրհմեն և ոչ զդեւս՝ զոր նմա արարածս դնեն. որպէս բազում անգամ յոգնագոյն օրինակօք ոչ մոռացաք յառաջին ճառսն յայտ առնել :

Այլ թէ Արհմեն չար կարծիցի նոցա, վասն զխարամանի անունն յանձին կրելոյ՝ առ ի յարեւ զարեգակնատենչիկսն արկանելոյ, ուստի և զանունն իսկ ըզխարամանոյ առ, նոյնպէս և սատանայն անուն՝ ոչ բնութեան ինչ անուն, այլ բարուց, որպէս ի բարութենէ ոք բարի կոչի, և ի չարութենէ չար, և այն ոչ եթէ բնածին բարք են, այլ եկամուտս : Եւ յայտ անտի է, զի բազում անգամ զբազում անզգամս տեսանեմք զգօնացեալս, և զգգօնսն անզգամեալս. զլկտիս զգաստացեալս, և զգգաստս լկտեցեալս. այն՝ որ ի բանաւորաց ի կողմանէ անտի է :

ՃԱ. ՆԱ և անբանաւորացն առնասնոցն վասն այլ և այլ բարուցն ոչ երկուս արարիչս պարտ է իմանալ, որպէս նոքայն առ տիմարութեան կարծեցին՝ թէ Որմիզդն զանասունս, զչորքոք

տանիս և զթռչունս և զձկունս
և զամենայն ինչ՝ որ բարի և
գեղեցիկ է՝ արար. և Արհմեն
զգազանս չարս և զթռչունս պիղծս
և զսողունս և զօձս և զկարիճս
և զամենայն փաստակար ճճիս։
Եթէ երկինք և երկիր և օդք և
Չուրք Որմըզդի արարածք իցեն,
զիարդ փաստակարքն արարեալք
յԱրհմենայ ի նորա երկրի բնա-
կիցեն, և զնոյն օդս ծծիցեն, և
նովին կերակրովք՝ որ յերկրէ
են՝ բուծանիցին, և ի նոյն Չուրս
պիղծ ճճիքն ընդ սուրբ ձկունսն
սնանիցին, և ի նոյն օդս գիշա-
կեր թռչունքն ընդ ազնուագոյն
թռչունսն շողայցեն. զորս պարտ
էր Որմըզդի բարիորդ արարածոցն
սատակել և ոչ սնուցանել. քան-
զի նորա է երկիր և Չուրք և
օդք։

Եւ եթէ գազանք վասն փա-
սակարութեանն ի չարէ ումեքէ
արարչէ կարծիցին, զմարդիկ ա-

ռաւել արժան է ի չարէ արարչէ
իմանալ, և ոչ զնոսա։ Զի սոքա
աւելի փաստակար են գազանացն՝
քան թէ գազանքն սոցա. զի սո-
քա ելեալ ի քաղաքաց և ի գիւ-
ղից՝ հետամուտք լինին կոտորե-
լոյ զգազանսն, և նոքա սրա-
ցեալք ի լերինս և յափափայս
ճեպեն անկանել փախստականք.
յորոց կիսոցն և մորիքն արտա-
քոյ ընտելութեան մարդկան են։

Նոյնպէս և սողնոցն զխօշիւն
միայն զմարդոյն առեալ, է որ ի
ծակս, է որ ի սորս, է որ ընդ
փապարս երկրի մտեալ ղօղեն.
և եթէ ի կարի նեղելոյ զնոսա
մարդկան՝ մեղանչիցեն, այն
մարդկան փաս է և ոչ նոցա։
Եւ այնու ոչ ի չարէ ումեքէ պարտ
է զգազանսն և զճճիս իմանալ,
այլ ի միոջէ բարւոյ արարչէ.
զկէսսն ի պէտս, և զկէսսն ի
զարդ, և զկէսսն զարհուրեցու-
ցիչս՝ վասն զտարապարտ հպար-

տուժիւն մարդոյն ցածուցանելոյ: Դարձեալ ի նոցա փնտսակարուժիւնն հայեցեալ՝ միմեանց չմեղանչել. զի թէ զնոցայն փնտսակարուժիւնն՝ որ ոչ խորհրդով լինի՝ ատեալ պարտ իցէ, որչափ ևս առաւել զմարդկան մեղանչականութիւն՝ որ խորհրդով և նենգութեամբ լինիցի:

Նա և չքոտեօքն զկծեցուցանէ զմեզ, որպէս լուռփն և ճանճիւ և մժխով և գոռեխով, և փնով մկամբ, և այլովք նոյնպիսեօք, որք չնչիկքն են, և զմեզ աշխատ կարեն առնել: Զի է ի նոցանէ՝ որ զմեզ աշխատ առնէ, և է ինչ՝ որ մերումն փնտսակար լինի. որպէս և մուկն և ցեց և որդն, և որ ինչ նոցա նմանօղ իցէ: Եւ նոքօք ցածուցեալ զնստուցանէ զմիտս մեր. զի յորժամ գիտիցեմք՝ թէ և փոքունքն կարող են մեզ փնտսակար լինել, իջցուք ի տարապարտ հպարտութենէ՝ չունել զանձինս առ մեծարգիս:

Դարձեալ՝ և զխնամն ևս Աստուծոյ զմտաւ ածել՝ թէ ուր փոքունքն կարեն մեղանչել մեզ, զիարդ կարէաք ապրել՝ թէ ընդ սողունս և ընդ զազանս բնակակիցս արարեալ էր զմեզ: Այլ և յայն ևս հայել պարտիմք՝ թէ որչափ տնասունս վասն մերոց պիտոյից ընդ մեք հնազանդեաց, զձիս և զուղտս և զփիղս և զարջառ և զոչխար. և ի լերանց և ի դաշտաց՝ զայծեմունս և զեղջերուս և զառինս և զվարազս, որոց կէսքն կրելիք են և կէսք ուտելիք:

Եւ զայն ևս զիտել ետ մեզ, թէ որոց նա կամի՝ յաղթականք կարեմք լինել. և որոց ոչ կամի չկարեմք յաղթել՝ ոչ միայն արգաւորացն, այլ և չնչենոցն: Զի նչ վատթարագոյն քան զլուռ և ըզմուկն կայցէ. և զայն ոչ սպառել կարեմք, և ոչ յաշխարհէ մերժել: Եւ այլն ևս ինչ մի ի

ջուրս է, և զմեր պէտս ոչ հարկանիցէ, բայց միայն զի զկծեցուցանիցէ. յորժամ տեսանիցեմք՝ թէ չեմք բաւական զնոսա սպառել, ծանիցուք զանձանց տկարութիւն, և զիջցուք ի զուր հպարտութենէ, և նմա միայն տացուք զյաղթութիւնն, որ չընչենովքն զմեզ աշխատ առնէ, և զմեծամեծսն հնազանդէ մեզ. զոր օրինակ զփիղս և զուղտս և զառիւծս և զինձս և զյովազս. զորոց զկէսսն ի կրելիս, և զկէսսն ի զբօսանս ընտելացուցեալ համբուրեցուցանէ:

ԺԲ. ԻՍԿ այլք այլազգ կարծեցին զստանայէ, թէ Աստուած իսկ զնա չար արար:

Արդ եթէ Աստուծոյ զնա չար արարեալ էր, ընդէ՞ր հալածէ եկեղեցի զդևս. եթէ վրէժխնդիրք չարեաց հաստատեցան դևք, ապա փնաս առնէ եկեղեցի այնոցիկ՝ որ նորօքն խրատիցին, և

հակառակ կամացն Աստուծոյ կայ. զի նա ի խրատ արար զնոսա, և սա հալածէ: Բայց զի զհալածելն ոչ յանձնէ ինչ ունի՝ այլ յԱստուծոյ, յայտ անտի է եթէ ոչ նախ փշեաց Տէրն յերկոտասանսն հոգի, և ետ իշխանութիւն և թանասնիցն, ոչ կարէին հանել զդևս: Նա և ինքն իսկ եթէ խրատիչ զիտէր զնոսա, ոչ սաստէր ի նոսա. և ոչ աշակերտացն իւրոց հալածել հրամայէր, որոց իւրն հրաման տրւեալ էր մտանել ի մարդիկ:

Եւ զիմարդ իցէ, զի հրեշտակք երբ լսեն զանունն Աստուծոյ՝ ուրախ լինին, և դևք ոչ երբեք. այլ առաւել, իբրև լսեն, քստմնին: Եթէ կարճիչք յանցանաց էին դևք, ոչ երբեք ըզմարդիկ ի կոտապաշտութիւն յօժարեցուցանէին, և ոչ ի պէս պէս աղանդս փիլիսոփայից և հերձուածողաց, ոչ ի բաշխս բախ-

տից, և ոչ ճակատագրաց, և ոչ կապելոց հրամանաց. ոչ ընդ աստեղս պշուցանել՝ թէ նորա ինչ իցեն պատճառք բախտաւորութեան և չուառութեան:

Եւ զի դիւաց գիւտ է կռապաշտութիւն, վկայէ Գաւիթ՝ թէ ամենայն աստուածք հեթանոսաց դեք են: Եւ երանելին Պաւղոս ասէ, թէ զի՞նչ հաղորդութիւն կայ Քրիստոսի ընդ բելիարայ: Եւ ահաւանիկ, որպէս ասենն, հաղորդութիւն կայ նոցա ընդ միմեանս. զի եթէ վասն զի չար արար զնա Աստուած՝ չարչարիցէ, չէ օրէն զնա չար կոչել՝ այլ վրէժխնդիր. զի չար յայնժամ էր, թէ զհրամանն ոչ կատարէր:

Բայց ընդէ՞ր ոչ նա, այլ հրեշտակ Աստուծոյ եհար զանդրանիկսն եգիպտացոց, և բազում անգամ զՀրեայոս յանապատի անդ: Զի եթէ նա յայն եդեալ էր, ընդէ՞ր ոչ նայն հարկանէր՝

այլ հրեշտակ: Եւ յաւուրս Դաւթի՝ և թանասուն հազար յերկոտասան ցեղիցն իսրայելի, և ի բանակէ ասորեստանոյն՝ հարիւր և թանասուն և հինգ հազար զօրս եհար հրեշտակ Աստուծոյ, և ոչ դեք: Ընդէ՞ր և յաւուրս Յեսո վայ որդւոյ Յովսեփեկայ՝ հրեշտակ ասէր ցբանսարկուն, որ կայր նմա հակառակ. թէ սաստեցէ ի քեզ Տէր՝ սատանայ: Ընդէ՞ր և որդիք սատանայի կոչին Հրեայքն՝ վասն զօրինօքն անցանելոյ, եթէ նա կայցէ ի հրամանին՝ զոր առ, և նոքա անցին զպատուիրանաւն: Եւ բնաւ իսկ սուտ ընդէ՞ր կոչիցի, որ արդարն կայցէ ի կարգին. զի ոչ ի նմանէ է չարութիւնն, այլ յայնմանէ՝ որ զնա այնպիսի արար. և զմէ՞ առաքիցի ի խաւարն արտաքին:

Այլ, ասեն, հանգիստ է նմա խաւարն: Նա աւանիկ ոչ զայն

աղաղակէր լէգէոնն դիւաց, այլ
թէ տանջանք պատրաստեալ են
նմա: Զի՛ կայ մեր և քո, ասէ,
որդի Աստուծոյ, զի եկիրդ այսր
յառաջ քան զժամանակն տան-
ջել զմեզ: Եւ զի զվատթարու-
թիւնն նորա յայտ առնիցէ, ա-
սէ. ոչ ոք կարէ առնուլ զգոր-
ծիս հզօրին, եթէ ոչ նախ զհզօրն
կապիցէ: Արդ՝ ընդէ՛ր կապէր
զնա, եթէ ոչ՝ զի գիտէր թէ կա-
մօք չարանայ, և յորժամ կամի՝
կարօղ է զգօնանալ:

Եթէ ի բնէ ի չարչարել եղեալ
էր զնա՝ ընդէ՛ր բամբասէր չարի
անուամբ, որ զբնութիւնն նոյն-
գունակ որպիսի եղևն՝ պահէր:
Նա և ոչ պատժոց արժանի էր,
վասն ստուգելոյ զբնութիւնն.
քանզի և ոչ զհուր ոք պատժէ,
թէ ընդէ՛ր այրես, և ոչ զջուրս,
թէ ընդէ՛ր հեղձուցանէք: Եւ
միանգամայն և հրամանացն ևս
հարցուածք սովին մտօք լուծա-
նին:

Ք. ՀՐԱՄԱՆԱՅ, ասեն, մե-
ռանիցին մարդիկ, թէ առանց
հրամանաց:

Նախ պարտիմք գիտել՝ թէ
զի՛նչ հրամանքն իցեն, և ուստի՛
բան հրամանացն ընդ աշխարհ
տարածեալ իցէ:

Հրաման կապեալ վասն մա-
հուան՝ յաստուածատուր գիրս
ոչ ուրեք գտանեմք, քանզի Տէրն
մահու և կենաց՝ և կարճել իշխէ
զհրամանն իւր և երկայնել: Որ-
պէս առ ջրհեղեղան ասէ. եղի-
ցին աւուրք կենաց մարդկանս
այսորիկ հարիւր և քսան ամ.
և վասն բազմութեան անօրէնու-
թեանն պակասեցոյց ի նոցանէ
զքսանն: Եւ որպէս առ Ադա-
մամքն ասէր, յաւուր յորում
ուտես ի պտղոյ ծառոյն, ի նմին
մեռանիս. և առ իւրում բարե-
րարութեանն, և վասն որդէ-
ծնութեան և մարդկան յաշխարհի
սերելոյ, ներեաց նմա ինն հա-

րիւր և երեսուն ամ, զի մի՛ գեղեցիկ ստեղծուածն իւր համօրէն ջնջեսցի: Եւ վասն արտասուացն Եղեկիայի արքայի՝ յաւելաւ նմա հնգետասան ամ: Եւ վասն ապաշխարութեան նինուէացւոցն՝ ոչ կորոյս զքաղաքն յաւուրն երրորդի ըստ քարոզութեան մարգարէին իւրոյ:

Եւ ոչ որպէս քաղեայքն աստեղանշմարք, որ և զծննդոց պատճառս և զմահուանց՝ յաստեղաց իբրև ի կենդանեաց դնեն: Որպէս թէ՛ յորժամ ծնանիցինն, անդէն և մահուանքն իւրաքանչիւր ուրուք անվրէպ սահմանիցին. և ըստ այն ոչ յառաջել ումեք մեռանել հնար իցէ, և ոչ յամենալ:

Այլ յանդիմանեն զնոսա և պատերազմացն դէպք. զի ի միում աւուր բիւրք բիւրուց մարդկան կոտորին այլ և այլ տիովք, կէսք մատաղօրեայք, և կէսք ե-

րիտասարդք, և այլք ի կատարեալ հասակի ծերութեան. որոց ծնունդքն ի միում ժամու չէին, և մահքն ի միասին եղանին:

Եւ դարձեալ՝ թէ՛ յաստեղաց էին պատճառք ծննդոց, ընդէ՛ր ի հնդիկս ոչ ոք երբեք սպիտակ ծնաւ, և ոչ յայլ աշխարհս այնպիսի ինչ երևակ. մի՛ թէ՛ անդր միայն ոչ եհաս աստղն սպիտակարար, և ոչ յայլ աշխարհս աստղն սևագործ: Եւ ատամունքն հնդկին ուստի՞ իցեն այնչափ սպիտակ:

ԺԳ. ԳԱՐՁԵԱԼ բախտաւորութեանց և չուառութեանց՝ զաստեղսն դնեն պատճառս. որպէս թէ՛ աստեղատունք ինչ իցեն, և ըստ դիպելոյ պատճառաւորաց աստեղացն յաստեղատունսն՝ նոյնպիսիք և ծնունդքն լինիցին:

Մինչ դեռ առիծն, ասեն, յաստեղատանն իցէ՛ և ծնանիցի

ոք, թագաւոր լինելոց է. և մինչ դեռ եզն է և ծնանիցի ոք, հօօր և բարենշան գալոց է. և մինչ դեռ խոյն է՝ և ծնանիցի ոք, մեծատուն լինելոց է, և որպէս նայն թաւ և ասուեղ է. և յորժամ կարիճն է՝ և ծնանիցի ոք, չար և մեղանշական լինելոց է: Եւ այլքն ևս այլոց ազգի ազգի իրաց պատճառք լինին: Որպէս թէ յորժամ Կոռնոսն յաստեղատունն մտանիցէ, թագաւոր մեռանի. որ եղևն իսկ երկիցս, որպէս ասենն, առ Թէոդոսիւ կայսերբ. և քաւդեայքն պնդեալ էին՝ թէ մեռանի թագաւորն, և նա ոչ մեռաւ, զի յամօթ լիցի սափասուտ արուեստգիտութիւնն:

Արդ նախ զայն ասասցեն. ո՞հ հան զայնպիսի երկրական աշուանս՝ զգիշակեր և զխոտակերս յերկինս, զի պատճառք ծննդեան մարդկան լինիցին. զի

որ ոք ուրուք պատճառ ծննդեան կարիցէ լինել, նա ի վեր քան զնա՝ որոյ պատճառն է՝ պարտի լինել իմաստութեամբ: Արդ հասարակաց մտօք հայեցեալ, տեսցուք ո՞ր ի վեր իցէ, մարդն՝ որ անասնոյն տիրէ, թէ անասունն՝ որ մարդոյն ի հարկի կայ. և ոչ միայն ի հարկի կայ, այլ և կերակուր նորա է: Եւ զազանացն զկէսսն փախստականս եղեալս տեսանեմք, և զկէսսն յանտառխիտ մայրիս ամրացեալս՝ յորժամ զբարբառ միայն մարդոյն լսիցեն: Քանզի զահ և զերկիւղ մարդոյն՝ արկեալ է արարչին ի վերայ զազանացն և սողնոցն և անասնոցն և թռչնոց, վասն առաւել զնա պատուելոյն. զորոյ և զարարածն նորանշան իմն ընծայեցուցանէ, թէ ստեղծ որպէս ձեռօք, և փշեաց շունչ կենդանի որպէս թէ բերանով. և այնու, զի առաւել պատուա-

կան ցուցանիցէ զնա յայտ առնէ:

Այլ զի Աստուած ի յօգապատ մարմնոց ի վեր է, այն յայտնի է ճշմարտից: Եւ եթէ վասն նորա եղեն զազանքն և անասունքն, որպէս փորձ իրացն իսկ ցուցանէ, զիմրդ էր՝ զի յերկինս ելանէին և մարդկան ծննդեան պատճառք լինէին. որք այնչափ հեռի են ի կենդանութենէ, որչափ ճրագ մի՝ որ ի մարդկանէ կազմեալ իցէ լուսատու լինել տան ի գիշերի: Եւ չկենդանիքն զիմրդ կարիցեն. կենդանեացն պատճառ ծննդեան լինել:

Այլ թէ չէին կենդանիք, ասեն, և ոչ գնայունք էին. բայց զի գնան, յայտ է՝ թէ կենդանիք են:

Արդ լուիցեն. եթէ ամենայն ինչ որ գնայուն է՝ կենդանի իցէ, ապա և շուրք որ գնան՝ կենդանի համարեսցին. և կրակ

վասն շարժելոյն՝ կենդանի կարծեսցի. և օդք և հողմք վասն շնչելոյն՝ կենդանի հաշուեսցին. և տունկք և խոտոց բոյսք, որ թէպէտ յամրագնացք են, սակայն աճելովն երևին՝ թէ գնայունք են: Եւ արդ որպէս ոչ ամենայն գնայուն՝ կենդանութիւն մտաւոր և բանաւոր ունի, նոյնպէս և ոչ արեգակն, և ոչ լուսին և աստեղք, և ոչ երկինք իսկ՝ ընդ որով նոքա չըջին՝ կենդանութիւն ինչ մտաւոր և բանաւոր ունին: Այլ երկինք և երկիր անօթք ետեղակալք են հաստատեալք յարարչէն, ունել ամփոփ ընդ ինքեամբ զամենայն՝ որ ի միջի նոցա է. և լուսաւորքն իբրև ճրագունք լուցեալք, վասն զխաւարն ի միջոյ մեծի տանս փարատելոյ: Եւ են հարկաւոր բնակաւորք. հրամանաւ արարչին իւրեանց, ի վայելս ամենայն կենդանեաց. և իւրեանց

ինքեանք չեն, քանզի ոչ գիտեն՝
թէ իցեն և թէ չիցեն: Որպէս և
երկինք և երկիր և ջուրք և փայտք
և քարինք են վասն որոց եղենն,
և իւրեանց ինքեանք չեն. քանզի
ոչ գիտեն՝ եթէ իցեն և թէ չի-
ցեն, այնու զի չեն մտաւորք և
բանաւորք:

Դարձեալ, որպէս ասենն, թէ
յորժամ առիւծն իցէ յաստեղա-
տանն՝ թագաւոր ծնանելոց է.
թէ այնպէս էր բազում անգամ
բազում թագաւորաց պարտ էր
ծնանել. զի ոչ մի միայն ծնա-
նի՝ յորժամ առիւծն յաստեղա-
տանն իցէ, այլ բազումք:

Եւ եթէ արդարեւ առիւծն էր
պատճառ ծնողեան թագաւորաց,
ապա ոչ թագաւորի որդի թա-
գաւոր լինէր, այլ ոյր ուրուք և
դիպէր ծնունդն մտանելոյ ա-
ռիւծուն յաստեղատունն: Իսկ
եթէ տեսանեմք՝ եթէ թագաւորի
որդի թագաւոր լինի, որպէս

Դաւթայ որդի Սողոմոն ի հօրն
աթոռ նստաւ, և նորա որդին ի
նորա աթոռ. և մի ըստ միոջէ
կարգ թագաւորացն Յուդայ ձը-
գեցաւ մինչև ցմակաբէացիսն:
Նոյնպէս զասորեստանեայցն և
զբաբելացւոցն՝ որդի ի հօրէ առ-
նուին կարգաւ զթագաւորու-
թիւնն: Որպէս և ի Սասանայն
ունեմնէ՝ սասանականքն որդի ի
հօրէ կարգաւ առին մինչև ցայ-
սօր զթագաւորութիւնն սասա-
նականացն. և չգտաւ առիւծն
յերկինս մտեալ յաստեղատունն.
զի զթագաւորութիւնն յայլ ազգ
ուրեք կարասցէ փոխել յերկրին
արեւելից:

ՁԵ. Եի յայտ է՝ թէ որպէս
թագաւորութեանն չէ աստղն
պատճառ, նոյնպէս և ոչ զօրու-
թեանն, և ոչ մեծատուն առնե-
լոյ. մանաւանդ իսկ զի տեսա-
նեմք զմեծատունս աղքատա-
ցեալս, և զաղքատս մեծացեալս:

Մի՛ թէ զա՞յն ևս կարիցեն ասել՝ թէ մի և նոյն աստղ մեծութեան և աղքատութեան կարէ պատճառք լինել, և զօրութեան և տկարութեան. քանզի և ըզհօրս երբեք երբեք տկարացեալս տեսանեմք, և զտկարսն զօրացեալս. և զչարսն զգօնացեալս, և զգգօնս չարացեալս: Եւ ո՛ր իցէ այն, զոր ասենն, եթէ որ ինչ ի ճակատագրին գրեալ է հրամանացն, այնմ չէ հնար վըրիպել. այլ որ փառաւորն գրեցաւ՝ փառաւոր է, և որ չուառն՝ չուառ. և ուր հրամանքն իցեն և յումմէ հրամանքն, ըստ այնմ և մեռանին. և վրիպել չէ հնար ի սահմանելոյ հրամանէն:

Ո՛հ հրաման տկար, և անզօր սահման, զոր և զողքն և աւազակքն կարեն խախտել, յորժամ ի վերայ հասեալ՝ զոմն յընչից և յարևէ արկանիցեն: Եւ եթէ ի սահմանելոյ ինչ հրամանէ իրքն

գործիցին, չէ պարտ՝ ոչ թագաւորաց մահու հրաման տալ, և ոչ դատաւորաց քերել և սպանանել զմարդասպանն. որք ըզպատուհասն ի վերայ ամէնով յայտ առնեն՝ թէ ոչ ըստ սահմանելոյ ինչ հրամանացն եղանին մեղքն մեղանչականացն, այլ ի բռնաւորութենէ չարագործութեանն:

Եւ կամ յորժամ հէն յաշխարհ արշաւիցէ՝ տեռագերծ առնել և կոտորել զմարդիկ, մի՛ զօրս ժողովեսցեն, և մի՛ գունդս առ գունդս կազմեսցեն՝ հանելոյ ըզհէնն յաշխարհէ. այլ իրաւունս տացեն՝ թէ հրամանք են աշխարհին ի հինէ կոտորել, մեք ընդէ՞ր դառնայցեմք ընդդէմ հրամանացն. այլ գումարելով զզօրսն և հանելով զթշնամին յաշխարհէ, ցուցանեն՝ եթէ ոչ ըստ սահմանելոյ ինչ հրամանի կոտորածքն գործիցին, այլ ի բռնա-

ւորութենէ հինին՝ որ եկեալ ժլատութեամբ կոտորէ զաշխարհ, և մերկանայ յընչից և յստացուածոց:

ՅԶ. ԲԱՅՅ զայն ևս գիտել պարտ է՝ թէ զամենայն ինչ բզմաս, որ ի փաստակարաց գործիցի, յառաջագոյն գիտէ Աստուած:

Եւ եթէ գիտէ, ասեն, զփնասո՝ որ գալոց են ի վերայ մարդկան, ընդէ՞ր ոչ արգելուցու:

Եթէ որչափ փնասո արգելու Աստուած ի մարդկանէ՝ այն ոչ ամենեցուն յայտնի է, այլ նմա միայն՝ որ զամենեցուն զինամս ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից բաշխէ: Կարճէ երբեք և զփնասո փնասակարացն, զի մի՛ այնպէս երևեսցի՝ թէ չկարիցէ արգելուլ զփնասոսն: Դարձեալ թուլացուցանէ և փնասակարին՝ յազեցուցանել զկամս իւր յընկերին, զի մի՛ թուիցի ընդ հարկաւ վարել

զբանաւորսն, այլ զի յիւրաքանչիւր գործոց անցնիւր հանդէսք երևիցին:

Եւ կանխաւ գիտէ զամենայն, և կանխագիտութիւնն չէ պատճառ չարեաց: Քանզի և ոչ յորժամ տեսանիցէ որ զընկեր իւր ընդ լպիրծ տեղիս գնացեալ, և ասիցէ՝ թէ զլորելոց է, նա ինչ եղև պատճառք զլորման ընկերին: Եւ ոչ, յորժամ ընդ աւազակուտ տեղիս դիմեալ զընկերն որ տեսանիցէ, և ասիցէ՝ թէ եղեռն գտանէ, նա ինչ իցէ պատճառք փնասուն: Եւ ոչ, յորժամ զազնուականի ուրուք զորդի յաղակատանս հասեալ տեսանիցէ որ, և ասիցէ՝ թէ կորուսանելոց է զինչսն հայրենիս, նա ինչ իցէ պատճառք վատնելոյ ընչիցն: Նոյնպէս և ոչ Աստուծոյ յառաջ գիտութիւնն է պատճառք բարեաց կամ չարեաց:

Գիտէ Աստուած կանխաւ զա-

մենայն. այլ է ինչ՝ զոր կամի, և է ինչ զոր ոչ կամի: Կամեցաւ ածել ջրհեղեղ, և ոչ իւր այն կամք էին՝ թէ ջրհեղեղաւ մարդիկ և անասուն առ հասարակ սատակիցին, այլ անարժան խառնիցն ազգին յանդգնութիւնն ած զնա յայն՝ առնել զոր ոչն կամէր. որպէս ինքն իսկ ուխտէ մարգարէին՝ թէ ոչ կամիմ զմահ մեղաւորին, այլ զդառնալն նորա և զկեալ:

Կամէր՝ թէ չէր յանցուցեալ Ադամայ. և քանզի կանխաւ գիտէր զյանցանէն, յառաջագոյն պատուիրեաց նմա՝ չուտել ի պտղոյ ծառոյն. և զի ոչ անսաց հրամանին, յիրաւի պատժեցաւ: Կանխաւ գիտաց զՅակոբայ՝ թէ առաքինի լինելոց է, և զԵսաւայ՝ թէ յանպիտանութիւնս կործանելոց է. և վասն այնորիկ մինչ չև ծնեալ էին, և մինչ չև մի ինչ բարի կամ չար

գործեալ էին, ասէ. զՅակոբ սիրեցի և զԵսաւ ատեցի: Եւ յառաջագոյն հայեցեալ ի նախանձաւորութիւնն Յովսիայ արքայի Յուդայ, ազդ արար կանխագոյն մարգարէին՝ թէ յառնելոց է ի նոցանէ թագաւոր, որ զկռապաշտութիւնն որդւոցն իսրայելի եղծանիցէ: Եւ յառաջագոյն ծանուցեալ զազնուականութիւնն Կիւրոսի պարսկի. կանխաւ գուշակեաց՝ եթէ արձակելոց է ըզգերիս ժողովրդեանն: Եւ յայտ է՝ թէ կանխաւ գիտել առաւելութիւն է սքանչելի էութեանն:

ԺԵ. ԶԲԱՐԻՆ կամել և ոչ ըզչար՝ բարերարութիւն մարդասէր բնութեան էր. յառաջագոյն հայեցեալ ի հետութիւն Փարաւոնի, ասէ. ես խտացուցից ըզսիրտն Փարաւորի:

Եւ թէ նա խտացոյց, ասեն, ընդէ՞ր եհար հարուածովք զնա և զերկիրն եգիպտացւոց:

Այլ Առաքեալ մտանէ ջատա-
գով Տեառնն իւրոյ՝ թէ ոչ նա
խստացոյց զՓարաւոն, այլ ինքն
անձամբ զանձն: Եւ ասելն Աս-
տուծոյ՝ թէ ես խստացուցի, այն-
պիսի ինչ է՝ որպէս որ յորժամ
զընկեր իւր կամ զծառայ մե-
ծարիցէ, և նա հպարտացեալ ար-
համարհիցէ զմեծարիչն. և նա
ասիցէ՝ թէ զի՞ դնեմ նմա մեղ,
ես անձամբ արարի ինձ թշնա-
մանս՝ զի ածի ի պատիւ զանար-
ժանն: Նոյնպէս և զԱստուծոյն
իմանալի է՝ թէ ես ներելովն
իմով եղէ պատճառք խստանա-
լոյն նորա. զի ոչ յառաջնումն
սատակեցի զանդրանիկն նորա:

Այլ կամեցաւ, ասէ, Աստուած
ցուցանել զբարկութիւնն իւր, և
յայտնի առնել զգորութիւն իւր
զոր ած բազում երկայնմտու-
թեամբ ի վերայ ամանոցն կազ-
մելոց ի կորուստ: Ուստի յայտ
է՝ թէ երկայնմտութիւնն Աս-

տուծոյ եղև պատճառ խստու-
թեան սրտին Փարաւոնի, այնու
զի զվերջին հարուածսն յառաջ-
նումն ոչ ած ի վերայ նորա:

Այլ զի չէր քարացուցեալ Աս-
տուծոյ զսիրտն Փարաւոնի, այ-
նու իմանալի է՝ զի մերթ հաւա-
նէր արձակել զԺողովուրդն, և
մերթ չհաւանէր: Եւ անօթս կազ-
մեալս ի կորուստ ինքեանք զան-
ձինս արարին, և ոչ Աստուած,
զորմէ ասէն Առաքեալ՝ եթէ կամի,
զի ամենայն մարդիկ կեցցեն, և
ի գիտութիւն ճշմարտութեան ե-
կեսցեն: Եւ ոչ ապաքէն և նոքա
յամենայն մարդկանէ էին:

Եւ ոչ որպէս ընդդիմակաց
կողմն ասէ՝ եթէ ոչ ըստ կամել
է, և ոչ ըստ ընթանալ, այլ ըստ
Աստուծոյ ողորմելոյն. զի որում
կամի՝ ողորմի, և որում կամի՝
խստանայ: Եւ ըմբերանեալ զդի-
մակաց կողմնն Երանելոյն, ա-
սէ. դու ո՞վ ես, ո՞վ մարդ, որ

պահանջես պատասխանի յԱստուծոյ. եթէ և այնպէս ինչ էր, դու ո՞վ էիր՝ որ համարս պահանջէիր յԱստուծոյ, մի թէ ասիցէ՞ կաւն ցբրուան՝ թէ ընդէ՞ր այդպէս ստեղծեր զիս: Բայց զի ոչ այնպէս է, նորին իսկ ի նմին թղթի գրեալ՝ ասէ. թէ որում կամիք՝ ընծայեցուցանէք զանձինս ձեր ի հնազանդութիւն, եթէ արդարութեան, և եթէ հնազանդութեան մեղաց: Եւ առ Տիմոթէոս գրեալ՝ ասէ. եթէ ոք սրբէ զանձն իւր, եղեւ նա անօթ կազմեալ պիտանացու ի գործ տեառն իւրոյ: Եւ մարգարէն ասէ, եթէ ակործես շիրք և լուիջիր ինձ, զբարութիւն երկրի կերիջիր:

Եւ այսու ամենայնիւ և այլ լովք բազմօք յայտ է՝ եթէ ոչ նա անօթս բարկութեան կազմէ ի կորուստ, և ոչ անօթս ողորմութեան ի փառս, այլ ինքեանք

զանձինս կամ ի կորուստ կամ ի փառս: Եւ զի չիք ակնառութիւն առ ի յԱստուծոյ, ասէ. միթէ Հրէի՞ց միայն Աստուած իցէ՞ և հեթանոսաց ոչ. այո՛ և հեթանոսաց. զի նոյն Աստուած է՝ որ արդարացուցանէ զթլփատութիւնն հաւատովք և զանթլլփատութիւնն նովին հաւատովք: Եւ դարձեալ՝ թէ զորս կոչեաց ոչ միայն ի Հրէից, այլ և ի հեթանոսաց: Եւ այլուր՝ թէ մի է Տէր, և մի հաւատ, և մի մկրտութիւն, և մի Աստուած ի վերայ ամենեցուն և ընդ ամենեսեան և ամենայնիւ:

Գարձեալ՝ յառաջագոյն սպառնացեալ գերութիւն ժողովրդեանն, ուխտէր՝ թէ ես խօսեցայ, արդ արարից և ոչ դարձուցից: Եւ ոչ թէ իւր այն կամք էին, այլ նոցա ամպարշտութիւնն ած զնա յայն՝ որ ոչն կամէր: Եւ եթէ ի նմին հետու-

Թեան յետ սպառնալեացն՝ նոցա
չէր աղուացեալ, ոչ մատնէր ըզ-
նոսա ի ձեռն թշնամեացն: Լաւ
համարէր զիւր բանսն շրջել,
քան զնոսա ի ձեռս այլազգեաց
մատնել. որպէս ի նինուէացւոցն
ապաշխարութիւնն հայեցեալ, ոչ
կործանեաց զքաղաքն:

Դարձեալ և զԵրեմիա յառա-
ջագոյն նկատեալ՝ ասէ, մինչ չեւ
նկարեալ էր յորովայնի, ծանեայ
զքեզ: Ծանեայ զքեզ, ասէ. զի
ցուցցէ՝ եթէ յառաջագոյն գիտէր
թէ որպիսի ոք լինելոց է. և
դրոշմեաց զնա ընդ սուրբս այ-
նու՝ զոր ասէ, թէ մինչ չեւ ե-
լեալ էիր յարգանդէ, սրբեցի
զքեզ, և մարգարէ ազգաց ետու-
զքեզ:

Նոյնպէս և զՍամուէլ և զՅո-
վաննէս և զՊաւղոս. որպէս և
ասէ իսկ՝ թէ ընտրեաց զիս յո-
րովայնէ մօր իմոյ աւետարանել
զՈրդին իւր ինեւ. և զամենայն

իսկ սուրբս, որպէս ասէ Առա-
քեալ՝ թէ զորս յառաջագոյնն
ճանաչէր, յառաջագոյն սահմա-
նեաց կերպարանակից լինել
պատկերի Որդւոյն իւրոյ: Եւ
դարձեալ՝ թէ ընտրեաց զմեզ յա-
ռաջ քան զլինելն աշխարհի:

Եւ զի բարեաց կամեցող է Աս-
տուած, ուսուցանէ Տէր մեր յա-
սելն՝ թէ այս են կամք Հօր ի-
մոյ, որ յերկինս է, զի ամենայն
որ տեսցէ զՈրդի և հաւատասցէ
ի նա, ընկալցի զկեանսն յաւի-
տենից: Եւ դարձեալ՝ թէ իմ կե-
րակուր այն է, զի արարից ըզ-
կամս Հօր իմոյ. և այս են կամք
Հօր իմոյ, զի զամենայն զոր ետ
ցիս Հայր՝ ոչ կորուսից ի նմա-
նէ. այլ յարուցից զնա յաւուրն
յետնում:

Արդ կամի՝ զի ամենեքեան որ
հաւատան յՈրդի, մի կորիցեն.
այլ զի յարիցեն յաւուրն յա-
րութեան: Եւ գործն յարութեան

յետ ազգաց բազմաց լինելոց է։ Բայց Աստուած զբարւոք կամսն և ունէր ի բնէ, և ունի։ և ոչ են եկամուտ ի նա կամքն, այլ բնակաւորք ըստ անճառ բարեւորութեանն։ Եւ որպէս յառաջագոյն ասացաք, իւր կամքն միշտ բարեախորժք, և կամի՝ զի և իւր բանաւոր արարածքն ցանկացօղք բարեաց և գործօնեայ արդարութեան լինիցին։

Բայց քանզի գիտէ՝ թէ կէսք գան ըստ կամաց նորա, և կէսք ոչ գան, վասն այնորիկ զկիսոցն առաքինութիւն՝ վասն զայլս ի բարւոք նախանձ յորդորելոյ՝ անդստին յորովայնէ քարոզէ. նոյնպէս և զայլոցն զանախտանութիւն. իբր ոչ թէ ինքն զօմն յորովայնէ անախտան ստեղծանիցէ, և զօմն ախտանի։ Եւ թէ այնպէս ինչ էր, զի՞ ախտոյ էր զախտանին զովել և զանախտանն պարսաւել, թէ ինքն արարիչ է

պիտանութեանն և անախտանութեան. նա և ոչ մեղադիր պարտ էր լինել անախտանութեանն, թէ իւր զնա այնպէս ստեղծեալ էր յորովայնէ։

Եւ արդ յայտ է՝ եթէ ասելն Աստուծոյ, թէ զՅակոբ սիրեցի և զԵսաւ ատեցի, կանխաւ գիտել է՝ թէ սա սիրելի լինելոց է յիւրոց բարուց, և նա ատելի։ Եւ զի յիւրոց բարուց եղեւ ատելի Եսաւ, ասէ Առաքեալ. մի՞ ոք պոռնիկ կամ պիղծ իբրեւ զԵսաւ. և մի՞ ոք արմատ դառնութեան ի վեր երեւեալ՝ զայլս նեղիցէ։ Եւ յայտ արար՝ թէ յիւրոց կամաց եղեւ այնախիսի Եսաւ, և ոչ յԱստուծոյ ստեղծուածոց. որպէս և այլուր ասէ՝ թէ արար Աստուած զմարդն ուղիղ, և նոքա խորհեցան խորհուրդ չարութեան։ Եւ մարգարէիւն ասէ. ես տնկեցի զքեզ որթ վայելուչ, և զհաւրդ դարձար ինձ ի դառնութիւն որթդ խոպանացեալ։

ԺԸ. ՈՒՍՏԻ յայտ է՝ թէ Աստուած զգործուածն ամենեցուն գեղեցիկ գործէ. և ի բարութիւն և ի չարութիւն դառնալոյ զանձնիշխանութիւնն արար կամակար, զի յոր կողմն և կամիցի՝ կարող իցէ դառնալ. և ըստ գործոցն և գհատուցումնն նոյն պիտի առնուցու. և մի՛ իբրեւ զանասուն վարիցի, որոց ոչ գործք ինչ բարիք կան, և ոչ հատուցման ակնկալութիւն, այնու զի անասունն է, և չգիտէ ընտրել զչար ի բարւոյ խորհըրդիւ, բայց ի բնական բարուցն. որովք յիշատակօք միայն վարի յօգտակարն, և խորշի ի քնասակարէն:

Յորս են և ազգմունք ինչ բնականք՝ որովք հանդերձելոց իրիք իրաց ազգ լինիցի նոցա. որպէս ձիոյն՝ ի սմբակէն վարելոյ. և եզրինն՝ ձմերանի ընդ ալուց կողմն նստելոյ, և մօտ ի գարունն ընդ

դրաց կողմնն դառնալոյ. և ծիծռան՝ յառաջ քան զաշունն ի ջերին տեղիս ի ձմերոց երթալոյ. և խորդոյն՝ իմանալ յառաջագոյն զձմերունս կարեւորս, և վաղ ի մարմանդ տեղիս փութալոյ. և հայից՝ վաղագոյն տարմատարմ շրջելոյ. և աղանեաց՝ համագունդ երամ երամ խաղալոյ. և ազոաւուց՝ ի ծմակաց վաղագոյն ի ջերին տեղիս գնալոյ. և անգեղց՝ ի հեռաստանէ զգիշոյ անկանելոյ դիտաւորութեան:

Եւ այլոցն ևս ամենայն անասնոց և թռչնոց. որպէս և մըրջեան՝ յամարանոյն պատրաստելոյ զկերակուր, և ընդ երկու գհատն կտրելոյ՝ զի մի՛ բուսանիցի, և ի ջեր ժամանակս հանելոյ զկտիկն յորջէ անտի և ցամաքեցուցանելոյ. և մեղուաց՝ զդուրս մեղուանոցացն յառաջ քան զցուրտն ականամոմով խընլոյ. և արջոյ՝ յառաջագոյն քան

զձմեռն ի բայոց մտանելոյ . և էրէոյ՝ կանուխ ի լերանց ի դաշտ դիմելոյ . և եղջերուաց՝ գտակաւ զժամանակ խառնիցն իմանալոյ . և իշափայրաց քինացելոց՝ զարու յաւանակս ի մատաղութեան կտրելոյ : Եւ այս ամենայն ազդեցութիւնք բնականք են յանասունսն , և ոչ խորհրդականք , որ յարարչէն նոցա տնկեալ են ի նոսա՝ առ ի յօժարելոյ յօգտակարն և խորշելոյ ի փնաստկարացն :

ԺԹ. Եի ոչ միայն յանասունսն են բնական ազդեցութիւնք , այլ և ի մարդկան , որ խօստունք և իմաստունք են : Որպէս յորժամ ակն խաղայցէ , բնական ազդեցութեամբ վասն զնորոգ ոք տեսանելոյ լինի՝ ասեն՝ նշանակ , որք այնմ ստէպ միտ զնեն : Յորժամ յերանս կամ յայլ անդամս միս խաղայցէ , նշանակ հեծանելոյ ուրուք է՝ ասեն , կամ

հանդերձս ազնիւս ազանելոյ , կամ սիրելւոյն պատահելոյ , կամ զան ըմպելոյ : Նոյնպէս և յորժամ ոտն կծիցէ կամ ձեռն , մին՝ ասեն՝ ճանապարհի գնալոյ նշանակ է կամ անձրեւի , և միւսն՝ առնլոյ ինչ յումեքէ կամ տալոյ : Նոյնպէս և փնջեն , և լեզուին կծել , և ունկանն հարկանել , և ըմբանին կծել , ոչ եթէ յայտոյ իմեքէ լինի , այլ ի բնական ազդեցութենէ անտի՝ զոր տնկեալ է արարչին յանդամսն : Զի յորժամ ի խորհրդական զգուշութենէն զեղծիցի , բնական ազդեցութեամբն պատսպարեսցի :

Եւ յօրանջելն և ձգտել , որպէս կարծեցին ոմանք , ոչ ի դիւէ լինի՝ այլ ի մեղկութենէ և թուլութենէ մարմնոյն : Ուստի զստէպ յօրանջելն և ձգտելն՝ հըմուտ բժիշկք ի մթերելոյ մաղասոց ասեն , զոր և փորձն իսկ յայտ առնէ . զի յորժամ ստէպ

ոք յօրանջիցէ, սարսափիւն գայ
զոսկերօքն և քստմունք գնան
ընդ անդամսն:

Եւ ոչ փնջելն ի հրեշտակէ,
այլ կամ ի ցրտոյ՝ կամ վասն
այլ իրիք բնական ազդեցութեան:
Նա և յոգոցն հանել՝ երբեմն յիշատակաւ լինի, և երբեմն առանց
յիշելոյ զոք: Եւ զի բնական ազդեցութիւնք են և ոչ ի դիւաց,
յայտ անտի է՝ զի և յանասնոց
բնութիւնս գտանին նոյնք: Եւ
յոգոցն հանել՝ յորժամ ոչ զոք
կամ զինչ ինչ բարի կամ զկարիս
յիշելոյ լինիցի՝ բնական ազդեցութիւն է,
առ ամիսփելոյ զոմն ընդ երկիւղիւ արարչին, և
ճանաչելոյ զիւրոյ բնութեանն
տկարութիւն: Եւ յորժամ յիշատակաւ
լինիցի, կամ առ սիրոյ սիրելւոյ
լինի, կամ առ անարժանս ինչ
և զմնաստ աշխարհելոյ: Որպէս
յորժամ ի լրջեաց ծուլայցէ,
զիշերական երազովքն ամիսփի
ընդ երկիւղիւ:

Ի. Եւ երազոցն այլ և այլ պատճառք են: Է ինչ՝ զոր ցեղեկ
ընդ բերան ածիցէ մարդն, ի նոյն
և ի դադարել մարմնոյն և ի քունն
զբազնուն միտքն. և է ինչ՝ զոր
բնաւ չիցէ ածեալ զմտաւ,
և տեսանէ յերազի: Եւ այնր
երկու պատճառք են:

Կամ հաստատուն ինչ տեսանել
իբր ընդ հայելի օրինակաւ՝ յԱստուծոյ
շնորհացն ազդեցութենէ,
վասն ի լաւութիւնս ըզմարդն
յորդորելոյ, և ոչ յայտ յանդիման
ճամարտութեամբ. որպէս Յովսեփայ
և Դանիէլի մեծամեծ իրաց
տեսիլք յայտնեցան:

Եւ մի իմն ի հակառակորդէն.
քանզի նա անմարմին է, որպէս
շունչ մարդոյն անմարմին. և ածեալ
կերպարանս կերպարանս առաջի
նկարէ, մերթ զկանաց՝ վասն
ի ցանկութիւն զգոգելոյ, և մերթ
զահագին գազանաց և

զսողնոց՝ վասն զարհուրեցուցանելոյ. որպէս և Յոբն ասէ՝ թէ և երազովք զարհուրեցուցանես զիս: Եւ բազում անգամ ի կանաց կերպս եղեալ, զարս խաբէ յերազի. և է՝ երբեք յարանց կերպս դարձեալ, զկանայս յանցուցանէ: Իբր ոչ եթէ արուական և իզական անդամք կայցեն նորա, այլ խողտեալ զամանցանկութեանն՝ տայ հեղուլ ի բաց զարութիւնսն: Եւ ոչ, յորժամ ի մարդ մտեալ իցէ, և յարուական կամ յիզական բարբառս պատճառիցի, պարտ է հաւատալ՝ թէ արութիւն կամ իզութիւն գուցէ նորա: Եւ ոչ, յորժամ ցուցանէ՝ թէ ի գանէ՝ կամ ի սրոյ երկնչիցի, հաւատալի է. զի նմա գան՝ Աստուծոյ սաստն է, և սրբոց շնորհք՝ զոր ի Հոգւոյն սրբոյ ունիցին: Կամ ի յարթնութեան կամ ի քաղցրաքուն հանգստեանն ցուցանէ՝ թէ

ի գանէ և ի սրոյ երկնչիցի, զի զմարդիկ յայն ապաստան արաբեալ՝ ծուլացուցանիցէ խնդրելոյ յԱստուծոյ զօգնականութիւնս. զոր և Տէրն իսկ յայտարար ասելովն, եթէ այս ազգ ոչ ելանէ՝ եթէ ոչ պահովք և աղօթիւք:

Եւ ոչ ամենայն թալանալ և ցնորել մարդկան ի դիւէ է, այլ է՝ որ ի մաղձոյ է, և է՝ որ ի մաղասէ, և է՝ որ յուղղոյն սնանալոյ, և է՝ որ ի ստամոքսէ խանգարելոյ, և է՝ որ յորովայնէ խտանալոյ, մինչեւ ցփրփրել անգամ և զաչս յեղյեղուլ:

ԻԱ. ԱՅԼ յուղղոյն սնանալոյ՝ և ի մտաց իսկ անկանի մարդ, և խօսի ընդ որմս, և կազի ընդ հողմս: Ուստի բժշկք յամառին՝ թէ բնաւ չիք դէւ որ ի մարդ մտանիցէ. այլ ցաւք են այն, և մեք դարմանովք կարեմք բժշկել:

Այլ մեք զայն ոչ ասեմք. քան

զի ճշմարիտ է մեզ բան աւետա-
րանին՝ եթէ բազում դեւք, իբրեւ
տեսանէին զՅիսուս, աղաղակէին
և ելանէին ի մարդկանէ. և նա
սաստէր ի նոսա և ոչ տայր խօ-
սել նոցա. հանդերձ այլովք նոյն-
պիտեօք: Եւ լուսնոտքն որք ա-
սին, ոչ եթէ լուսնոյ փնասեալ՝
այնպիսիք կոչին, այլ դաս ինչ
է դիւաց՝ որ ըստ լուսնոյ յայտ-
նին:

Եւ փորձել այնչափ իշխէ սա-
տանայ, որչափ հրաման առնու:
Եւ յայտ ի Յոբայ փորձանացն
է. զի եթէ ոչ նախ առ հրաման
յԱստուծոյ, ոչ ժտեցաւ փորձել
զնա. և ի խոզից երամակէն, յոր
ոչ իշխեցին մտանել դեւքն՝ եթէ
ոչ առին հրաման ի Տեառնէ:

ԻԲ. ԱՅԼ են ոմանք՝ որ վիճին,
եթէ բնաւ իսկ սատանայ ոչ փոր-
ձէ զմարդ:

Այլ յանդիմանին յԱռաքելոյ,
որ ասէ՝ թէ բազում անգամ կա-

մեցայ. գալ առ ձեզ, և խափա-
նեաց զիս սատանայ: Եւ դար-
ձեալ ասէ՝ թէ ոչ է մեզ մարտ
ընդ մարմնոյ և ընդ արեան, այլ
ընդ իշխանութիւնս և ընդ պե-
տութիւնս և ընդ աշխարհակալս
աշխարհի խաւարիս այսորիկ:
Եւ յաւետարանին ասէ՝ թէ սա-
տանայի իսկ արկեալ էր ի սրտի
Յուդայի սկարովտացւոյ, մատ-
նել զնա: Եւ դարձեալ՝ թէ ընդ
պատառոյն եմուտ սատանայ:
Դարձեալ. խնդրեաց սատանայ
խարբալել զձեզ իբրեւ զցորեան:

Եւ փորձելոյն այնչափ տայ
նմա իշխանութիւն, որչափ մարդն
հանդուրժել կարէ. որպէս երա-
նելի Առաքեալ ասէ՝ թէ հաւա-
տարիմ է Աստուած, որ ոչ արկցէ
զձեզ ի փորձութիւն՝ առաւել
քան զկար ձեր, այլ արասցէ
ընդ փորձութեանն և զելս՝ զի
համբերել կարասջիք: Եւ Տէր
մեր ուսուցանէ յաղօթսն ասել

մեզ՝ թէ մի տանիր զմեզ ի փորձութիւն, այլ փրկեալ զմեզ ի չարէ: Զի ցուցցէ թէ և աղօթիւք կարեմք ապրել ի փորձանաց չարին:

ԻԳ. Եթի՛ այդպիսի իցէ, ասեն, փորձելոյ վասն հաստատեալ է զնա Աստուծոյ:

Այլ մեք ի վերագոյնսն իսկ բազում վկայութեամբ գրոց սրբոց ցուցաք, թէ ոչ ի չարչարել և ի փորձել արարեալ է զնա Աստուծոյ. այլ և նովաւ՝ որ ի չարութիւնն կործանեցաւ, գործ բարւոք գործէ Աստուած, թէպէտ և չարն ոչ այնպիսի մտօք մատչի փորձել, այլ համարի յաղթել, և գտանի պարտաւորեալ: Թուլացուցանէ ըստ չարեաց կամաց նորա փորձել զառաքինիս. և մտեալ ի փորձութիւնսն նորա՝ իբրեւ ի բովս, գտին և ընտրին իբրեւ զոսկի սուրբ ելեալ ի հալոցաց:

Արդ եթէ չարեաց արբանեալ արարեալ էր զնա Աստուծոյ, ոչ յաւուրսն Աքաաբայ՝ հոգի սուտ լինէր ի բերան մարգարէիցն ստոց. այլ նմա պարտ էր հարկանել զայն սպասաւորութիւնն: Եւ ընդէ՞ր հոգի՝ որ ոչ դաւանէ զՏէր Յիսուս՝ չիցէ* յԱստուծոյ, որ զԱստուծոյ սպասն ոչ խափանէ. և ընդէ՞ր մարդասպան կոչիցի, որ կեցուցիչն է փորձութեամբք. և ընդէ՞ր որք ոչն հաւատան ի Տէր Յիսուս՝ որդիք չարին կոչէին, եթէ նա Աստուծոյ բանիւ իցէ փորձիչ: Եւ եթէ չարին կամարարի Աստուծոյ որդիք իցեն Հրեայք, ընդէ՞ր և ոչ Աբրահամ այնպէս անուանիցի, և ընդէ՞ր սուտ և մարդասպան անուանիցի չարն, եթէ ի ճշմարտութեան կայցէ և ոչ ի ստութեան:

* իցէ:

Եւ գրեցուք՝ թէ Հրեայն յանձնէ խօսիցի սուտ, նա ընդէ՞ր կոչիցի հայր Հրէին՝ որ ոչ սուտ առնէ զբնութիւնն, այլ որպէս եղեն՝ այնպէս խօսի։ Եւ ընդէ՞ր ասիցէ Առաքեալ՝ թէ հնազանդելոց է փրկչին մերում հանդերձ մահուամբ և սատանայ, և անկանելոց է յիշխանութենէ և ի պետութենէ իւրմէ՝ որ աստուածանալն անձամբ կամեցաւ։ Եւ ընդէ՞ր կապիցի և ի տանջանս մատնիցի. ոչ ապաքէն՝ զի իւրովք կամօք զԱստուծոյ սպասն խնդրէր առնուլ ի մարդկանէ, և ի կռապաշտութիւնս ձգէ. և դիւթութեամբք և հմայիւք և քաւդէութեամբ վրիպեցուցանէ զմարդիկ յԱստուծոյ ճշմարտութենէն։

Եւ թշնամի կոչի՝ վասն զորոմնն ի մէջ ցորենոյն սերմանելոյ. ուստի յայտ է՝ եթէ ոչ բնութեամբ է թշնամի, այլ կա-

մօք։ Եւ եթէ բնութեամբ էր նմա չճանաչելն զԱստուած Հայր, զՈրդին զիմրդ կարէր ճանաչել և աղաղակել՝ թէ դու ես Որդին Աստուծոյ։ Եւ դարձեալ զառաքելոցն նորա ասել՝ թէ արքն այնոքիկ ծառայք են Աստուծոյ բարձրելոյ։

Եւ յայտմամբնայնէ յայտ է՝ եթէ ոչ է բնութեամբ չար, այլ կամօք. և ոչ չար և չարչարիչ արարեալ է զնա Աստուծոյ, այլ չարակամ բարուքն նորա առաքինեցուցանէ զարդարս. և նորա ոչ ինչ գոյ յայնմ շնորհ։

Ի. Եի ոչ լուսաւորքն, որպէս յառաջագոյն ասացաք, կենդանիք ինչ են և պատճառք բարեաց կամ չարեաց, այլ միայն յոր կարգեցանն՝ զայն սպասաւորութիւն հարկանեն։ Որպէս ասաց Մովսէս, թէ արար Աստուած զլուսաւորսն մեծամեծս, և եղ զնոսա ի հաստատութեան

երկնից՝ լուսատու լինել յերկիր։
Ուստի յայտ է՝ թէ վասն լու-
սատու լինելոյ միայն արարան,
և ի նշանս և ի ժամանակս և
յաւուրս, յամիսս և ի տարիս։
Ոչ իբրեւ զկենդանիս, այլ իբրեւ
զլուսաւորս լուսատու լինել որք
ի ներքոյ երկնից, և զնշանս աս-
տուածգիտութեան ցուցանել, և
զանձրեւաց և զօդոց փոփոխ-
մանց։ Որպէս և Տէր մեր ասէ.
յորժամ տեսանիցէք ընդ առա-
ւօտս զերկինս կարմրացեալ, ա-
սէք՝ թէ անձրեւ լինելոց է, և
լինի. և յորժամ հարաւ շնչիցէ,
ասէք՝ թէ խորշակ մեծ լինելոց
է, և լինի։

Փանգի ընդ ծագել արեգական,
օդոյն զխոնաւութիւն ջուրոց ա-
ռեալ՝ զճառագայթիւք արեւու
արկանէ, և քանզի չեւ եւս է
թանձրացեալ և ամպացեալ օդն,
սակաւիկ մի արգելլովն զնշոյլսն՝
կարմրացուցանէ միայն զարեւն,

և ոչ մթացուցանէ. ուստի երեւի՝
թէ անձրեւի նշանակ է։

Նոյնպէս և լուսին ի խոնա-
ւութենէ օդոց նեղեալ, ջանայ
յիւրմէ զխոնաւութիւնն ի բաց
պարգել. ուստի մերձեալ խոնա-
ւութեանն, և ի նա չհասեալ՝
բակ առեալ ծրանայ շուրջ զնո-
վաւ. որով յայտ առնի անձրե-
ւաց նշանակ։ Եւ այն ոչ միայն
ի լուսնի, այլ և ի ճրագի՝ որ
նուագագոյն լոյս է՝ ևս երեւի։

ԻՅ. Եւ ոչ երկիրնք շրջին, զորմէ
ասեն արտաքին իմաստունքն՝
թէ մերթ ի շրջելն ծածկեն զլու-
սաւորսն, և մերթ յայտնեն։ Եւ
եթէ զամենայն օր շրջիցին՝
զիարդ զարեւն աւուր աւուր ի
նոյն արեւելս ածիցեն, և զլու-
սին յամսեան հազիւ ի նոյն տե-
ղիս։ Եւ այլ ևս աստեղք են,
որ ի տարւոյն հազիւ մի անգամ
հասանեն ի նոյն տեղի. և են,
որ որպէս ասենն, յերկոտաօսան

ամ ի նոյն տեղի . և է , որ ի տարւոյն և ի կիսում . և է , որ յերեսուն ամի :

Այլ ի փորձ իրացն այլազգ յայտ առնի : Զի աստեղքն , որք զցայգ յերկինս են , և զցերեկ անդէն գտանին . թէ երկինք շրջէին , ոչ ի նոյն շաւիղս՝ յորս ցայգն տեսանէաք՝ ի նոյնս և ըզցերեկն գտանէին . այլ քանզի ընդ նոյն շաւիղս գնան , որպէս և տեսանեմք իսկ և զլուսին և զաստեղս ի նոյն շաւիղս , յայտ է՝ թէ նոքա գնան , և երկինք կան անշարժ ետեղակալք : Որպէս և աստուածատուր իսկ գիրք հաստատութիւն կոչեն գերկինս : Եւ որ ինչ հաստատութիւն է , չէ շարժուն :

Իսկ այլոց ի գրոց պատճառս առեալ , ասեն . ի նոյն իսկ գիրս գրեալ է՝ թէ եդ գնոսա ի հաստատութեան երկնից . ուստի յայտ է՝ թէ բեւեռեալք են , և ոչ գնայունք :

Այլ թէ այնպէս իցէ , յորժամ զԱդամայ ասէ թէ եդ գնա ի դրախտին փափկութեան , բեւեռեալ համարեսցին , և մի գնա յուն : Իսկ եթէ զԱդամայ շրջեն՝ եդ կոչեն աստուածատուր գիրք , յայտ է՝ թէ և զլուսաւորացն զգնացս՝ եդ անուանեն գիրք :

Մանաւանդ զի և ի բազում իսկ տեղիս գտանեմք զգնացս լուսաւորացն . որպէս յորժամ ասիցէ Յեսու որդի Նաւեայ , թէ կայցէ արեգակն հանդէպ ձորոյն Գաբաւոնի , և լուսին դէպ դաշտին Էլոնայ : Եւ չասաց՝ թէ երկինք դադարեսցեն ի գնացից իւրեանց , այլ լուսաւորք . ուստի յայտ է՝ եթէ երկինք ետեղակալ են , և լուսաւորքն գնայունք : Եւ առ Եզեկիաւ ասէ . դարձցի շողն անդրէն յետս զտասն աշտի՝ ճանօք աքաղեան ապարանիցն : Որով երեւի՝ թէ արեգակն դար-

ձաւ յետս, և ոչ երկիրնք: Եւ յէկլեսիաստէսն գրեալ է՝ թէ ծագէ արեգակն, և մտանէ արեգակն, և ի տեղի իւր ձգի. ինքն ծագեալ անդ գնայ առ հարաւով, և պատի առ հիւսիսեալ. զի ցուցցէ՝ թէ ցերեկ առ հարաւալկողմամբ գնայ ընդ արեւմուտս, և զցայգ առ հիւսիսեալ դառնայ յարեւելս՝ ընդ լերանց ստորտովք, որպէս ասեն իմաստունք. և ոչ ընդ ծով, որպէս ասենն, և ոչ ի ներքոյ երկրի. զի ի ներքոյ երկրի ոչինչ է, որպէս ասէ Յոբ՝ թէ ձգեաց գերկիրս ի վերայ ոչընչի, և յԱսորիսն ասի՝ թէ կացոյց գերկիր ի վերայ ոչընչի: Եւ ընչի իմիւր յոչընչի չէ հնար գնալ, և ոչ ցամաքական բնութեան ընդ խոնաւութիւն ջուրց:

Այլ, ասեն, մեք իսկ աչօք տեսանեմք, զի ի ծովէ ելանէ:

Եւ զայն ոչ զիտեն՝ թէ վասն

զի ցամաք ուրեք ի ծովէ անտի ոչ երեւի, յայն սակս թուի՝ թէ ի ծովէ անտի ելանիցէ: Որպէս յորժամ թէ յարեւմուտս ոք մօտ իցէ, և լեռն ինչ յարեւելից կողմանէ կայցէ, թուի նմա՝ թէ ի լեռնէ անտի ելանիցէ արեգակն: Եւ յամենայն տեղիս, որ ընդ անբաւ ինչ ոք ուրեք կայցէ, թուի նմա՝ թէ անտի ուտեք ի մօտէ ելանիցէ արեգակն: Նոյնպէս և նոցա՝ որ մօտ առ ծովուն կայցեն, քանզի ոչ կարէ ակնբաց ի ցամաք գործել, թուի՝ թէ ի ծովէ ելանիցէ. որ ոչ ի ծովէ անտի ելանէ, այլ ի ծագաց երկնից: Որպէս և Դաւթի ի Հոգւոյն սրբոյ ուսեալ, ասէ՝ թէ ի ծագաց երկնից են ելք նորա, և հանգիստք նորա մինչեւ ի ծագս նորուն:

Այլ և ցօղ սաստիկ, ասեն, արկանէ յաշխարհին. ուստի յայտ է՝ թէ ի ծովէն ելանէ:

Եւ զայն ոչ զիտեն՝ թէ զօղոյն, որ ցայգ ուռնու ի խոնաւութենէ ջուրց, հասեալ ջերմութեան ճառագայթից արեգականն՝ շթեցուցանէ ի բաց գտամկութիւնն, ուստի ոչ միայն անդ, այլ յամենայն երկրի ընդ արեւածայրս ցօղ անկանի:

Եւ եթէ երկինք չըջիցին, զիարդ զկոռնայն և զայլոց աստեղաց պատճառաւորաց ասիւցեն յաստեղատունսն մտանել, որոց մտանելն ապաքէն գնալով լինիցի, և ոչ առանց գնացից:

ԻՁ. ԱՅԼ և երկիր, ասեն, ի միջոցի կայ: Եւ տան օրինակ ինչ այսպիսի՝ թէ զփամբուշտ, յորժամ փչել կամիցիս, ընկեալ ի ներքս հատ մի կորեկան, և փուքն՝ որ ի փամբուշտին արգելու՝ առնու զկորեկահատն և ի միջոցի ունի, ոչ ի վեր տայ գալ և ոչ ի խոնարհ ձգել: Նոյնպէս, ասեն, և օդս՝ որ է ի մէջ գնդին

երկնից՝ փակեալ կայ, և ունի զաշխարհս ի հասարակածի. ոչ ի վեր տայ վերանալ և ոչ ի խոնարհ հակել:

Նախ յիւրեանց իսկ բանիցն յանդիմանին. զի ասեն՝ թէ որ ինչ թեթեւ է, ի վերին կողմն գնայ, և որ ինչ ծանր է, ի խոնարհ: Որպէս և փորձ իսկ իւրացն յայտ առնէ. զի ծուխ և շոգի երկրի՝ և բոց հոյ, քանզի թեթեւք են, ի վեր կողմն գնան. և զքար և զերկաթ և զփայտ և զայլ ևս ինչ նոյնպիսիս, որչափ և ի վեր ոք ձգիցէ՝ ի խոնարհ միտեալ իջանեն: Եւ եթէ զսակաւ ինչ զծանրութիւնս ոչ կարէ օդն ի վեր առնուլ ունել, ինչափ ևս առաւել զայնչափ ծանրութիւն երկրի չէ հնար օդոյ ի վեր ունել, այլ Աստուծոյ բանին՝ որ կացոյց գնալ ի վերայ ոչընչի:

Եւ որ երկմտիցէ ոք՝ թէ զիարդ

կարիցէ այսչափ ծանրութիւն ի վերայ ոչընչի կալ, հայեցեալ յերկնիցն հաստատութիւն՝ որ ոչ ի վերայ իրիք կայ, և հաւանեցի՝ թէ որ զերկինս բանիւ հաստատեաց ի վերայ ոչընչի, նոյն և զերկիր կացոյց ի վերայ ոչընչի, և նորին հրամանն ունի և զերկոսին անշարժս և ետեղակալս: Ըստ այնմ՝ թէ ինքն ասաց, և եղեն. հրամայեաց, և հաստատեցան: Եւ կացոյց զնոսա յաւիտեանս յաւիտենից. հրաման եդ, և ոչ անցցէ:

Եւ այլ ևս ասեն: Թէ ի վերայ ոչընչի կայ երկիր, զիա՞րդ ասէ Դաւիթ՝ թէ հաստատեաց զերկիր ի վերայ ջուրց, և դարձեալ՝ թէ ինքն ի վերայ ծովու արկ զհիմունս նորա, և ի վերայ գետոց պատրաստեաց զնա:

Որ զայդ ի Դաւթայ լուաւ, զմիւսն ի Յոբայ և յԵսայեայ լուիցէ. զի նոքա ի վերայ ոչընչի

ասեն, և սա ի վերայ ջուրց: Արդ ոչ եթէ հակառակ ինչ միմեանց են զիրք, այլ զոր միոյն թողեալ է, միւսն առնու նովին Հոգւով: Որպէս տեսանեմք իսկ՝ զի որ ինչ Մովսէսի չէ ասացեալ, այլ մարգարէք լցին նովին Հոգւով: Մովսէս ասէ. եւստեղծ Աստուած զմարդն հող յերկրէ, և փչեաց ի նա շունչ կենդանի: Եւ փչելն դեռ ևս ի միջի կայ կարծելոյ՝ թէ իցէ արարած շունչն թէ չիցէ: Արդ զայ Զաքարիա մարգարէ նովին Հոգւով վարեալ, և ցուցանէ զարարած շնչոյն: Ասէ. որ հաստատէ զհոգի մարդոյն ի նմա. և Եսայիաս ասէ՝ թէ զամենայն շունչ ես արարի:

Նոյնպէս և ոչ զհրոյ, և ոչ զջրոյ, և ոչ զօդոյ, և ոչ զփայլատականց, և ոչ զորոտմանէ, և ոչ զխաւարէ ճառէ ինչ Մովսէս. զորս յերկուց ի մեծ անօթոցն,

յերկնից և յերկրէ, պարտ է ի մանալ՝ թէ ամենայն ինչ որ ի միջի նոցա գտանի՝ հարկ է զի ընդ նովին արարեալ իցէ. ըստ այնմ՝ թէ արար Աստուած զերկինս և զերկիր և զամենայն որ ի նոսա:

Ի. ԱՅ՛՛՛ զի մի՛ պատուօք ինքնակացութեան տգիտաց կարծիցին, որոց արարածն ի Մովսէսէ ոչ ճառեցաւ, առ ի հատանելոյ զպատճառն պատճառախնդրացն՝ այլովք մարգարէիւք նոյն Հոգի ընծայեցուցանէ զարարածն նոցա:

Նախ Դաւիթ իսկ, որով զամենայն իմանալի զօրութիւնսն և զերեւելի արարածս ի փառատրութիւն արարչին կոչէ, յորժամ ասիցէ. օրհնեցէք զնա երկինք և երկիր և հրեշտակք և զօրութիւնք և հուր և հողմք և մրրիկք՝ որ առնեն զբան նորա: Եւ որ ի պաշտօն մտանեն, և զարբանե-

կութիւնն հարկանեն, յայտ է՝ թէ արարածք են:

Եւ ձիւն և սառն և կարկուտ և մրրիկք՝ թէ յայլմէ արարչէ էին, ոչ կոչէր զնոսա Հոգին ի փառատրութիւն, այլ իբրև զօտարոտիս մեկուսի դնէր: Բայց նա տեսանեմք աւանիկ՝ զի ոչ զնոսա միայն, այլ և զվիշապս և զգազանս և զխաւար և զփայլատակունս, զոր ի չարէ դնեն, ի նոյն փառատրութիւն նորին Հոգւոյ կոչեցեալ և Դաւթաւ և երեք մանկամբքն ի հնոցի անդ ընծայեցուցանէ. զի ցուցցէ՝ թէ յումմէ արարեալ են, ի նորին և ի փառատրութիւն յիրաւի կոչին:

Եւ ոչ որպէս Մարկիոնն դանդաչէ՝ թէ արդարոյն արարածոց պարտ է օտարին բարւոյ պաշտօն մատուցանել վասն բարերարութեան. զորոյ անհամու-

թիւնն ի դէպ ժամանակի յանգիմանեսցուք:

Ի՞նչ. եւ արդ թէպէտ յայնմանէ իսկ յայտ է թէ որ ինչ ի փառատրութիւն արարչին կոչի, նորա արարած է, այլ և զմիոյ միոյ իսկ ի նոցանէ զարարած մարթի ի գրոց ցուցանել:

Նախ զհրեշտակացն, որպէս ասէ Պաւլոս՝ թէ արար զհրեշտակս իւր հոգիս, և զպաշտօնեայս իւր բոց հրոյ: Ապա և զհրոյ, և զայլոցն ևս միւ ըստ միոջէ. զփայլատակունս իւր յանձրեւս արար: Եւ փայլատակունք ոչ եթէ այլ ուստեք են, եթէ ոչ ի բնութենէ հրոյ: Եւ զխաւարէ ասէ. եղիւր զխաւար, և եղեւ գիշեր: Եւ զորոտմանէ և զհողմոյ միանգամայն ասէ Ամովս՝ թէ որ հաստատէ զորոտումն և հաստատէ զհողմ, Տէր ամենակալ անուն է նորա: Եւ այսպէս զոր միոյ մարգարէի թողեալ իցէ՝ միւսոմն ըստ նու չոգին սուրբ:

Արդ եթէ Պաւլոս ասէ՝ եթէ ի վերայ ջուրց է երկիր, և Յուբաւ և Կոստանա՝ թէ ի վերայ ոչ ջրնչի կայ, ոչ ինչ է ընդ այն զարմանալ, և ոչ զմարգարէութիւնն հակառակ միմեանց համարել. քանզի և այն ճշմարիտ է, և այս հաստատուն: Եւ առ օրինակ ի մարմնոյ. որոյ ի վերայ մորթ և միս է, և ի միջի երակք և խողովակք արեան, և ի ներքոյ դարձեալ նոյնպէս մորթ և միս. և է մարմին և վերոյ քան զերակս արեանն և ի ներքոյ քան զերակսն: Ըստ նմին օրինակի և երկիր ի վերայ ջրոց է: Քանզի ի միջի իւրում ունի զջուրս, և ի ներքոյ քան զջուրս. և ի վերայ ոչ ջրնչի հաստատեալ կայ ետեղակալ, և ունի յինքեան զամփոփ զլոյծ բնութիւն ջրոցն: Եւ երկոցունց մարգարէութեանցն մի և նոյն դիտաւորութիւն է, և չիք ինչ այլաբանութիւն ի

միջի: Քանզի ոչ այլ և այլ Հոգի
էտուն զմարգարէութիւնն, այլ
նոյն և մի Հոգի, որ արժանի
արար զմին պատմիչ առնել այ-
լոց իրաց, և զայլոն մնացելոցն
ի նմանէ:

Արդ զի երկինք ոչ շրջին զի
ամենայն ինչ որ չէր և եղեւ՝ ա-
րարած է և ոչ ինքնակաց, ա-
ռաջին բնութեանցն օրինակք և
գրոց վկայութիւնք բաւական
էին հաւանեցուցանել զմտա-
վարժս: Բայց քանզի ի նմին
յամառութեան կան՝ զամենայն
ինչ կենդանի և շնչաւոր համա-
րելով, ոչ հեղգասցուք ըստ մե-
րում կարի և այնմ եւս առնել
պատասխանի:

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Ր Ո Ր Դ

ԵՂԾ

ԿՐՕՆԻՑ ՅՈՒՆԱՅ

ԻՄԱՍՏԵՆՈՅՆ

Ա. ԼՈՒՍԻՆ, ասեն, քան զա-
րեգակն երեսուն օր անցեալ ընդ
ամենայն աստեղատունսն, այս
ինքն ընդ ամենայն երկինս, հա-
սանէ ի նոյն տեղի. և արեգակն
ի տարւոջ: Եւ երկինք զմի տիւ
և գիշեր առածեալ զինքեամբք,
շրջին ի նոյն տեղի: Եւ եւթն
աստղ միայն է գնայուն, և այլն
ամենայն բեւեռեալ են յերկինս.
և որ գնայուն աստեղքն են՝ ա-
րեգակն և լուսին, և այլ ևս
հինգ աստեղք, ոչ եթէ յարեւե-
լից յարեւմուտս գնան՝ այլ յա-
րեւմտից յարեւելս:

Եւ տան օրինակ ինչ՝ որ ոչ նման է, եթէ յորժամ անիւ շրջանակիցի, և մըջիւն մի ի խեցին գնայցէ յարեւմտից կողմանէ ընդ արեւելս, վասն անուին արագագոյն ընդ արեւմտից կողմն շրջելոյ թուի՝ թէ մըջիւնն յարեւելից յարեւմուտս կոյս ընթանայցէ. որ ոչ յարեւելից յարեւմուտս կողմն գնայցէ՝ այլ յարեւմտից յարեւելս, և անիւն ստէպ շրջելովն այնպէս երեւեցուցանէ:

Եւ երկինք, ասեն, որչափ ի վեր են՝ դոյնչափ ի խոնարհ են, և դոյնչափ յամենայն կողմանց շուրջ գերկրաւ, և գերկիրս շուրջ շուր պատէ, և զշուրն և գերկիր՝ օդ, և զօդն և զշուր և գերկիր՝ հուր: Եւ լուսնի չիք իւր լոյս առանձինն, այլ յարեգակնէ գայ ի նա լոյսն. և յայտ անտի է, ասեն, զի յորմէ կուտէ արեգակն իցէ, յայնմ թերէ սկսանի ի

նմա լոյս ծնանել. և ըստ հեռաւորութեան արեգականն՝ սակաւ գայ ի նա լոյսն, և ըստ տակաւ տակաւ մերձենալոյն՝ յաճախէ ի նա լոյսն. և յորժամ մօտ հասանէ ի նա՝ լնու. և յորժամ անցանէ զարեգակամբ՝ սկսանի տակաւ նուաղել, և որչափ ի բացն հեռանայ՝ այնչափ պակասէ ի նմանէ լոյսն, մինչեւ ամենեւին նուաղէ. և յորժամ միւս անգամ հանդիպի, ծագէ ի նմա սակաւիկ ինչ ի լուսոյն վասն հեռաւորութեան. և որչափ մերձենայ, այնչափ առ սակաւ սակաւ աճէ ի նա լոյսն:

Եւ լուսին, ասեն, ի ներքոյ է քան զարեգակն և քան զամենայն աստեղս. և քանզի ի ներքոյ է, յորժամ կշիռ դէպ արեգական պատահիցէ՝ յայնժամ խաւարի արեգակն: Եւ պատճառս փոփոխմանց տարերաց չորից բնութեանցն՝ գաստեղս՝ իբրեւ

զկենդանիս ինչ՝ դնեն: Զայս ամենայն ասեն հայթայթանօք, զի զերկինս և զլուսաւորսն կենդանիս և աստուածս կարծեցուցեն:

Բ. ԱՐԴԱՐԵԼԻ, որպէս երանելին Առաքեալ ասէ, թէ իմաստութեամբն Աստուծոյ ոչ ծանեաւ աշխարհ զԱստուած: Եւ զի՞նչ զարմանք են ընդ նոցա՝ թէ զերկինս վասն անչափ մեծութեանն, և զլուսաւորս վասն առաւել պայծառութեանն աստուածս կարծէին, յորժամ ի փայտս և ի քարինս և ի գազանս և ի ճճիս անգամ աստուածս խնդրէին, զորս իւրեանց իսկ բնութեան բարքն կշտամբեն. այնու զի արարչախնդիր և աստուածախոյզ են, և անկեալք ի միոջէ ճշմարտէն՝ ի բազումս ոռնառեցին, և ոչ ուրեք եղև կայ և հաստատութիւն: Զի խնդրելն զԱստուած, գովութեան արժանի էր. և ոչ զմին եւեթ՝ այլ զբա-

զումս մուծանել, անհնարին ամպարշտութիւն է:

Գ. Եւ առաւել օրինաց իմաստունքն դսրովին. զի հասեալ ի վերայ իմաստութեան չծանեան իմաստութեամբն զարարիչն: Քանզի դնեն և նոքա մի ինչ ինքնակաց պատճառ ամենայնի. որոյ ոչ յումբէ եղեալ, այլ ինքն անձամբ ինքնակաց առաջին գտեալ, և երկրորդ աստուած և արարիչ դնեն զմիտս. և երրորդ զչունչ, զոր ոգի ամենայնի կոչեն:

Զերկուսն ի միոջէ պատճառէ անտի դնելով, ցուցին՝ թէ մերձեցան ի դրունս ճշմարտի գիտութեանն, և ի նոցանէ այլ անթիւ իմանալիս երևելիս աստուածս ծննդեամբ ստեղծանելով, անձամբ անձին փակեցին զդրունս հաւատոյ գիտութեանն՝ զի իբրև զարեգակն և զճառագայթս դնեն զԱստուած և զաստուածսն իմանալիս երևելիս,

և բնաւ իսկ զաշխարհ մշտնջե-
նաւորակից նմա. և յամենայնի
զնորա ոգին իբրեւ շունչ ամե-
նայնի, և յերկինս և ի լուսա-
ւորսն և ի հուր և յօդսն և ի
ջուրս և յերկրի, մինչեւ ցքարինս
և ցփայտս և ցծառս և ցարմատս
խոտոյ անգամ: Եւ այնու կեն-
դանութեամբ, ասեն, ամենայն
արարածք զնորա բնութենէն կա-
խեալ կան, որպէս ճառագայթք
արեգական զանուէն կախեալ կան:
Եւ ինքն մի է և բազում, և բա-
զում է և մի, որպէս արեգակն
մի է և բազում, զի մի անիւ է
և բազում ճառագայթք: Եւ զայս
ոչ ամենեքին այսպէս ասեն. այլ
են բազում կրօնք փրկիստիպից:

Դ. ՊԻԻԹԱԳՈՐԵԱՆՔՆ և պե-
րիպատիկեանքն միութիւն և խը-
նամակալութիւն ասեն, և չգո-
հել աստուածոց: Եդ կրօնս Պիւ-
թագորաս՝ զնշաւորաց միտ չճա-
շակել, և ի գինւոյ ժուժկալել:

Եւ ի լուսնոյ և ի վեր զամենայն
ինչ որ է՝ անմահ համարել, և
որ ինչ նորա ի ներքոյ՝ մահկա-
նացուս: Եւ փոփոխումն շնչոց
ի մարմնոց ի մարմինս մինչ ցա-
նասունս և ցճճիս անգամ: Եւ
լուութեան կրօնս սահմանեաց,
և յետոյ զիւր անձնն աստուած
անուանեաց:

Իսկ պղատոնեանքն, աստուած
և հիւղ և իդոս, որ առաջինն՝
նիւթ է, և երկրորդն՝ առանձինն
ինչ ուրուք: Եւ զաշխարհս՝ ա-
րարած և եղծանելի: Եւ զշունչ՝
անարար և անմահ և աստուա-
ծական, որոյ երեք մասունք են՝
բանական, ցասնական և ցան-
կական: Եւ զկանայս հասարա-
կաց ամենեցոն համարել. և մի
ումեք մի կին առանձինն ունել.
այլ զոր արքն կամիցին և կա-
նայքն ախորժիցեն, այնց ընդ
այնս լինել: Եւ փոփոխմունս
շնչոց յայլ և այլ մարմինս մին-

չեւ ցճճիս և ցտղունս անգամ:
Միանգամայն և աստուածս բա-
զումս. ի միողջ ելեալ սահմանէ:

Իսկ ստոյիկեանքն մարմին զա-
մենայն ինչ եղին, և զերեւելի
աշխարհս Աստուած համարին:
Իսկ ոմանք ի հրոյ էութենէ հա-
մարին ունել սմա զքնութիւն:
Եւ Աստուած զմիտս սահմանե-
ցին, իբրեւ թէ շունչ ամենայնի
իցէ տարերն երկնից և երկրի.
մարմին նմա՝ զամենայն ինչ որ
է՝ եղին, և աչս՝ զլուսաւորսն:
Եւ զմարմինս ամենեցուն կորըս-
տականս, և զշունչս փոփոխելիս
ի մարմնոց ի մարմինս:

Իսկ եպիկուրեանքն ասեն. ան-
հատ և անբաժին մարմինք էին
զառաջինն, և անտի եկաց ամե-
նայն ինչ: Եւ վախճան լաւու-
թեան զցանկութիւն սահմանե-
ցին: Եւ թէ ոչ Աստուած գոյ,
և ոչ խնամակալութիւն՝ որ վա-
րիցէ զամենայն: Այս են կրօնք
փիլիսոփայից:

Ե . ԲԱՅՅ Հեթանոսութեան
սկիզբն ի Սէրուքայ ժամանա-
կաց անտի եղեւ. զի որ լաւ ոք
եկեալ յաշխարհ մեռանէր, վասն
յիշատակի քաջութեանն զպատ-
կերն երանգօք ի նկարու հանէին,
և անտի ուսեալ տխմարաց՝ տա-
կաւ ի պաշտօն առնոյին: Եւ
կոոց և դրօշելոց հանգամանք՝
առ Թարայիւ հարբ Աբրահամու,
և անտի իւրաքանչիւր ոք իւրով
արուեստիւ զնոյն դրօշէր. դար-
բինն՝ դարբնութեամբ, հիւսնն՝
հիւսնութեամբ, արծաթագործն
և պղնձագործ և քարակոփ և
բրուտ՝ իւրաքանչիւր արուեստիւ:
Եւ անտի կարգեալ հասանէր յե-
գիպտացիս և ի բաբելոնացիս և
ի փոիւզացիս և ի փիւնիկեցիս
գործ դրօշագործութեան և խոր-
հուրդք նորին. և ապա ի Հել-
լէնս, որ են Յոյնք, առ կեկրո-
պեաւ. և ևս յետոյ առաւել աս-
տիք առ կոոնաւն և Բէաւ և

Դիաւ և Ապողոնիւ և առ այլովք
բազմօք, զորս մի ըստ միոջէ
աստուածս անուանէին:

Եւ Հելլէնք կոչին Յոյնք՝ յառնէ
միոջէ, որում Հեղինոս անուն
էր յելլադացւոց աշխարհին: Բայց
այլք ասեն՝ եթէ ի ձիթենւոյն,
որ յԱթէնս բուսաւ իւրովի. վասն
զի ձիթենի յունարէն էլէա*
կոչի:

Բայց Յոյնք ի Յաւանայ, որ
էր մի յառաջնորդաց աշտարա-
կագործութեանն, վասն որոյ Մե-
րովպս ամենեքին կոչին յաղագս
բարբառոյն բաժանելոյ. քանզի
բաժանումն յունարէն մերիս-
մոս** կոչի:

Եւ առաջին կրօնք՝ խոլթականք
և սկիւթականք և հեթանոսա-
կանք կոչէին, մինչեւ եկն Աբրա-
համու աստուածալաշտութիւնն և
աղաւաղեաց զայն:

* Εἰλαία. ** Μερισμός.

Եւ յուդայութիւն ի Յուդայէ,
որ է հրէութիւն, ի չորրորդէ
որդւոյն Յակոբայ. յորմէ թա-
գաւորութիւն էր, և կալաւ ա-
նունն զամենայն ազգն յուդայա-
կան:

Եւ ի վախճանի հրէութեան,
քրիստոնէութեան անուն ի Գրիս-
տոսէ. որ նախ յԱնտիոք անուա-
նեցաւ աշակերտելոցն:

Զ. ԱՐԴԻ ի խնդրելն փիլիսո-
փայից զԱստուած ի բնական օ-
րինաց՝ որ ի միտսն անկեալ է,
որպէս յառաջագոյնն ասացաք,
գովութեան արժանի է. բայց ի
բազում Աստուածսն անկանել,
և զաշխարհս նմա մշտնջենաւո-
րակից զնել, անհնարին ամ-
պարշտութիւն է: Եւ ի դէպ ե-
լանէ նոցա առաքելական բանն՝
եթէ ծանեան զԱստուած, և ոչ
իբրեւ զԱստուած փառաւորեցին:

Զի Աստուծոյ փառաւորու-
թիւնն այն էր, թէ յարարածոցն

մեկնեալ էր զպատիւ արարչին,
որով և արարածքն իսկ իւրա-
քանչիւր շարժամբք և փոփոխ-
մամբք զարարչէն քարոզեն: Արդ
եթէ աստեղքն ըստ նոցա բան-
դագուշանացն աստուածք իցեն,
երկինք և արեգակն և լուսին՝
որք անխօսքն և անմոռնչ են,
զի՞նչ աւելի իցէ պատճառն քան
զպատճառաւորսն: Եւ մանաւանդ
յորժամ զնորին իսկ զմիտսն և
զշունչ, թէ մարթիցի Աստուծոյ
շունչ ասել, ամենայն արարածոց
չնչաւորաց և անշնչից բնութեամբ
ի նորա էութենէն ղնեն. որ
անհնարին ամպարշտութեանն է,
զԱստուծոյ զիւրոյ էութեանն կեն-
դանութիւն՝ հոգեւորաց և շնչա-
ւորաց և անշնչից առ հասարակ
համարել. և ոչ առաւել արարած
կենդանութիւն ի հրեշտակս և
ի ղեւս և ի մարդկան, որ բա-
նաւորքն և մտաւորքն են. և յայլ
շնչաւորսն՝ բնական կենդանու-

թիւն ի չորից հիւթոց խառնեալ
և յօդեալ, որք յորժամ քակտի-
ցին, և կենդանութիւնն ի նոյն
չորեսին հիւթսն լուծանի:

Են ոգիք հրեշտակաց և դիւաց,
և շունչք մարդկան: Արդ և յիւ-
րեանց բանիցն իսկ զճամաչիցեն,
որք զշունչն անարար անմահ
և աստուածեղէն յԱստուծոյ բնու-
թենէ անտի ասեն. և դարձեալ
տանջանս և պատիժս շնչոցն յան-
ցուցելոց ղնեն, որ յետնոյ հայ-
հոյութեանն է՝ եթէ էութիւնն
Աստուծոյ ի մասունս բաժանիցի,
և ի բազում շունչս կոտորիցի.
և դարձեալ զիւրոյ զկէս բնու-
թիւնն միւս կէսն տանջիցէ, և
կէսն ի փառս և կէսն յանար-
գանս, և մի թերին յանոյշս և
միւս թերին ի դժոխս:

Եւ դարձեալ ասեն, թէ ոչ կեն-
դանութիւն ինչ է յամենայնի,
զիա՞րդ իցէ զի ամենայն ինչ
շարժի. և սերմանք և տունկք

արկեալք յերկիր բուսանին. և յէզս մարդկան և յանասնոց անկեալ սերմանք գան ի ծնունդս և յաճումն. զորմէ և ոչ մէք յուրաստ ինչ եմք, վասն փորձոյ իրացն զարդեանցն յայտ առնելոյ:

Այլ ինդիր այն է՝ թէ այն կենդանութիւն ոչ Աստուծոյ էութեանն կենդանութիւն է, այլ արարած կենդանութիւն այլազգ ի բանաւորսն և ի մտաւորս, և այլազգ յանասունսն և յամենայն շնչաւորսն, և այլազգ ի բնականսն՝ որպէս ի սերմանս և որ յէզս մարդկան և անասնոց անկանին: Յորոց մարդկանն առաւել և պատուականագոյն է, յորում և բնական զենդանութիւն է ըստ մարմնոյն, և բանաւորն սքանչելի ըստ շնչոյն: Զի մարմինն և նոցա ի չորից հիւթոցն կայ, և ոգին ոչ ի չորիցն հիւթոց յօդելոց, այլ ի պարզական և ի սուգական բնու-

թենէ. և այլոց անասնոց ոչ նոյնպիսի, այլ ի բնական և յազդեցական բնութենէ. և սերմանց ոչ նոյնպիսի, այլ ի բնական և յանշնչական խաղացից:

Ե. ՆՈՅՆՊԷՍ և ոչ ի լուսաւորսն շնչաւորութիւն ինչ բանաւոր է, այլ բնական և խաղացական շարժմունք. ուստի ոմանք և հրեշտակս վարիչս եղին նոցա: Այլ մէք զգրոց սրբոց զհետ երթիցուք որ՝ զանձրեւացն ասէ՝ թէ չև ևս էր Աստուծոյ տեղացեալ յերկիր: Եւ ոչ որպէս ոմանք դանդաչեցին՝ թէ սատանայ ունէր իշխանութիւն շարժելոյ և փոփոխելոյ զօդս. ըստ այնմ՝ զոր Առաքեալն ասէ՝ թէ ըստ իշխանութեան օդոյս այսորիկ: Իշխան օդոյս այսորիկ կոչէ զնա՝ վասն յերկնիցն անկանելոյ և յօդս թափառելոյ. և յայտ անտի է զոր ասէ՝ թէ օդոյ խաւարիս այսորիկ. զի ցուցցէ՝ թէ

ի լուսոյ ի խաւար կործանեալ է, և չէ օգոյն փոփոխիչ՝ մերթ յանձրեւս, մերթ ի ձիւն, մերթ ի կարկուտ:

Այլ զի Աստուծոյ գործ է այն, և ոչ սատանայի, ասասցէ Դաւիթ հոգւովն սրբով ի մօտոյ՝ թէ հանէ զամպս ի ծագաց երկրէ, և զփայլատակունս յանձրեւս արար. և հանէ զհողմս յըշտեմարանաց իւրոց. և դարձեալ՝ թէ դնէ զձիւն իբրեւ զասր, և զեղեամն իբրեւ զփռչի ցանեաց. և արկանէ զսառն իբրեւ զպատառս. հանդերձ այլովքն: Եւ մի մարգարէն ասէ՝ թէ կոչէ զՅուր ծովու, և հեղու զնոսա ի վերայ երեսաց երկրի: Եւ Յոբ ասէ՝ թէ ո՞նչ անաւ զշիթս անձրեւի, և յորովայնէ ո՞յր ելանեն սառամանիք, և զեղեամն յերկինս ո՞նչ անաւ, որ իջանէ իբրեւ զՅուր ծորեալ. զի ասիցէ՝ թէ իմ գործ է, և ոչ այլ ուրուք:

Նոյնպէս և զլուսաւորոսն շարժել՝ նորա բանին գործ է, և ոչ այլոյ ուրուք. և ոչ միայն եւթն աստեղքն գնայունք են և այլքն առանց գնացից, այլ ամենէքեան գնայունք. կէսքն յամրագնացք, և կէսքն արագագնացք. և ոչ յերկինս բեւեռեալ են, որպէս յառաջագոյնն ասացաւ, թէ իբրեւ զշոնչանն շրջիցին, և զնոսա մերթ յայտնեսցեն և մերթ ծածկեսցեն: Եւ որ առաւել ծաղուն արժանի է, թէ արեգակն յարեւմտից յարեւելս գնայցէ, և ընդէ՞ր ոչ զարեւմուտս արեւելս կոչիցեն, և զարեւելս արեւմուտս:

Այլ բնաւ իսկ, ասեն, ոչ ուրեք մտանէ արեգակն. և զի ոչ մտանէ՝ անտի յայտ է, զի ցայգ ի նորա լուսոյն ի լուսնի ամանն լոյս ծագէ. քանզի ինքն երթեալ հեռացեալ յայլ կողմանս երկնիցն գտանի:

Եւ թէ ասիցես՝ թէ նա յեր-

կինս իցէ ցայգ, խաւարս որ լինի՝ ուստի՝ իցէ.

Ասեն, յերկրիս ստուերէ լինիցի:

Անգ որ ի վեր յերկինս խաւար լինի, ուստի՝ իցէ. ոչ ապաքէն յայտ է՝ թէ ուրեք ծածկի ցայգ. որպէս և ի մտիցն է տեսանել: Զի իբրեւ ի վերուստ ի խոնարհ իջանէ, և դարձեալ յեւանելն՝ իբրեւ ի ներքուստ ի վեր ելեալ համբառնայ:

Եւ ի զուր է ճամարտակելն նոցա, զի այնչափ մեծութիւն երկնից տան քան երկրի. զի աստուածատուր գիրք գերկինս թգաւասեն և գերկիր քլաւ. և ոչ աւելի զթիգն քան գրիլն գտանեմք:

Ը. ԴՐՁԵԱԼ և լուսնի՝ թէ ոչ իւր առանձինն իցէ լոյս, նախ նոցա բանն ստի՝ զոր ասեն, եթէ ի յաճախելն յամենայն իմիք՝ աճէ հիւթն որ ի նմայն է, և ի լնուլն՝ լնու, և ի պակասելն՝

պակասէ: Որպէս փորձ իրացն իսկ յուղիղս ամենայն մտեղեաց ցուցանէ, և ի ծառս և ի տունկս խոնաութիւնն: Եւ յԵրոսայն տեղիք ինչ են ծովուց, որոց ջուրն ըստ աճել լուսնին՝ աճէ, և ըստ լնուլն՝ լնու, և ըստ պակասելն՝ պակասէ: Եւ նոքա այսչափ ժմեր տեալք՝ մինչեւ զամենայն մարդկան աչս կամին ունել, որ ցայգ ի մտանել արեգականն՝ առաւել պայծառացեալ զլոյս լուսնի տեսանեն:

Զիմրդ արագագոյն քան զարեգակն զչանձնաւոր լուսինն աւսիցեն. զի նա, ասեն, յերեսուն աւուր կատարէ զընթացսն, և արեգակն ի տարւոյ: Զորս փորձ իրացն յանդիմանէ, և աստուածատուր գիրքն, որ ասէ՝ թէ արար երկուս լուսաւորս մեծամեծս, և եդ զնոսա ի հաստատութեան երկնից: Եւ զի զառաւել պայծառութիւն արեգականն ցու-

ցանիցէ, ասէ. արար զլուսաւորն մեծ՝ յիշխանութիւն տուրնջեան, և զլուսաւորն փոքր՝ յիշխանութիւն գիշերոյ, և զաստեղս: Ուստի յայտ է՝ թէ յիւրաքանչիւր իշխանութիւնս կարգեալ են, և ոչ մի ի միոջէ անու զլոյսն:

Եւ զանէն և նուազել լուսնի՝ իբրեւ ընդ պատենիւք իմն մտանել և ելանել ասեն իմաստունք: Եւ նշանս անտի տան, զի է երբեք՝ յորժամ յաճառեսն իցէ և լնլոյն, շուրջ զանօթոյն ծանրանայ, որպէս թէ ընդ սակաւ ինչ փեռեկուծն ծերպից՝ նշոյլք երեւեսցին:

Եւ դարձեալ խաւարելոյ արեւ զականն եթէ լուսնին պատահել պատճառ իցէ, յորժամ լուսնին մթանայցէ՝ նմա զինչ պատատահելոյն զնիցեն, ահա ոչ տեսանեմք այնչափ մեծ աստղ յերկինս՝ որ պատահելոյ լուսնին՝

ծածկել կարիցէ զլուսինն. և ոչ աստղ ցածագոյն գոյ քան զլուսինն՝ թէ ի ներքոյ նորա հանդիպեալ զնա խաւարեցուցէ:

Նա թէ և զարեգական լոյսն արգելուլ կարէր լուսինն, ապաքէն զիւր լոյսն ծագէր յերկիր, զի գոնեայ իբրեւ զլուսնակայ երեւէր տիւն և ոչ ամենեւին խաւարչուտ:

Թ. ԱՅԼ ճշմարիտ է բան գրոյն, որ ասէ՝ թէ դարձուցից զարեգակն ի խաւար, և զլուսինն յարիւն: Զի ցուցցէ՝ թէ Տէր է՝ լուսաւորացն, և լուսաւորելոյ և խաւարեցուցանելոյ, առ ի կըշտամբութիւն արեւապաշտացն և լուսնապաշտացն:

Եւ չէ հնար լուսնի յերկիր իշանել. որպէս կախարդաց տեսեալ ի ժամանակի հրամանաւ Աստուծոյ զլուսնոյն արիւնագոյն լինելոյ զկերպարանսն՝ դիւինմանել լուսնի բարբառնջեն, թէ զլու-

սին իշուցանիցեն. որում չեն մարթ լինել, թէ որ քան զբազում աշխարհս մեծ է՝ թէ ի կալ մի փոքրիկ ամիսփրիցի, և կթիցի անստինն:

Եւ քանի անթիւ բիւրուց կախարդաց են յերկրի. եթէ իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ իշուցանել կարէր զնա, ոչ երբեք տային նմա ելանել յերկինս: Այլ զի ոչ երբեք իջանէ՝ յայտ անտի է, զի ոչ զիջանելն ոք տեսանէ զնորա, և ոչ զամբառնալն: Եւ եթէ կացեալ միտ դնիցես, անդէն անդէն մթացեալ անօթն լուսաւորի առ սակաւ սակաւ. մինչև ամենեւին յարդարի: Զի թէ իջանելոյ ինչ հնար գոյր, թէպէտ և զիջանելն ոք ոչ տեսանէր, սակայն զհամբառնալն ամենեքեան տեսանէին: Այլ լուսաւորացն այնչափ ինչ է, որպէս աստուածաւոր գիրք ասեն՝ թէ եղիցին ի նշանս և ի ժամանակս և յաւուրս և ի տարիս:

Արդ եթէ լինին ինչ ի նշանս կամ ջերմոց կամ ցրտոց աստեղք, ոչ եթէ իբրեւ զկենդանիս ինչ լինիցին, այլ իբրեւ Աստուծոյ կարգեալ յայն՝ զի մի դատարկք ինչ յարարածոցն Աստուծոյ իցեն: Եւ Յունաց իմաստունքն այնու դորովելի են, զի թողեալ զպատճառն՝ պատճառաւորացն պաշտօն մատուցանիցեն. որպէս երանելի Առաքեալն ասէ՝ թէ սպասաւորեցան և պաշտեցին զարարածս և ոչ զարարիչն:

Ժ. Եի դարձեալ, ոչ որպէս ասենն է՝ եթէ զերկինս ջուր պատիցէ, այլ ընդ երկիր և ի վերայ երկրի են ջուրք. և ըստ երկիր անդր ոչինչ է և ոչ եթէ ջուրք: Եւ վկայեցեն նոցա Հեռակի արձանքն՝ յորս գրեալ է, ասեն, թէ յայսմ վայրէ ոք անդր մի ժտեցի երթալ:

Եւ օդ ընդ ջուրս և ընդ երկիր խառն է. և զի ընդ ջուրս

օդ խառն է՝ ի զեռնոցն յայտ է,
որ ի ջուրսն զօդոյն կենդանու-
թիւնն ծծեն: Եւ զի ընդ երկիր
նոյն օդ խառն է, յորժամ անձրեւ
լեալ իցէ և արեւ տայցէ, ի գո-
լորշոյն՝ որ ի սրտէ երկրին ի
վեր ցոլանայ՝ յայտ յանդիման
երեւի: Եւ զի ընդ օդս հուր
խառն է, ի փայլատականցն՝ որ
ի շփելոյ ընդ միմեանս հողմոյն
և ամպոց արձակին՝ յայտ յան-
դիման ցուցանին: Եւ դարձեալ,
թէ յապակի սպիտակ՝ ջուր ար-
կեալ յարեւու ունիցիս, լուսա-
ւորութեան արեւուն մտեալ ընդ
սպիտակութիւն ապակւոյն, և ընդ
յստակութիւն ջրոյն օդով թա-
փանցանց անցեալ՝ հուր ծնու-
ցանէ: Եւ զի ընդ ջուրս հուր
խառն է, ի քարանցն հանելոյ
ի ջրոյ՝ զոր ընդ միմեանս շփի-
ցեն և հանիցեն հուր՝ յայտ յան-
դիման ցուցանի. և զիշերի, յոր-
ժամ առ ծովեզեր կայցես և

զջուրն ժքթիցես, նշոյլք լուսոյն
հատանին:

Եւ զեռունքն որ ի ջուրսն ի
ներքս են, ի չորից հիւթոցն յօ-
ղեալ են, յերկրէ և ի ջրոյ, յօդոյ
և ի հրոյ, որպէս և ամենայն
մարմնաւորք՝ որ ի ցամաքին են:
Զի այնպէս կազմեաց Աստուած
զաշխարհ. նախ զջուրս հիւթսն
մեկնեալս արարեալ, ապա նոքօք
յօդեաց զամենայն. և միոյ ա-
րարչի գործ է ամենայն ինչ, և
նոյն վարէ և տածէ զբնաւ:

Յ. Եւ ոչ, որպէս գլուխ փի-
լիսոփայիցն նոցա Պիլթագորաս
և պերիպատիկեանքն ասեն, մի
միութիւն՝ պատճառ ամենայնի,
և խնամակալութիւն. զոր ոչ ի
նմանէ ասեն, այլ թէ զօրութիւն
ինչ իցէ առանձինն խնամակա-
լութիւնն: Եւ որպէս պատճառ
ամենայնի ի միոջէ միութենէ
տայ՝ և զխնամակալութիւնն ի
նմանէ դնէր, զեղեցիկ և գովու-

թեան արժանի կարգէր. բայց զի յայլմէ զպատճառսն կարգէ, և յայլմէ զխնամակալութիւնն, պարսաւանաց արժանի է և ոչ յարգանաց:

Եւ դարձեալ՝ զի աստուածոցն ոչ հրամայեաց զոհել, այնու զովելի է. բայց զի ոչ յայտնի քարոզեաց՝ թէ մի Աստուած է և ոչ բազումք, այնու կարի դսրովելի:

Գովելի և առաւել զովելի, զի վասն կարեաց և ցանկութեանց յաղթելոյ՝ ի կերակրոցն կրօնաւորեցաւ. բայց զի փոփոխմունսն ոգւոց ի մարմնոց ի մարմինս ետ, այնու յոյժ եպերելի է: Որպէս թէ արդարոցն մեռելոց ոգիք յայլ ի սուրբ մարմինս փոխիցին, կամ ի մարդկան կամ յանասնոց սրբոց. և այն նոցա իբրեւ ընդ հատուցման բարեաց գործոց լինիցի: Եւ մեղաւորացն ոգիք յաղտեղի մարմինս փոխի-

ցին, կամ ի մարդկան կամ ի գազանաց և ի ճճեաց և ի սողնոց. և այն նոցա ընդ հատուցման չարեաց գործոց լինիցի:

Եւ զմիսն չուտել՝ եթէ վասն զկարիս մարմնոցն խափանելոյ հրամայէր, բարւոք և յիրաւի սոնէր. ապա եթէ իբր ի պղծոյ իմեքէ արարածոց հրամայէր հրաժարել, վատթարագոյն: Այլ յայտեն պատճառքն՝ ուստի զմիսն շնչաւորացն հրամայէր չուտել. որպէս թէ հոգի աստուածեղէն իցէ ի մեղինս. և վասն այնորիկ չիցէ պարտ ուտել զմիս կենդանեացն: Վասն որոյ և մոգքն նախ յագեն, և ապա սպանանեն զանասունսն զի յանգգայ ելանիցեն շունչքն ի մարմնոց անտի: Եւ զայն ոչ գիտեն՝ թէ երկուս մահ սպանանեն. մի յագելովն, և միւս ևս փողոտելովն:

Նոյնպէս և Պիւթագորաս ոչ հրամայէ անասունս զոհել դից,

որպէս թէ չիցէ պարտ զոհել աստուածս աստուծոց: Քանզի հոգի աստուածեղէն ասէ յանասունսն. և յայտ անտի է՝ զի երկիր պազանել հրամայէ, և զոհել ոչ:

Կարի անարժան գործ էր, և ի լուսնոյ ի վեր զամենայն ինչ անմահ համարել: Յայտ առնէ, թէ զայն ամենայն աստուածս կարծէր. և անտի և ի խոնարհ մահկանացու ղնելով. ցուցանէր՝ թէ հուրդ և օդ և երկիր՝ կենդանիք ինչ իցեն և մեռանիցին. որոց ոչ զկենդանութիւնն զգացեալ, և ոչ զմահու ազգումն առնուն, որ շնչաւորացն է և ոչ անշնչոց:

Եւ հինգամեայ լուութիւնն, զոր նոր յաշակերտութիւն եկելոցն սահմանեաց, թէպէտ և մեծի ժուժկալութեան օրինակ էր քանզի և ոչ հարցանել ինչ իշխէին՝ բայց միայն լսել, այլ ոչ ինչ

կարի յօգուտ էր: Զի թէ յառաջ քան զհինգամեայ զժամանակն վճարէր ոք ի նոցանէ, թէպէտ և կարի քաջ ի լսելոյն իմաստնանայր, ոչ ինքն վայելէր յիմաստութեանն՝ քանզի ոչ իշխէր խօսել, և ոչ այլ ոք՝ վասն զի ոչ լսէր զիմաստութիւնն:

Եւ որ անհնարին յիմարութեանն է, յետոյ՝ ասեն՝ զիւր անձնն Աստուած անուանեաց. որ յառաւել հպարտութենէն դիպեցաւ նմա. զի ոչ եկն ըստ բանի իմաստնոյն՝ թէ որչափ ի մեծութիւն հասանիցես, ի խոնարհութեան կալլիր զանձն:

ԺԲ. ԻՍԿ Պղատոն, որ աստուածն և հիւզ և իդոս ղնէ հուր թեամբ, ցուցանէ թէ կերպարանաց արարիչ է Աստուած, և ոչ բնութեանց: Ուստի և աղանդացն առեալ նովին դանդաշեն՝ թէ որպէս Աստուածն հուր թեամբ էր, նոյնպէս և հիւզն և իդոսն՝ որ

է առանձինն ինչ ուրուք. որպէս Աստուծոյ արուեստգիտութիւնն՝ առանձինն էր և հիւղեայն նիւթն՝ և ի կերպարանս եւեթ կարացածել զհիւղն՝ որ խառն ի խուռն վարէր, և ոչ ի չգոյէ ի գոյ անձամենայն՝ որպէս և կարող ամենայնի, որ տկարութիւն արկանէ զԱստուծով, թէ կարօտ եղև յայլմէ նիւթ մուրանալ. որով ոչ ինչ առաւել քան զարուեստագէտսն գտանի, թէ իբրեւ զնոսա կարօտ նիւթոյ իցէ: Եւ զաշխարհ արարած և եղծանելի ասէ. և երբեմն նա և այլքն մշտնջենաւորակից Աստուծոյ:

Եթէ արարած և եղծանելի է, զհաճող մշտնջենակից Աստուծոյ իցէ. և եթէ մշտնջենակից իցէ, որպէս ասենն՝ թէ որպէս ստուեր իրիք ոչ երբեք հեռանայ յիմեքէն՝ նոյնպէս և ոչ աշխարհս երբեք զատ յԱստուծոյ, թէ այնպէս իցէ, զուր է ասելն՝ թէ ա-

րարած եղծանելի է աշխարհս. բայց թէ զայն ևս իշխիցեն ամպարշտել՝ թէ որ պատճառ ստուերին է, ի միջոյ բառնալոց իցէ: Ապա թէ այն ոչ լինիցի, քանզի և չլինի իսկ, և ոչ ստուեր ի միջոյ բառնալոց է. և տարապարտ են դանդաշանքն:

Եւ շունչքն՝ թէ վասն զի յԱստուծոյ էութենէն իցեն՝ անարարք և անմահք իցեն, երեք մասունքն ի նոսա ուստի՞ իցեն՝ բանական և ցասնական և ցանկական: Զի թէպէտ և մինն է. յԱստուած, զի նա է աղբիւր ամենայն բանաւորութեան, այլ ի ցասմանէ և ի ցանկանալոյ ի վնն և ազատ է Աստուած. քանզի առանց կարեաց և առանց մասանց է աստուածականն:

Եւ եթէ ինքն՝ որպէս ասենն՝ լաւութեանց վասն կոյս վճարեցաւ յաշխարհէ, այլոց զիմօղ հրամայէր զկանայս հասարակաց

համարել, և ոչ իւրում կնոջ եւ եթ սկել:

Եւ զաստուածեղէն շունչսն ընդէր և նա իբրեւ զառաջինսն փոփոխելիս ի մարմնոց ի մարմինս համարէր, մինչեւ ի սողունս անգամ և ի ճճիս: Որոյ հայհոյութիւնն՝ ի բունն իսկ գնայ, ըստ նորա ամպարշտութեանն. որպէս թէ զկէսն յիւր յինքեան ունիցի, և զկէսն իւր ի սողունսն և ի ճճիս տանջիցէ. որ ոչ նորա է, որ անբաժին և անքանակ և անհատ և առանց մասանց է:

Եւ եթէ, որպէս դանդաշենն, բազում Աստուածք ի միողէ Աստուծոյն ելեալ իցեն, ընդէր ոչ բազում աշխարհք իցեն, և ոչ բազում երկինք, և ոչ բազում արեգակունք՝ և ոչ բազում երկիրք: Այլ թերեւս դատարկս Աստուածս եհան յիւրմէ. և դատարկք աստուածքն ունի պիտոյ իցեն:

ՁԳ. ԻՍԿ ստոյիկեանքն մարմնապիշք հայեցեալ յերեւելի աշխարհս, զամենայն ինչ մարմին կարծեցին. և զերեւելի աշխարհս աստուած համարեցան: Որք ադանդամիւքդ են ի փիլիսոփայից, ոչ ինքեանք զիմանալի ինչ զմտաւ կարացին ածել, և ոչ յայլոց ուսանել կամեցան, եթէ է ինչ զօրութիւն՝ որ զերեւելիսս շարժէ, և զշարժիչն պարտ է Աստուած իմանալ և ոչ զշարժունսն:

Իսկ ոմանք ի նոցանէ ի հրոյ էութենէ ասեն զբնութիւն աշխարհիս, վասն զարեգակն առաւել զարմանալի համարելոյ, և զբնութիւն հրոյ սաստկագոյն իմանալոյ: Եւ հայեցեալ ի միտս՝ թէ զամենայնէ մտօքն նկատել մարթեն, վասն այնորիկ զմիտս աստուած համարեցան. իբրեւ զշունչ երկնից և երկրի և ամենայնի որ ի նոսա, և աչս՝ զլուսաւորսն, որք ըստ անարժան

անմտութեանն՝ և ոչ պատասխանի առնելոյ արժանի են:

Եւ զմարմին իբրեւ զայլսն կորստական համարին, և զշունչսն փոփոխելի ի մարմնոց ի մարմինս, զոր և ոչ նոքա յայտնի կարեն առնել, և ոչ այլքն աւագագոյնք քան զնոսա: Զի ամենեքեան առասպելս արկանեն, և թէպէտ և կէսքն հասին ճշմարտութեանն, չկացին ի ճշմարտութեանն:

ԺԳ. ԻՍկ եպիկուրայքն բնաւ ինքնակաց իսկ համարին զաշխարհս: Որպէս թէ նախ հողամաղբ ընթանային. որպէս յորժամ շողն ընդ երգ մտանիցէ, և հողամաղբ իմն երեւին ի շողն, այնպիսի՝ ասեն՝ մարմինք անհատք և անբաժինք էին զառաջինն և անտի թանձրացեալ յօղեցաւ ինքն աշխարհս: Եւ թէ ոչ Աստուած և ոչ ինամակալութիւն ինչ է, որ վարիցէ զաշ-

խարհս: Զորս և փիլիսոփայքն ինչ յընչաց քերեն, և ամենեւին չհամարին զնոսա պղանդս: Զորոց և Առաքեալ ասէ՝ թէ առանց Աստուծոյ չըջէին յաշխարհի: Որոց այնքան կամակոր յամառութիւն եղև, մինչեւ յայնչափ ի բազում ի նախրաց փիլիսոփայիցն աստուածոց և ոչ մի աստուած ըմբռնել: Տեսանէ՞ս՝ զի զործ ստահակութեան այնչափ բռնացեալ ըմբռնեւեացն, մինչեւ անաստուած հանել յաշխարհէ:

ԺԵ. ԱՍ. Սերուքաւ եղև, ասեն, սկիզբն հեթանոսութեան: Ուստի յայտ է՝ թէ ցայն վայր աստուածապաշտք էին, և եկեղեցի Աստուծոյ ի սկզբանէ աշխարհի էր: Զորմէ և Դաւիթ ի Հոգւոյն սրբոյ ուսեալ, մատուցանէր աղօթս՝ թէ յիշեա զեկեղեցի քո զոր ստացար ի սկզբանէ:

Բայց թէպէտ և հեթանոսութիւնն եմուտ յաշխարհ, այլ աս-

տուածպաշտութիւնն ոչ ամենեւին պակասեաց: Եւ յայտ անտիէ, զի գնացեալ Աբրահամ ի հեթանոսացն եկն աստուածապաշտաց պատահեաց. Մեքիսեղեկայ քահանայի Աստուծոյ բարձրելոյ, և քահանայ ոչ երբեք անուանի՝ եթէ ոչ ժողովուրդ գուցէ նորա. և Աբիմեղեքայ՝ որ Աստուծոյն եւեթ խօսէր ընդ Աբրահամու, և ոչ դիւօք: Եւ բարեկամքն Յօբայ և Եղիուս Աստուծով միայն ամենակալաւ խօսէին ընդ նմա:

Եւ այնպէս ոչ եթող երբեք Աստուած զաշխարհս առանց վկայութեան, որպէս մարգարէն առ հրէութեամբն ասէր իբրեւ յերեսաց Աստուծոյ՝ թէ յամենայն տեղիս արկանեն խունկս և մատուցանեն պատարագս անուան իմում: Զի ցուցցէ՝ թէ յամենայն դարս աստուածապաշտք գտանէին, որք յանդիմանէին զհեմակապատսն;

ԺԶ. ԱՅԼ, ասեն, ընդէր յամեաց գալուստն Քրիստոսի, և կորեան այնչափ ազգք՝ առանց աստուածապաշտութեան:

Եթէ չէր աստուածաքարոզս աստուածապաշտութեանն յամենայն դարս առաքեալ, թերեւս գոյր մուտ այնպիսի բանից. բայց զի ոչ երբեք դադարեաց ի վկայութիւն տալոյ, անձանց մեղդիցեն չհաւանօղքն, և մի՛ Աստուծոյ:

Չեկն Քրիստոս ի տղայութեան աշխարհի. զի տղայոցն կաթն պիտոյ էր, և ոչ հաստատուն կերակուր. և ոչ յեռանդան երիտասարդութեանն, յորժամ ելեալ զեղոյր մոլորութիւն դիւապաշտութեանն: Այլ նախ կրթեաց քարոզովքն և մարգարէիւք՝ իբրեւ կաթամբ, և ապա եկն տալ զկատարեալ վարդապետութիւնն իբրեւ հաստատուն կերակուր: Քանզի և ոչ տղայոյ ոք հաստա-

տուն կերակուր տայ, և ոչ մեծամեծ խորհուրդս յայտնէ, և ոչ աւագ բանս խօսի, մինչեւ ի կատարեալ չափ հասակին հասանիցէ:

Որպէս Առաքելոյ՝ առեալ զինքեամբ զերեսս ամենայն մարդկութեան, ասէ. մինչ տղայն էի, իբրեւ զտղայ խորհէի. այլ իբրեւ եղէ այր, զտղայութեանն խափանեցի: Զի ցուցանիցէ՝ թէ ի հասուն հասակի եկն յաշխարհ ի կատարեալ գիտութիւնն, որպէս յայսմ աշխարհի մարթի հասանել գիտութեան: Այլ ի վայելումն կատարելոյ գիտութեանն, և զանձն և զայլս անդր հրաւիրեաց ասելովն՝ թէ այժմ փոքր ի շատէ գիտեմք, այլ յորժամ եկեսցէ կատարումն՝ դէմ յանդիման տեսանեմք:

Ուստի յայտ է՝ թէ առ ամենայն կարօղ է Աստուած, և յամենայնի բաւական: Կարօղ էր

ևս վաղ յառաջին յաւիտեանսն առնել զաշխարհ. այլ այնպէս կամեցաւ զի ոչ կարի վաղ առնիցէ, և ոչ յոյժ անագան, այլ յորժամ դէպ և պատշաճ իցէ: Զի մի՛ վաղն առնելով՝ լեաւքն փրասիցին, կարծեալ թէ մշտնջենակիցք նորա իցեն. և մի՛ դարձեալ անագանն առնելով՝ կարծիք տկարութեան լինիցին և առաջին և միջին և վերջին խորհրդոցն:

Նա և զմարդն, զոր ժառանգամենայնի կամեցաւ առնել, ոչ նախ քան զժառանգութիւնն առար. այլ նախ զերկինս և զերկիր, զջուրս և զհուր և զօդ և զբոյսս և զտունկս, զգազանս և զանասունս և զթռչունս: Նախ զտունն, և ապա զտնակալն. նախ զստացուածսն, և ապա զստացօղն. նախ զծառայոյսն, և ապա զտէրն. զի մի՛, յորժամ յետոյ լինիցին՝ որոց իշխանն եղեւ կար-

ծիս փնասու առնուցու՝ թէ իւր արարածք իցեն։ Այլ յորժամ նախ զնոսա արարեալս տեսանիցէ, ծանուցեալ առնուցու ի միտ թէ է իմն զօրութիւն, որ արար և ետ զնոսա ընդ ձեռամբ նորա. և զպատիւ փառաւորութեանն մի անձին առնել խորհիցէ, այլ իւրում տիրարարին՝ որ ձրի նմա զայն շնորհեաց։

Նոյնպէս և զգալուստ Որդւոյն իւրոյ յայնմ ժամանակի պատշաճեաց, յորում գիտէր թէ յօգուտ լինելոց է։ Եւ եթէ բժիշկ ըստ պէսպէս հիւանդութեանց՝ ազգի ազգի դեղս ախտացելոցն մատուցանել, զի որ սկզբան ցաւոյն դէպ իցէ՝ զայն ի սկզբանն մատուցանեն, և որ յընդմիջելն՝ զայն ի միջոցի, և որ ի պառաւել ցաւոյն՝ զայն հուսկ յետոյ, որչափ ևս առաւել ամենահնարն՝ յորմէ ամենայն համգամանք հնարողութեան բաշ-

խեալ են, ի դէպ ժամանակի առնէ զոր առնէ. ոչ առաջին և երկրորդ և վերջին խորհրդով, այլ միանգամայն ըստ կամելոյն՝ զգործն արդեանցն կատարէ։ Եւ ոչ յետոյ ծնանի ի նմա կամելն. այլ իբրեւ կանխագէտ գիտէ զամենայն, մինչ չև ինչ լեալ իցէ, թէ որպէս պարտ իցէ առնել, և յոր ժամանակի, և յոր պէտս։ Եւ ոչ խառն ի խուռն ինչ առնէ, թէ առ ապա զղջանայցէ և եղծանիցէ զստեղծուածն իւր։ Եւ ոչ իմիք կարօտանայ, թէ առնելոյ ինչ յումեքէ կամ յիմեքէ ակն ունիցի. այլ բաւանդակ յինքեան ունի զամենայն կարողութիւն առնելոյ և հաստատելոյ զամենայն, և անխարխար պահելոյ։ Եւ չունի զոք ընդ իւր զովողակից՝ իբրեւ զեղբայր, կամ իբրեւ զընկեր, կամ իբրեւ զօտար ոք զործակից. այլ միայն զիւր զօրութիւնն և զիմաստութիւնն, որ

իւրոյ էութեանն ծնունդ է և մշտնջենաւորակից. և զիւրոյ ըզբնութեանն Հոգին, որ ի նմանէ է և միշտ առ նմա անքակ և առանց բաժանելոյ:

ԺԵ. Եի յայսմ ամենայնէ յայտ է՝ եթէ ոչ հիւզ ինչ, որ է նիւթ, էր ընթերակաց Աստուծոյ, ուստի ասեն Յունաց իմաստունքն զարարած արարեալ, և ի նմանէ չարեաց յաշխարհ մտեալ, որպէս ասեն աղանդքն՝ որ ի նոցանէ առին պատճառս զհիւղեայն աստուածացուցանել, դնել աստուած հակառակ Աստուծոյ: Եւ ոչ այլ ոք արարիչ էր չարեաց, որպէս մոգքն խաբին՝ թէ խարամանն արար զչարիս. այլ մի միայն Աստուած է արարիչ, և նոյն բարեաց և ոչ չարեաց, և մշտնջենաւոր արարիչ: Զի և մինչ չև արարեալ էր զարարածս ի մտի իւրում ունէր յառաջգիտութեամբ զպայման կազմածոյ ա-

րարածոց: Եւ չէր երբեք յորժամ չէր արարիչ, այնու զի ունէր յինքեան զկարողութիւնն ամենեցուն բաւական լինելոյ:

Եւ բազում պատճառք էին Աստուծոյ, որովք եկն զարարածսն առնել: Նախ զճարտարութեանն խելամտութիւն չէր պարտ դատարկ թողուլ. զի մի՞ իբրեւ զտկար ոք պարտեալ ինչ գտանիցի՝ առ ի չկարելոյ առնել զայնս, զորոց խելամտութիւն յինքեան ունէր կանխակալ գիտութեամբ: Երկրորդ անգամ, քանզի բարերար է բնութեամբ, չէին իրաւունք զբարերարութիւնն անօգտակար պահել: Եւ այլ ինչ բազում նման սոցին էր զԱստուծով, վասն որոց կազմածոյ աշխարհի արար սկիզբն:

Որպէս ոք եթէ ճարտարութիւն իրաց ինչ գիտիցէ, եթէ գնուագածութեան և եթէ զբժշկութեան, եթէ զհիւսնութեան, և արդեամբք

զճարտարութիւնն չցուցանիցէ, ի զուր ունի զհանգամանս ճարտարութեանն՝ ուստի ոչ ինքն վայելեցցէ, և ոչ այլոց զգիտութիւն արուեստին ցուցանիցէ։ Նոյնպէս և որ բարերար ոք իցէ, եթէ բարերարութեանն վայելելիք չիցեն, ո՞ւմ շահ իցէ բարերարութիւնն։ Զի բարերարութեանն առաքինութիւն այն է՝ յորժամ այլքն ի նմանէ վայելեցցեն. եթէ չիցեն՝ որք վայելիցեն ի բարերարութեանն, զինչ շահ իցէ ի բարերարութենէ անտի։

Նոյնպէս և Աստուծոյ որ զամենայն ճարտարութիւն արուեստ գիտութեան ունէր յինքեան, եթէ չէր արարածս արարեալ՝ ի զուր կարծէր ունել զճարտարութիւնն, յորժամ չէին՝ որք ի ճարտարութենէ անտի երեւէին։ Նա և ոչ բարերարութիւնն բարերարութիւն ցուցանէր, եթէ արարածս չէր արարեալ՝ որք ի

բարերարութեանն վայելէին։ Այլ նա այնպէս բարերար է, զի ոչ միայն զառնելն շնորհեաց նոցա, այլ և յուրախութիւնս լաւութեանցն վայելել։

Դարձեալ՝ թէ չէր Աստուծոյ արարածս արարեալ, և գիտէր իսկ ոք ոչ՝ թէ բնաւ իցէ Աստուած, յորժամ չէին ի միջի՝ որք զկարողութիւն գիտութեանն ստանային։ Ուստի քանզի յիւր գիտութիւնն ածել կամեցաւ, և թէ է ինքն՝ ցուցանել, յօժարեաց արարածս առ իւրոյ գիտութեանն ընծայեցուցանելոյ, զի վայելիցեն ի բարերարութեանն նորա։ Եւ զպէտս աշխարհիս վասն մարդոյ արար ի սպասաւորութիւն ամենայն իրաց՝ կարեւորաց. և զմարդն յիւր փառս, զի փառաւորեցցէ զՏէրն և ծանիցէ զբարերարութիւնն։

Եւ այսպէս ոչ երբեք էր Աստուած դատարկ յարարչութենէ.

քանզի միշտ ի մտի նկարեալ ունէր զորս առնելոցն էր: Եւ զի չէր ի դէպ կամօքն հեւթ և խորհրդօք ունել զկարողութիւնն; վասն այնորիկ առ յայտնելոյ զկամսն և զխորհուրդս՝ ած յայտ զարարածս, զի իւր կարողութիւնն երեւեցի և արարածքն ի նորա բարերարութեանն վայելեցեն:

Այլ մի՞ ոք ինքնակաց զաշխարհս իշխեսցէ համարել, և մի՞ ընթերակաց ինչ Աստուծոյ, զի մի՞ զմեծութիւն զօրութեան նորա խախտիցէ. այլ ամենեցուն նաշնորհեաց զլինելն, որք ոչն էին յառաջագոյն: Ընդէ՛ր զզօրութիւնն նորա ի միջոյ բառնալ կամիցին՝ և արուեստագէտ միայն նիւթոյ իմիք զնա համարիցին, և ոչ ի չգոյէ ի գոյ ածել զհասակս ամենայնի: Զգոյր ինչ ժամանակակից Աստուծոյ, և ոչ նիւթ ինչ՝ ուստի առեալ զարա-

րածս կազմիցէ, այլ ինքն է ամենայն բնութեանց արարիչ. և ոչ միայն կերպարանաց կազմիչ, և ոչ էութեան էականաց իրիք խառնիչ, այլ գոյանալոյ գոյացելոցն գոյարար:

Զայսպիսիս պարտին ասել մարդիկ զԱստուծոյ, և այսպիսի պատմութեանց լինել պատմիչք. որով Աստուած փառաւորի, և մարդիկ ոչ մնասին:

Այլ ըստ Աստուծոյ արժանեաց որք արժանաւոր իցեն պատմիչ լինել, բայց եթէ Աստուծոյ բարեկամք՝ որք վասն նորա սիրոյն և զկեանս աշխարհիս արհամարհեցին, և մահու չափ վասն կենդանի յուսոյն՝ որ առ Աստուած՝ գուն գործեալ, մատնեցին զանձինս ի կորուստ մարմնոց, ուստի փրկութիւն ոգւոցն գտանի:

Եւ արդ ի զուր իսկ ջանան իմաստունքն Յունաց զԱստուծոյ

ճառել, այնու զի զարարիչն և զարարածս ի միմեանց ոչ կարացին ընտրել, որք միմով դիւացն խաւարեալք՝ ծնունդս բազումս և անթիւ աստուածոց մուծանել դանդաչեցին:

Որպէս Եսիողոս ոմն իմաստուն ի նոցանէն՝ բազում ծնունդս աստուածոց համարէր: Եւ Հովերոս զլրաբանեալ զնորին հետ երթեալ, պաճուճեալ բանիւք զնոյնս ճամարտակէ: Եւ այլք բազումք ի փիլիսոփայից առասպելական բանիւք բանդագուշեալք, խոստանան զԱստուծոյ պատմութիւնս կատարել: Որք զԱստուածն ոչ ճանաչեն, և ոչ զարարիչն յարածոց մեկնել գիտեն, զիարդ զԱստուծոյ ճառել մտաբերիցեն: Եւ մանաւանդ որ քան զամենսինն իմաստնագոյն համարին զՊլատոն, որ վասն Աստուծոյ և վասն ոգւոց և վասն արարածոց խօսել յօժարեցաւ:

Եւ արդ ընդ նմա իսկ մարտիրոսք գոռութեան բանիւք, որ քան զամենայն փիլիսոփայսն աստուածապաշտագոյն երեւի Յունաց: Զի նորա առաւել գտանի չճանուցեալ զԱստուած, և ոչ զարարչութիւնն արարածոց: Զի յորժամ զնորա մեծարոյ կարիսն գձձեսցուք, և հանցուք զնա յաչաց իւրոցն խաբեցելոց, ապացուցցուք թէ ով Աստուած է, և զինչ նորա արարածք:

Եւ մի ինչ, զոր առաւել անճառ համարի Պլատոն, այս է՝ թէ միշտ էր Աստուած, և արարածս ինչ ոչ ունէր. զորոյ զկամսն սիրեմ վասն զԱստուածն խնդրելոյ, և զամբարտաւանութիւնն ոչ գովեմ:

Գ Ի Ր Ք Զ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

ԵՂԾ

ԱՂԱՆԴՈՅՆ ՄԱՐԿԻՈՆԻ

Ա. ՄԱՐԿԻՈՆ մոլորեալ մու-
ծանէ օտարութիւն ընդդէմ աս-
տուծոյն օրինաց, եղեալ ընդ նմա
և զհիւղն էութեամբ և երիտ եր-
կինս: Ի միողն, ասեն, բնակեալ
է օտարն. և յերկրորդումն օրի-
նացն աստուած. և յերկրորդումն
գօրք նորա. և յերկրի հիւղն, և
կոչեն զնա զօրութիւն երկրի:

Եւ այնպէս կարգէ զաշխարհէ
և զարարածոց, որպէս օրէնքն
ասեն: Այլ և յաւելու՝ թէ հա-
ղորդութեամբ ընդ հիւղեայն ա-
րար զամենայն զոր արար. և
որպէս թէ էգ ոք ինչ և կին ա-
մուսնութեան էր հիւղն: Եւ յետ

առնելոյ զաշխարհս ել ինքն զօրօքն հանդերձ յերկինս. և հիւզն և որդիք նորա մնացին յերկրի, և կալան զիւրաքանչիւր՝ իշխանութիւն, հիւզն յերկրի, և օրինացն աստուած յերկինս:

Եւ տեսեալ օրինացն աստուծոյ՝ թէ գեղեցիկ է աշխարհս, խորհեցաւ առնել ի սմա մարդ: Եւ իջեալ առ հիւզն յերկիր, ասէ. տուր ինձ ի կաւոյդ քումմէ, և յինէն տամ ոգի, և արասցուք մարդ ըստ նմանութեան մերում: Տուեալ նմա հիւղեայն յերկրէ իւրմէ, ստեղծ զնա և փչեաց ի նա ոգի, և եղև Ադամ ի շունչ կենդանի. և վասն այնորիկ անուանեցաւ Ադամ, զի ի կաւոյն արարաւ: Եւ ստեղծեալ զնա և զամուսինն նորա, և եղեալ ի դրախտին՝ որպէս և օրէնքն ասեն, գային հանապազ պատուիրէին նմա. և ուրախ լինէին ի նմա իբրեւ յորդոջ հասարակաց:

Եւ տեսեալ, ասէ, աստուծոյն օրինաց որ տէրն էր աշխարհի՝ թէ ազնուական է Ադամ և արժանի սպասաւորութեան, հնարեցաւ՝ եթէ զիարդ կարասցէ գողանալ զնա ի հիւղեայն, և յիւր կողմն միաբանել: Առեալ զնա ի մի կողմն, ասէ. Ադամ, ես եմ աստուած և չիք այլ ոք. և բայց յինէն այլ աստուած քեզ մի լիցի. ապա թէ ունիցիս զոք այլ աստուածս բայց յինէն, զի տասջիր զի մահու մեռանիցիս: Եւ իբրեւ ասաց զայս ցնա և յիշատակեաց նմա զանուն մահու, զահի հարեալ Ադամայ՝ սկսաւ տակաւ զանձն մեկնել ի հիւղեայն:

Եւ եկեալ հիւղեայն՝ պատուիրել նմա ըստ սովորութեանն, տեսանէր՝ զի ոչ անսայր նմա Ադամ, այլ խորհեալ ի բաց մերժէր, և չմերձենայր առ նա: Յայնժամ հիացեալ ի միտս իւր հիւղեայն, իմացաւ՝ թէ տէրն ա-

բարածոց նենգեաց նմա: Ասէ. յականէ աղբերն պղտորեալ է ջուր նորա. զինչ է այս, չեւս բազմացեալ Ագամայ ծննդովք, և գողացաւ զնա անուամբ աստուածութեանն իւրոյ յինէն: Ուրովհետեւ ատեաց զիս, և ոչ պահեաց ընդ իս գդաշնն, ես արարից աստուածս բազումս, և լցից նոքօք զաշխարհ գոյիւ իւրով, զի խնդրիցէ՝ թէ ո՞վ իցէ աստուած, և ոչ գտանիցի:

Եւ արար, ասեն, կուռս բաւ զուս և անուանեաց զնոսա աստուածս, և ելից նոքօք զաշխարհ: Եւ ընկղմեցաւ անուն աստուծոյ, որ տեառնն արարածոց, ի մէջ անուանց բազում աստուծոց, և ոչ ուրեք գտանէր: Եւ մոլորեցաւ ծնունդ նորա նոքօք, և ոչ պաշտէր զնա, զի ձգեաց զամենեւին առ ինքն հիւզն, և ոչ ետ թոյլ և ոչ միում ի նոցանէ պաշտել զնա: Յայնժամ, ասեն, բարկա-

ցաւ տէրն արարածոց, զի թողին զնա և անսացին հիւղեայն. և մի ըստ միովէ, որ ելանէին ի մարմնոց իւրեանց, արկանէր զնոսա առ ցասման ի գեհեն. և զԱդամ արկ ի գեհեն վասն ծառոյն. և այնպէս արկանէր զայր ի գեհեն զամենեւին, մինչեւ ցքսան և ինն դար:

Եւ տեսեալ, ասեն, աստուծոյն բարւոյ և օտարի, որ նստէր յերւորդ երկինս, թէ այնչափ ազգք կորեան և տանջեցան ի մէջ երկուց նենգաւորաց՝ տեառնն արարածոց և հիւղեայ, ցաւեաց նմա վասն անկեղոցն ի հուր և տանջելոց: Առաքեաց զորդի իւր երթալ փրկել զնոսա, և առնուլ զնմանութիւն ծառայի, և լինել ի կերպարանս մարդոյ ի մէջ որդւոց աստուծոյ օրինացն: Բըժըշկեսջիր, ասէ, զբորոտսնոցա, և կեցուսջիր զմեռեալս նոցա, և բացջիր զկոյրս նոցա, և ա-

րասջիր ի նոսա բժշկութիւնս մեծամեծս ձրի. մինչ զի տեսա նիցէ զքեզ տէրն արարածոց, և նախանձիցի, և հանիցէ զքեզ ի խաչ: Եւ ապա ի մեռանելն քում՝ իջցես ի դժոխս, և հանցես զնոսա անտի. զի չեն սովոր դժոխք՝ ընդունել ի միջի իւրեանց ըզկեանս: Եւ վասն այնորիկ ելանես ի խաչ, զի նմանեսցիս մեռելոց. և բացցէ՝ դժոխականն զբերանն իւր՝ ընդունել զքեզ. և մտցես ի մէջ նորա, և թափուր արասցես զնա:

Եւ իբրեւ եհան զնա ի խաչ, ասեն, էջ ի դժոխսն, և թափուր արար զնա: Եւ հանեալ զոգիսն ի միջոյ նորա, տարաւ յերրորդ երկինսն առ հայրն իւր: Եւ տէրն արարածոց զայրացեալ, առ ցասմանն էցել զպատմութեանն իւր և զվարագոյր տաճարին իւրոյ. և խաւարեցոյց զարեգակն իւր, և զգեցոյց թուխս աշխարհին իւ-

րում, և նստաւ ի սուգ առ տըրտմութեանն:

Ապա երկրորդ անգամ իջեալ Յեսու կերպարանօք աստուածութեան իւրոյ առ տէրն արարածոց, զնէր դատ ընդ նմա վասն մահուն իւրոյ: Եւ տեսեալ տեառն աշխարհի զաստուածութիւնն Յեսուայ, զիտաց՝ թէ գոյ այլ աստուած արտաքոյ քան զնա: Եւ ասէ ցնա Յեսու. դատաստան կայ իմ ընդ քեզ, և մի ոք լիցի դատաւոր ի միջի մերում, այլ քո իսկ օրէնքն՝ զոր գրեցեր: Եւ իբրեւ եղին զօրէնսն ի միջի, ասէ ցնա Յեսու. ո՛չ դու գրեցեր յօրէնսդ քում՝ թէ որ սպանանիցէ, մեռցի. և որ հեղու զարին արգարոյ, հեղցեն զարին նորա: Եւ ասէ. այո ես գրեցի: Եւ ասէ ցնա Յեսու. արդ տուր զքեզ ի ձեռս իմ՝ զի սպանից և հեղից զարին քո, որպէս սպաներն դու զիս և հեղեր զարին

իմ. զի արդար եմ իրաւամբք քան զքեզ, և երախտիս մեծամեծս արարի յարարածսն քում: Եւ սկսաւ համարել զերախտիսն, զոր արար յարարածս նորա:

Եւ իբրեւ ետես տէրն արարածոց՝ թէ յաղթեաց նմա, և ոչ զիտէր զինչ խօսիցի, քանզի յիւրոց օրինացն պարտաւորեցաւ, և չգտանէր տալ պատասխանի, զի եղև մահապարտ փոխանակ մահուանն նորա, ապա յողորմ անկեալ աղաչէր զնա թէ փոխանակ զի մեղայ և սպանի զքեզ յանգէտս, քանզի ոչ զիտացի՝ թէ աստուած իցես, այլ մարդ համարէի զքեզ, տուեալ քեզ ընդ այնր վրիժուք՝ զամենեսեան որ կամիցին հաւատալ ի քեզ՝ տանել յո՛ւ և կամիցիս: Ապա թողեալ զնա Յեսուայն՝ յափշտակեաց առ զՊաւղոս, և յայտնեաց նմա զգինսն, և առաքեաց զնա քարոզել՝ թէ զնոց

գնեալ եմք մէք. և ամենայն որ հաւատայ ի Յեսու՝ վաճառեցաւ յարդարոյ անտի բարւոյն:

Այս սկիզբն է աղանդոյն Մարկիոնայ. թող զայլ բազում թարմատարսն, և զայս ոչ ամենէքին զիտեն, այլ սակաւք ի նոցանէ. և աւանդեն զուսումնն միմեանց ի բերանոյ. ասեն, օտարին՝ զնովք զնեալ է զմեզ ի տեառնէն արարածոց, և թէ որպէս կամ իւ զնեալ իցէ, զայն ոչ ամենէքին զիտեն:

Բ. ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ. արդարեւ որպէս երանելին Առաքեալ ասէ, թէ իմաստութիւն աշխարհիս այսօրրիկ յիմարութիւն է առաջի Աստուծոյ: Զինչ առեալ կամ զինչ կցկցեալ կամ ո՞յր բանիւ խօսին: Թէ ճշմարիտ է նմա օրինացն աստուած, յորմէ զարարածս ամենայն զնէ, ապա օտարին՝ զոր նմա պոզող մուծանէ՝ չէր պարտ նորա արարածոցն

ցանկանալ, թէպէտ և ի տան-
ջանս էին կամ ի հանգստեան:
Զի թէ աստուած էր, և իւր իսկ
արժան էր արարածս առնել, և
ոչ այլոյ արարածոց ցանկանալ:
Այլ զի ոչ ինչ արար, յայտ է՝
թէ բնաւ և էր իսկ ոչ: Զի թէ էր
իբրեւ զԱստուած, պարտ էր նմա
զամենայն կարողութիւն յանձին
ունել, և թէ ինքն յանձնէ իմաս-
տութիւն ինչ այնպիսի ոչ ունէր,
գեթ յարարիչն աշխարհի նայե-
ցեալ՝ իցիւ ուսանել ի նմանէ
զարուեստն: Բայց եթէ նմա նմա-
նօղ չկարէր լինել, գոնեայ հիւ-
ղեայն լիցի նմանօղ, որ ընդ
գետինն քարչէր՝ և եղեւ հաղորդ
արարչութեան արարչին:

Այլ յայտ է թէ մտաց բար-
բաջանք են աղանդն, և ոչ ճշմար-
տութիւն:

Արդ նախ զաստուածն օրինաց
և զհիւղն նմա հաւասար զնել՝
ի փիլիսոփայից գողացեալ զնէ.

որք տկարութիւն արկանեն զԱս-
տուծով՝ թէ չկարաց յոչնչէ ինչ
առնել, այլ ի նիւթոյ ընթերա-
կացէ: Եւ թէպէտ բիւրապատիկ
յանուն օտարին և որդւոյն նորա
Յեսուայ՝ զոր բարերարն կոչեն՝
ապաւինիցին, չեն ինչ ընդհատ ի
հեթանոսաց: Բանգի որպէս նոքա
աստուածս բազումս ասեն, նմա-
նապէս և սոքա աստուածս ըզ-
նոյնսն քարոզեն. և բազմապա-
տիկ մահապարտք են, զի արա-
րեալք յօրինացն աստուծոյ՝ յօ-
տարի անուն խրախուսեն իբրեւ
զտիրադրութս. որ և ի մարդկան
միջի ոչ պաշտի: Զի ոչ իշխէ
արքայից արքայի ծառայ՝ ի կայսր
խրախուսել, և ոչ կայսեր ոք
ծառայ՝ ի սասանականն խիզա-
խել. ապա թէ ոչ՝ գլխապարտ
գտանի:

Դարձեալ և նոքա ծնունդս
աստուածոց բազմաց ասեն. և
սոքա յամուսնութենէ օրինացն

աստուծոյ և հիւղեայ ասէն աւարեալ զամենայն արարածս. և զինչ աւելի իցեն քան զմոզս, որք յամուսնութենէ դնեն զաստուածսն իւրեանց: Արդ ցուցցեն. որ հոգի ետ նոցա զայն օրէնս. զի ի Հոգւոյն սրբոյ, որ ի մարգարէս և յառաքեալս խօսեցաւ, ուրացեալ են:

Դ. ԱՅՆ Պաւղոս՝ ասէն, յափըշտակեցաւ յերրորդ երկինս, և լուաւ զայս բանս անճառս՝ զորս մէք քարոզեմք:

Նա աւանիկ Պաւղոս ասէ. զոր ոչ է պարտ մարդկան խօսել: Արդ Մարկիոնն, թէ մարդ ոք իցէ, ապա և նմա անճառ էին բանքն: Որ և մարդ իսկ է, և վատթարագոյն քան զամենայն մարդիկ. որոյ թողեալ զճշմարտութիւն Հոգւոյն, և նստի առասպելս կարկատէ: Եւ այնչափ յանդգնեալ սատանայութեանոգւոյն, մինչև ի պատգամաց Հոգւոյն

ւոյն սրբոյ քաղ հանել. զկէս աւետարանի ընտրել առնուլ՝ և զկէսն իբրեւ զխոտան ի բաց թողուլ. նոյնպէս և զառաքեալն կան թղթոցն, և զհին կտակարանս ամենեւին ուրանալ, որպէս թէ յանզգամէ տուեալ իցեն և ոչ ի բարւոյ:

Եւ Առաքեալ ասէ՝ թէ անպատում են բանքն, զոր լուայ. և Մարկիոնն ասէ՝ եթէ ես լուայ: Արդ Առաքելոյն՝ որ անճառ ըզբանսն համարի՝ պարտ է անսալ, թէ Մարկիոնի՝ որ ի քարշանկեալ ընդ վայրս զբանսն ածէ:

Դ. ԴԱՐՁԵԱՆՆԱՆ՝ թէ մշտնջենաւոր էր օրինացն աստուած, ապաքէն պարտ էր կանխագէտ և ամենագէտ էանալ. և թէ չէր կանխագէտ և ամենագէտ, ապա և կատարեալ իսկ չէր: Այն աւանիկ կատարեալ երեւի այնու՝ զի զերկինս և զերկիր ամենայն արար. և ոչ միայն մի երկինս՝

այլ երկուս, և զօրս բազումս: Եւ որ այնմ ամենայնի բաւական եղեւ, զայն զի՞ ոչ կարէր գիտել՝ թէ է ոք ի վեր քան զնա, յորմէ կասկած կայր նմա: Եւ եթէ գիտէր, ընդէ՞ր ոչ ամրացոյց զիւր տեղին, զի մի՞ լինէր անգր մուտ հակառակորդին՝ որ կայր և ապստամբեցուցանէր զարարածս նորա ի նմանէ:

Եւ դարձեալ՝ բարին, զոր կոչեն, եթէ որպէս ասենն՝ բնութեամբ բարի էր, և չարութիւն ի նմա ոչ գոյր, զի այլոցն բարի խորհեր՝ նմա չար ընդէ՞ր խորհեցաւ, առնել զնա սրտառուչ յիւրոցն արարածոց: Զի սա հանապազ առնէ մարդիկ. և նորա միշտ հանեալ ի սմանէ, առնէ զսա թախծալից. որ ոչ բարւոյ գործ է՝ այլ չարի:

Ե. ԴԱՐՁԵԱԼ, և զոր արդարն ասեն՝ թէ արդարեւ արդար էր, յետ բաժանելոյ զիշխանութեանսն,

թիւնսն, իւր զերկինսն երկոսին առնլոյ, հիւղեայ և որդւոցն նորա զերկիր միայն թողլոյ, զիա՞րդ էր զի միւսանգամ նորա աշխարհին ցանկացեալ, ասէր՝ թէ տուր ինձ ի կաւոյդ քումմէ, և յինէն տաց ոգի, և արասցուք մարդ ըստ նմանութեան մերում. որ ոչ արդարոյ գործ է՝ այլոյ աշխարհի ցանկանալ՝ այլ անիրաւի:

Կամ հիւղեայն զիա՞րդ ընդ միտս հարեալ էր, ընդ մի անգամ բաժանելոյն ի նմանէ՞ դարձեալ հաղորդութիւնս առնել, և անձամբ անձին նենգել և մասընմուտ առնել օտարի յիւր աշխարհն, զի առնիցէ անդ զԱդամն և զամուսինն նորա, որ մերթ ի սա տայր ձեռն և մերթ ի նա:

Բայց և տէր արարածոց զարդարն միայն զիա՞րդ կոչիցեն. զի և յառաջնութիւն, որպէս ասեն, ոչ միայն ինչ արար, այլ հա-

սարակ արարին զինչ և արարին .
և յերկրորդումն ի հասարակաց
նիւթոյ արարին զմարդն , և եր-
կոքին զոյգ ուրախ լինէին ի
նմա : Զի թէ՛ որպէս ասենն՝ ար-
դար միայն էր օրինացն աս-
տուած , յայտ է՛ եթէ զարդա-
րութեան և պատուիրանս տայր
նմա . և եթէ չար միայն էր հիւզն ,
հարկ էր՝ եթէ չարեաց եւեթ
խրատ տայր նմա :

Եւ ո՛ւր էր զի երկոքին ուրախ
լինէին ի նմա՝ որ հակառակ
միմեանց տային զպատուէրս .
մինն զբարեաց իբրեւ զբարի . և
մինն զչարեաց իբրեւ զչար : Զի
ոչ արդարոյ , որ բնութեամբ ար-
դար իցէ , մարթի զչար ինչ պա-
տուէր տալ . և ոչ չարի , որ բնու-
թեամբ չար իցէ , զբարւոյ խրատ
տալ :

Այլ և ուրախ լինել չարին
ուստի՞ էր , որ միշտ խաւարին
և գժդմագոյն էր . կամ արդարոյ

նենգել , որ ի բնէ արդարակորով
և իրաւախորհ էր , որում չէր
մարթ իւր միայն խորհել զմարդն
հասարակաց ստեղծուած : Այլ
իբրեւ արդարոյ պարտ էր խոր-
հել՝ թէ որպէս ի միասինն ա-
րարաք զնա , առ հասարակ ար-
ժան է մեզ և վայելել ի նմա :
Բայց ոչ իբրեւ զարդարակորով ,
այլ իբրեւ զնենգաւոր և զկաս-
կածոտ առեալ մեկուսի զմարդն
զեղծուցանէր՝ թէ էս եմ աս-
տուած , և չիք այլ ոք բաց յի-
նէն : Եւ ի դէպ էր Ադամայ ա-
սել՝ թէ մինչ առնելն կամեցար
զիս , գոյր այլ աստուած , յոր-
ժամ գհողն խնդրեցեր . և արդ զի՛
խորհելդ զիս քեզ կամիս միայն ,
որ դու միայն իցես աստուած ,
և այլ ոք ոչ :

Այլ թերեւս ի համբաւէ մա-
հուանն զարհուրեցաւ՝ զոր թէ
կամէր թէ չկամէր սակայն կրեաց :
Եւ զայն ոչ գիտէր՝ թէ առ նեն-

գելն նենգէ նմա հիւղն, և ընկղմէ զմի անուն նորա ի մէջ բազում աստուածոց՝ զոր առնէր գայթակղութիւն մարդոյն: Եւ այնպիսի վնասու ոչ յետնամեղն եղեւ պատճառ, այլ որ նախն նենգեաց: Զի թէ նորա զայնպիսի արուեստ չէր ցուցեալ, հիւղն ոչ իմանայր. այլ ինքն եղեւ վարդապետ, և իւրոյ նենգութեանն, և հիւղեայ խորամանկութեանն:

2. Եւ իբրեւ տեսանէն՝ թէ ոչ ոք պաշտէ զնա՝ բարկացեալ արար զնոսա մահկանացուս, և որոց ոգիքն ի մարմնոցն ելանէին՝ արկանէր զնոսա մի ըստ միոջէ ի գեհեն:

Արդ քան զնոսա արկանէր ի գեհեն, զնա՝ որ պատրեացն զնոսա՝ ընդէ՛ր ոչ արկանէր ի գեհեն. մի թէ վասն զի ոչ կարէր յաղթել նմա: Ապա եթէ բռնագոյն քան զնա էր հիւղն, զի՛ ետ ի ձեռս զիւր պատրեալսն նմա չարչարել:

Բայց և արդարն թէ արդարեւ արդար էր, չէր պարտ այնուհետեւ զմարդիկ առնել. զի գիտէր եթէ խաբելոց է զնոսա հիւղն: Այլ իբրեւ արդարոյ արժան էր խորհել՝ թէ զի՞նչ օգուտ է զի ես առնեմ, և այլ հանէ զնոսա յինէն: Նա և տանջել իսկ չէր օրէն զնոսա. զի գիտէր՝ թէ այլոց բանիւ մեղանչեն:

Ե. ԱՅ՛լ միւսն ևս, զոր ասեն, ամպարչտագոյն է քան զամենայն. թէ իբրեւ ետես բարին՝ որ յերրորդ երկինս նստէր՝ զայնչափ զքսան և զինն ազգաց զոգիս տանջեալս ի գեհենի, զթացեալ ի նոսա՝ առաքեաց զՅեսու զորդի իւր, երթալ առնուլ զնմանութիւն ծառայի, և ի կերպարանս մարդկան լինել:

Եթէ այնչափ զթած էր, ետ ընդ ետ իսկ ընդէ՛ր ոչ յղեաց զորդին իւր՝ երթալ փրկել զնոսա, այլ յետ քսան և ինն ազգաց այնչափ ոգւոց ի գեհենի տանջելոց:

Այլ նախ՝ երրորդ երկինս ա-
սել ուստի՛ իցէ նմա. զի Մովսէս
երկուս երկինս ասէ: Այլ որպէս
յամենայնի մոլորեցան հերձուա-
ծօղք, նոյնպէս և յայսմ. զի ոմն
տասն երկինս ասէ, ոմն եւթն,
և Մարկիոն երիս: Եւ ի գրոց
սրբոց կամին հաստատել զմոլո-
րութիւնն իւրեանց՝ թէ երկինս
և երկնից երկինս բազմաբար ա-
սեն գիրք:

Յորժամ ոչ յումեքէ սանձա-
հարին հարցուածովք, արտաքոյ
գրոց սրբոց բարբանջեն. և իբրեւ
վտանգին, ապա ի գիրս ապա-
ւինին: Բայց երկինս և երկնից
երկինս յայն սակս գտանեմք ի
գիրս, զի յեբրայեցւոց լեզու եր-
կին չմարթի ասել, որպէս և ոչ
յասորի լեզու՝ շուր կամ երկին.
այլ մին բազմաբար ասի:

Եւ յայտ անտի է, զի եւթա-
նասնիցն թարգմանեալ ի յոյն
լեզու, ասեն. ի սկզբանէ արար

Աստուած զերկին և զերկիր, իբ-
րեւ զմիոյ երկնէ յայտ արարեալ:
Եւ յասորի լեզու քանզի չմարթի
երկին ասել, ասէ. ի սկզբանէ
արար Աստուած զյաթն երկինս
և զյաթն երկիր. թէպէտ և միա-
բար չմարթի ասել նոցա զմիոջէ
երկնէն, սակայն յաթն ասելով՝
որ է տարր՝ իբրեւ զմիոջէ տա-
րերէ միոյ երկնի յայտ առնէ
թարգմանութիւնն: Կա և զերեւ-
ւելի հաստատութիւնս, որ ի շուրց
մեկնեցաւ, երկին թարգմանեցին
եւթանասունքն, ուստի յայտ է՝
թէ վերին երկինն և ներքին՝ եր-
կու երկինք են, ոչ երեք կամ
բազումք:

Այլ ասեն. Պաւղոս ասաց՝ թէ
յափշտակեցաւ այնպիսին մինչեւ
յերրորդ երկինս: Եւ զայն ոչ
գիտեն, թէ չև ևս յայտ է՝ թէ
մինչեւ ցերրորդ երկինս ասիցէ,
կամ թէ մինչեւ ցերրորդ ինչ
մասն ի բազում մասանց միոյ

երկնիս ասիցէ. զի բանն ի յոյն լեզու յերկոսին հարկանէ: Եւ մանաւանդ զի առանց արթերն ասէ որ էն. զի ոչ ասէ թէ մինչ չեւ ցերրորդ երկինն, այլ թէ ցերրորդ երկնի* առանձինն ասելոյ: Ուստի տայ ակնարկու թիւն, եթէ ի մասն ինչ երրորդ ի բազում մասանց երկնի յափըշտակեցաւ Պաւղոս. վասն որոյ ածէ զնորին գկնի, թէ յափըշտակեցաւ այնպիսին ի դըրախտն: Եւ դրախտն ոչ եթէ յերրորդ երկինս իցէ, և կամ բնաւ ի յերկինս ուրեք, այլ յերկրի. զոր և ինքեանք իսկ վկայեն՝ թէ իբրեւ արարին զմարդն, ի դրախտի անդ եղին, որ է յերկրի և ոչ յերկինս:

Բայց թէ և կոչի բարձրութիւն ինչ երկինք, որպէս յորժամ ասիցէ գիր. թռչունք երկնից և

* Εως τριτου ουρανοῦ.

ցօղք երկնից, և ամպք և հողմք երկնից. ոչ եթէ յերկինս իցեն, այլ զի ի բարձրութեանն են՝ երկնից կոչին: Հա և զծառոց անգամ, որք ի սակաւ ինչ բարձրութեան են, ասեմք՝ թէ երկնաբերձ են. և զծխոյ թէ յերկին կցի: Ըստ նմին օրինակի և Պաւղոսի զերրորդ երկինսն ասել իմանալի է:

Սկսիր յառաջնմէն, և էջ յերկրորդն, և հաս յերրորդ օդդ՝ որ ի գրոց երկին կոչի, և գտանես զոր ինչ երանելին Պաւղոս ասէ. և լուաւ բանս անճառս, զոր ոչ է սլարտ ումեք խօսել: Թէպէտ և Առաքեալ և անօթ ընտրութեան էր, սակայն էր ընկեր Պետրոսի, լծակից որդւոցն որոտման և քարոզակից Բառնաբայ, զիմոր էր զի նմա միայն սլարտ էր լսել և խօսել զբանսն անճառս և իւրոց ընկերացն ոչ. ոչ ապաքէն մի շնորհք էին յա-

մենեսօին, և մի և նոյն Հոգի և ի նոսա: Այլ անճառ բանքն ոչ եթէ նմա ճառելիք էին և յայլոց ընկերացն անճառք. այլ ըստ այնմ՝ զոր յառաջնութիւն թղթին կորնթացւոց ասէ. զոր ակն ոչ ետես, և ունկն ոչ լուաւ, և ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ այն՝ զոր պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց:

Է և զայս իմանալ՝ թէ ոչ զի ես միայն արժանի եղայ խորհրդոյն, որ տրուպս եմ առաքելոց, այլ թէ և Պետրոս՝ որ զլուին է առաքելոց՝ տեսանիցէ, չկարէ ճառել. և թէ լսիցէ, չկարէ պատմել: Քանզի անպատում է և ի վեր քան զմիտս և զլեզու մարդկան, և վասն այնորիկ ասէ Առաքեալ. թէպէտ և տեսի, չկարեմ պատմել. թէպէտ և լուայ, չեմ բաւական ճառել:

Դարձեալ, ռօյր աստուած ռօյր աստուծոյ արարածոց խնամա-

կալ լինէր, եթէ ի տանջանս էին և թէ յանդորրու: Կամ՝ զանցանելն զՅեսուայ ի նորա աշխարհն՝ զիաճող ոչ ինքն զգայր, և ոչ ոք ի զօրացն նորա, և ոչ այլոց զելանելն նորա անդրէն: Եւ եթէ զնորայն իբրեւ զաստուծոյ չկարէին իմանալ, և զայնչափ հոգւոց՝ զորս եհան առ նոքօք յիւր յերկինսն՝ զսօսաւինն զիաճող ոչ առնուին. և կամ պահապանքն ոգւոցն արգելականաց ընդէ՛ր ոչ առնէին ազդ տեառն իւրեանց. այլ յայտ է՝ եթէ սնոտի բանք են և անհաւատ պատմութիւնք:

Ը. Եւ եթէ նմանութեամբ միայն եղեւ մարդ, և կերպարանօք եւեթ էր խաչն և չարչարանք և մահն, ապա և փրկութիւն ինչ ոչ գործեցաւ: Այլ և փրկէր իսկ ընդէ՛ր զայլոյ արարածս, զոր իւր չէր արարեալ. որ ոչ բարւոյ գործ է՝ այլ ապիրատի, սպրդել զաղտ մտանել յայլոյ տուն և նենգել նմա:

Բայց զայն ևս հարցցուք. մարմնաւոր ոք էր Յեսուն, եթէ անմարմին: Եթէ ասիցեն՝ թէ անմարմին էր, լուիցեն. զի եթէ անմարմինն եկն, և աստ՝ որպէս ասենն՝ մարմին ոչ զգեցաւ, յայտ է՝ եթէ ոչ ետ ինչ, և ոչ առ. ոչ մեռաւ, և ոչ փրկեաց. և ի զուրէ ասելն Մարկիոնի, եթէ արեանն Յեսուայ եմք գինք: Զի ոչ հեղաւ արիւնն նորա, և ոչ նոքա գնեցան, այնու զի կերպարանօքն ասեն զխաչն և զմահն, և ոչ ճշմարտութեամբ: Եւ յանդիմանեն զնոսա՝ Հրեայք, որ ցայսօր պնտեալ են՝ թէ հարքն միւր հանին զՅիսուս ի խաչ: Ուստի յայտ յանդիման ցուցանի, եթէ ոչ կեղծեօք էլ Քրիստոս ի խաչ, այլ ճշմարտութեամբ: Քանզի և ճշմարտի յարութեանն մերոյ՝ կացոյց գիւրոյ անձինն զյարութիւն օրինակ:

Թ. Եւ եթէ, որպէս ասենն,

զօրէնս արդարոյն դատաւոր և միջնորդ խնդրեաց Յեսուն, անդրստին իսկ յօրինացն բազմապատիկ մահապարտ գտանի՝ զի նախ քան զխաչելութիւնն իւր զբազումս յափշտակեաց: Եւ ոչ միայն ինքն, այլ և զայլս բազումս ընտրեաց ի նոցանէն, և առաքեաց՝ զի աշակերտիցեն և ձգիցեն առ նա:

Եւ ոչ միայն այնչափ, այլ և զօրութիւն զգեցոյց նոցա՝ կոխել զգօրս տեառնն իւրեանց, և արկ սուր և բաժինս ի տան նորա, և վառեաց հուր յարարածս նորա. մինչեւ կարճել և խափանել զօրէնս նորա յաւուրցն Յոհաննու մկրտչի, և աւետարանել զիւր արքայութիւնն, արձակեալ քարոզս բազումս՝ քարոզել, և հնձօղս բազումս՝ հնձել, զոր ոչ ինքն սերմանեաց: Եւ այն մինչ չեւ մեղուցեալ ինչ ուրուք էր նմա, ոչ ի խաչ հանեալ և ոչ զարիւն

նորա հեղեալ, առ աւար զտուն
նորա, և խախտեաց զթագաւո-
րութիւն նորա. և նա լռեալ կայր
և ոչ ինչ մեղանչէր նմա:

Եւ զիմրդ ասիցեն, թէ խա-
չելութեամբն գնեաց զՄարկիոնն.
զի ահաւանիկ զայն ամենայն
ժողովս բազմաց, մինչ չեւ ելեալ
էր ի խաչ, կորզեաց յինքն:

Այլ, ասեն, գնոսա բժշկու-
թեանց գինս տարաւ. զհիւանդս
բժշկեաց, և զբորոտս սրբեաց.
զմեռեալս յարոյց, զանդամա-
լոյծս հաստատեաց, և զդէս հա-
լածականս արար: Եւ իցէ՞ ոք
բժիշկ, յորժամ զորդի ուրուք
բժշկիցէ, վարձս ոչ առնու, այլ
զբժշկեալն ի գլխովին գինս բժըշ-
կութեանն խնդրիցէ: Եւ գրե-
ցուք՝ եթէ բժշկեալքն էին ինչ
նմա անկ վասն երախտեացն.
իսկ զորս ոչն բժշկեաց, ընդէ՞ր
հրապուրեաց եհան ի տեառնէ
իւրեանց. որ ոչ բարւոյ գործ
էր, այլ նենգաւորի:

Եւ զօրէնսն զիմրդ իշխէր դա-
տաւոր խնդրել՝ որոյ այնչափ
մնաս յառաջագոյն քան զմահն
իւր արարեալ էր ի տան նորա.
մանաւանդ զի և զիտէր իսկ՝ թէ
պարտաւորեն զնա օրէնքն, և ոչ
արդարացուցանեն: Արդ եթէ յիս-
րայէլացւոյ կերպարանս եկն ի
տուն նորա, սակայն պարտաւո-
րելոց էր: Զի գրեալ էր յօրէնսն՝
թէ ամենայն Հրեայ, որ լուծցէ
զօրէնս, սպանցի. և որ ոչ թլփա-
տեսցի, և ոչ զաբաթս պահեսցէ,
մեռցի, և նա ելոյծ զօրէնսն և
խախտեաց զկրօնսն, մահապարտ
էր յօրինացն: Եւ թէ յայլոց ազ-
գացն ի կերպարանս եկն առ
նոսա, նախ՝ զօտարագգիսն իսկ
կոտորել հրամայեալ էր նոցա,
և ոչ ինայել, և ապա՝ ի վերայ
եկացն և պանդխտաց հրաման
կայր, եթէ ոչ պահիցեն զկրօնս
օրինացն, մահուամբ մեռցին.
համայն և այնպէս յօրինացն մա-
հապարտ էր:

Իցէ՞ որ որ մտանիցէ գաղտ ի տուն ընկերի իւրոյ գեղծել ինչ, և ի բուն անկեալ՝ չլինիցի մա հապարտ: Եւ կամ իցէ՞ որ, որ մատուցեալ՝ զայլոյ զորդիս կամ զծառայս յապիմակս և ստահակս յօժարեցուցանիցէ հանել, և հասեալ ի վերայ՝ ոչ հանիցեն զայն ընդ կառափն: Եւ կամ իցէ՞ որ, որ իբրեւ զդէտ մտեալ՝ զայլոյ զթագաւորութիւն գաղտ լրտեսիցէ, և ծանուցեալ զլրտեսն ոչ սատակիցեն վազվաղակի:

Նոյնպէս և Յեսուն յառաջ քան զխաչելութիւնն բազում ինչ այսպիսի միաս գործեաց ի տան արդարոյն. և ըստ օրինացն, զոր դատաւորն խնդրեաց, բազում մահուց պարտական գտանի: Զի օտարոտի մի եկեալ յայլոյ տուն, զայնչափ մեծամեծ աղէտս գործեաց ի նմա. զօրէնսն և զմարգարէսն նորա արգել, և զիւր թագաւորութիւնն աւետարանեաց:

Արդ ո՞վ էր նա՝ որ այնչափ մեծամեծս կարաց գործել, եթէ ոչ Տէրն ամենայնի, որ ասաց՝ թէ ամենայն ինչ տուաւ ինձ ի հօրէ իմմէ: Ուստի յայտ է՝ թէ ոչ իբրեւ զօտար որ առ յափշտակութեամբ, այլ ի հօրէ տուաւ ի ձեռս նորա, և իբրեւ զՏէր օրինացն դադարեցոյց զօրէնսն. և յառաջ քան ի խաչ ելանել եցոյց զթագաւորութիւնն իւր:

Ո՞ւր անմիտք. զի ոչ իմացալք, եթէ հայր Յիսուսի է Տէրն ամենայնի, այնու զի զամենայն ետ ի ձեռս նորա. և նա է Տէր աշխարհի, և ոչ զորմէ դուքն կարծեցէք՝ որ չէր իսկ: Զի ամենայն որ արտաքոյ քան զնա աստուած անուանի, չէ նա ի բնէ աստուած: Եւ բազում ինչ և այլ է, որով ցուցանի՝ թէ Տէր մեր յիւրսն եկն և ոչ յօտարօտիս. և ինքն և Հայրն իւր՝ են մի Տէր աշխարհի: Եւ առաւել ի վերա-

ւորէն, որ մինչ դեռ յԵրուսաղեմէ յԵրիքով իջանէր՝ վիրաւորեցաւ յաւազակաց, ցուցանի՝ թէ ոչ օտարոտի որ էր վիրաւորին Քրիստոս, այլ մերձաւոր և դարմանիչ նորա: Որպէս և ինքն իսկ ասաց ցփարիսացին, թէ ուղիղ դատեցար: Եւ յոչխարէն և ի դրամէն, որ կորուսեալ էին և գտան, յայտ է՝ եթէ յիւրօն եկն և ոչ յօտարոտիս:

Ժ. ԴԱՐՁԵԱԼ, զմիւս բանն Առաքելոյ, զոր ուղիղ ասացեալ է, խախտեն. թէ յորժամ խափանեսցէ զամենայն տէրութիւնս և զիշխանութիւնս. զի պարտ է նմա թագաւորել, մինչեւ դիցին ամենայն թշնամիք նորա ի ներքոյ ոտից նորա: Եւ ասեն՝ թէ տէրն աշխարհի խափանէ զինքն և զաշխարհ իւր՝ յաւիտեան:

Ո՛ր անմիաք. եթէ յիւր ձեռս է շինելն և քակելն, և զայս աշխարհ՝ վասն զի ծերանայ և հնա-

նայ՝ քակիցէ, ընդէր ոչ այլ նոր և գեղեցիկ քան զայս առնիցէ: Թէ մինչ չէրն աշխարհ՝ գիտաց խորհել և առնել բանիւ, այժմ զի լուաւ և տեղեկացաւ՝ թէ զոյ այլ աշխարհ օտարին՝ գեղեցիկ և ազնուականագոյն քան զնորայն, զմէ՛ ոչ առնիցէ լաւագոյն քան զնորայն, այսպէս զի և ընտանիք օտարին նորայոցն ցանկանայցեն՝ վասն գեղեցկութեանն և պայծառութեան: Զի որպէս զառաջինն կարօղ եղեւ բանիւ առնել, այնպէս թէ կամի և այլ ազնուագոյն քան զայն կարօղ է առնել: Եւ որ այնպէսն կարօղ է, ընդէր խափանիցէ զանձն՝ լինել պատուանդան ընդ ոտիւք այլոյ, և ոչ առնիցէ իւր աշխարհն որ և գեղեցիկ քան զառաջինն, և թագաւորիցէ ի նմա յաւիտեան:

Բայց թէ արգելուցու զնա օտարն: Եւ թէ այնչափ զօրագոյն քան զնա է՝ մինչ զի և արգելու-

կարիցէ, ապա ոչ է տէր ամե-
նայնի՝ որպէս ասէ ինքն, այլ
ծառայ այլոյ տէրութեան:

Կամ զայն ուստի՞ ցուցանի-
ցէք՝ թէ աստուած օրինացն քա-
կելոց է զաշխարհս: Եթէ վասն
զի գրեալ են ի մարգարէսն նորա՝
եթէ երկինք գալարեսցին իբրեւ
զմագաղաթ, և երկիր իբրեւ զմոմ
հալեսցի, այլ և զայն գրեալ է
ի մարգարէսն՝ թէ արարից եր-
կինս նոր և երկիր նոր: Ուստի
յայտ է ըստ մարգարէութեանն,
թէ զայս քակէր՝ այլ նոր առ-
նէր, որպէս և դուք իսկ ձեզնի
վկայեցէք:

Բայց և միւսուսն ևս արարէք
պատասխանի, թէ ո՞րիցէ որ զիշ-
խանութիւնսն և զպետութիւնս
խափանիցէ: Եւ եթէ դուք ո՞չ
զիտիցէք յԱռաքելոյ՝ զի Քրիս-
տոս խափանէ զիշխանութիւնսն,
և զնէ զամենայն թշնամիս ի
ներքոյ ոտից իւրոց: Եւ ոչ այն՝

զորմէ դուքն ասէք, որ չէն իսկ
և ոչ արարեալ ինչ նորա, և ոչ
առնէ. այլ Տէր մեր և Հայրն
իւր, որք կարող են առնել զա-
մենայն, և հնազանդեն զամենայն
թշնամութիւնս ընդ ոտիւք:

ԺԱ. Եւ դարձեալ՝ թէ ձեռնհաս
ինչ ոք էր օտարն, որպէս Մար-
կիոնն ասէ, ազատել զհոգիսն ի
տանջանաց անտի, ընդէ՞ր ոչ
բռնութեամբ իսկ ձեռն արկ և
կորզեաց զոգիս տանջանաւորացն
յինքն. այլ նախ թոյլ տայր՝ զի
տանջիցին, և ապա հանէր. և
զայն ոչ համարձակութեամբ, այլ
կաթկածանօք և արեան գնոց գնե-
լով:

Այլ, ասէն, վասն ողորմու-
թեան արար. տեսեալ զոգիս
տանջանաւորացն նեղեալս ի դը-
ժոխս, առաքեաց զորդին իւր՝
փրկել զնոսա: Եթէ փրկեաց զնո-
սա, վերջինքն զի՞ գործիցեն, որ
ի նոյն դժոխս անկանելոց են:

Եթէ վասն ողորմութեան արար՝
զոր արարն, պահեալ իցի՛ւ զգա-
լութ տ որդւոյն իւրոյ մինչեւ ի
վախճան աշխարհի և ապա ա-
ռաքեալ, զի ի վերայ ամենեցուն
առնէր ողորմութիւն, և հանէր
ի կեանս, քան փութացաւ և
առաքեաց ի կէս դարին, և չիք
հնար վերջնոցն՝ որ անկանանդր՝
թէ ելանիցեն. քանզի այնուհե-
տեւ զգուշացաւ նոցա տանջիչն:

Այլ յոյժ մոլորեալ են, և մո-
ռացան զայն՝ թէ չիք ծառ չար
որ առնիցէ զպտուղ բարի. և ոչ
քաղեն խաղող ի փշոց, և ոչ
թուզ ի տատասկէ. և իւրն զիւրն
ընդունի:

Եւ միւսն ևս զոր ասեն՝ թէ
ոչ ընդունին դժոխք զկեանս,
վասն այնորիկ ել ի խաչ, զի
իջեալ իբրեւ զմեռեալ՝ ընկալցին
զնա դժոխքն:

Իսկ արդ ոչ ոք առաքիցի անդր
կենդանի, կամ մարդիկ յանցա-

ւորք, կամ սատանայ և դեւք
կենդանւոյն. թէ այնպէս իցէ,
և զնոսա ոչ ընդունին:

Կամ Յեսուս իբրեւ զմեռեալ
յո՞ չոգաւ. մի՞ թէ ի գերեզման
երկրի, զոր գիրք դժոխք կոչեն.
և ահա անդ չեն ոգիք, և ոչ
հուր որ տանջիցէ զնոսա: Եւ
եթէ ասիցեն, ի գեհենն չոգաւ
իբրեւ զմեռեալ, չիք մուտ բա-
նիցն. զի ոչ տայ թոյլ Առաքեալ՝
թէ երկուս մահս մեռաւ, այլ
մի՛ զոր մարմնովն կրեաց զխա-
չին, և հնազանդ եղեւ մահու
խաչին: Եւ ոչ դնէ՝ թէ այլ ոք
դատեաց զնա և արկ ի գեհեն,
այլ թէ Հայր ետ զնա ի մահ:
Եւ դարձեալ, թէ ինքն ետ զանձն
իւր փրկանս փոխանակ բազմաց,
մահուամբ մարմնոյ, և ոչ տան-
ջանօք ոգւոյ:

ԺԲ. ԱՅԼ այնչափ, ասեն, հա-
կառակ են օրէնք արդարոյն՝ շնոր-
հացն Յեսուայ, զի անդ երանու-

թիւն մեծատանց տայ, և եղկու-
թիւն աղքատաց. և աստ երա-
նութիւն աղքատաց, և վայ մե-
ծատանց: Անդ ասէ, մի՛ սպա-
նաներ. և աստ ասէ, թէ որ բար-
կանայ ընկերի իւրում տարա-
պարտուց, պարտաւոր է գեհենի:
Անդ ասէ, մի՛ շնար. և աստ ասէ՝
թէ որ հայի ի կին մարդ առ ի
ցանկանալոյ, անդէն շնացաւ ի
սրտի իւրում: Անդ ասէ, մի՛ երդ-
նուցուս սուտ, այլ հատուշիբ
Տեառն գերդմունս քո. և աստ
ասէ, ամենեւին մի՛ երդնուցուք:

Եւ արդ զիա՛րդ իցեն օրէնքն
և շնորհք միմեանց հակառակք:
Զի Աբրահամ վասն զօտարս և
զաղքատս ընդունելոյ՝ բարեկամ՝
Աստուծոյ կոչեցաւ. և Քրիստոս
ասէ՝ թէ աղքատն ի գոգն Աբրա-
համու չոգաւ, և մեծատունն ի
տանջանս հրոյ: Քրիստոս աղքա-
տաց երանութիւն տայ, և ողոր-
մածաց՝ թէ ողորմութիւն գտա-

նելոց են, և օրինացն աստուած
այնչափ ցուցանէ ողորմութիւն,
մինչեւ զգրաստու թշնամոյն ան-
կանելոյ բեռամբ՝ չհրամայէ զանց
առնել. թէ և ի ժողովրդէնէ ոք
իցէ, և եթէ յօտար ազգաց. և
զուլ ի մօր կաթն չհրամայէ ե-
փել, և ոչ զհաւ ի ձուռ կամ ի
ձագուց վերայ նստեալ՝ ի միասին
միանգամայն առնուլ: Անդ ասէ,
սիրեսցես զընկեր քո իբրեւ զանձն
քո. և աստ ասէ, սիրեսցես զՏէր
Աստուած քո յամենայն սրտէ
քումմէ, և սիրեսցես զընկեր քո
իբրեւ զանձն քո. զի զայսց եր-
կուց պատուիրանաց կախեալ կան
օրէնք և մարգարէք. և ասէ, ոչ
եկի լուծանել զօրէնս կամ զմար-
գարէս, այլ ընուլ զնոսա:

Արդ զիա՛րդ հակառակ օրի-
նացն իցէ, որ եկն ընուլ զօրէնս
և զմարգարէս: Եւ ասէր ցբո-
րտն զոր սրբեաց, թէ երթ մատո
պատարագ վասն սրբութեանդ

քոյ, որպէս պատուիրեաց Մովսէս յօրէնսն: Եւ ցօրինականն, որ եհարց ցնա, թէ զինչ ինչ արարեալ՝ զի զկեանս յաւիտենից ժառանգեցից, ասէ. զպատուիրանս օրինացն զիտես: Եւ հարցեալ կրկին՝ թէ զոր պատուիրանս, ասէ. զմի՝ շնարն, զմի՝ գողանար, զմի՝ սպանաներ: Որով յայտ արար՝ եթէ ոչ հակառակ օրինացն ուսուցանէր, այլ նմին միաբան:

Դարձեալ, չբարկանալն չսպանանելոյն ոչ եթէ հակառակ ինչ է, այլ կարի քաջ միաբան. զի թէ ոչ ոք բարկանայցէ, և ոչ զգործ սպանութեան մտաբերէ: Նոյնպէս և ոչ ցանկանալն չշնալոյն ոչ եթէ ընդդիմակաց ինչ է, այլ առաւել հաւանագոյն. զի եթէ ոչ ցանկանայցէ, և ոչ ի գործ շնութեան ժտի: Եւ ամենեւին չերդնուլն՝ սուտ չերդնուլոյ ոչ եթէ ընդդէմ ինչ է, այլ յոյժ

ընկերակից. զի եթէ ոչ սովորիցի ոք ստէպ երդնուլ, և ոչ սուտ երբեք երդնուլ: Անդ քանզի յանուն կոոցն երդնուին, ասէ. հատուշիր Տեառն զերգմունս քո: Ասէ. յիս երդնուցուս՝ որ կենդանի եմ, և մի ի կուռսն՝ որ ոչ են կենդանիք: Իսկ աստ զի կատարեալս առնիցէ Քրիստոս զիւր աշակերտեալսն, ասէ. ամենեւին մի երդնուցուք, այլ եղիցի ձեր այոն այո, և ոչն ոչ. և թէ որ ինչ աւելի է քան զայն, ի չարէ անտի է: Եւ թէ որ աւելի քան զայոն և զոչ է՝ ի չարէ անտի իցէ, որչափ ևս առաւել որ սուտ յահաւոր անունն երդնուցու:

Եւ դարձեալ՝ չբարկանալովն և չցանկանալովն, զոր ուսոյցն* Յեսու, այնչափ առ աստուածս ունի զօրինացն աստուած, զի

* ուսուցին:

զնորա ասացեալսն հաստատէ յաւետարանի. և նորա մօլին թէ հակառակ ուսուցանէ նոցա Յեսուն: Նոյնպէս վասն կերակրոց և ի հնումն և ի նորումս գտանեմք, զի յԱստուծոյ տուեալ են ի դարման: Անդ ասէ. զեն և կեր զամենայն անասուն և զթրուչունս ուտելիս. և աստ ասէ՝ թէ ամենայն ինչ որ մտանէ ընդ բերան մարդոյն, ոչ պղծէ զնա. այլ որ ինչ եւանէ ի բերանոյ անտի, այն պղծէ զմարդն: Եւ յամենայնէն իմեքէ մի ինչ և միսն է. և եթէ պիղծ ինչ էին կերակուրքն՝ նախ ինքն իսկ ոչ ճաշակէր ի նոցանէ, և ապա այլոց հրաման տայր ճաշակել:

Իսկ եթէ ոչ ուրեք գտանեմք ասացեալ նորա ի նորումս՝ թէ զայս ինչ մի ուտիցես, յայտ է՝ եթէ զխտրութիւնս կերակրոցն՝ որք ըստ օրինացն էին՝ դադարեցոյց, այնու զի ընդ մեղաւորս

և ընդ մաքսաւորս և ընդ փարիսացիս ուտէր և ըմպէր: Եւ զգատկէն ասէր ցաշակերտսն՝ թէ ցանկանալով ցանկացայ ուտել զգատիկս զայս ընդ ձեզ: Աի թէ և զգատկէն ասիցեն՝ թէ ձուկն էր և ոչ զառն. քանզի Քրիստոս զամենայն կերակուրս ուտէր անխտիր, որպէս յայտ է յաւետարանին:

Իսկ թէ ասիցեն՝ թէ Քրիստոս յետ յարութեանն եկեր զձուկն և ոչ զմիս. վասն այսորիկ և մեք զձուկն ուտեմք և ոչ զմիս, ասելի է՝ թէ ապա և նորա այժմիկ մի կերիցեն ձուկն, այլ ի յարութեան անդ, որպէս և նա յետ յարութեանն կերաւ ձուկն՝ զոր եզիտ առ ձկնորսսն:

Այլ զի և ձուկն միս է՝ այն ամենեցուն յայտ է. զի որոյ մարմին և արիւն, ճարպ և ոսկերք են, հարկ է՝ թէ մտեղէն է և կենդանի: Եւ է ձուկն՝ որոյ

իբրեւ խոզի պառակաց թամբ ի վերայ կողիցն կայ. և արիւն այնչափ ելանէ, որչափ յոչխարէ ոչ ելանէ. և կերակուրս ժանտս զայն ուտէ, զոր և ոչ զազանք և անասունք ուտեն: Եւ զծուկն իսկ առաւել պարտ է զազան կռչել, որ զիւր համազգիսն անխըտիր ուտէ. և զի այնչափ սուրբ են անասունքն քան զնա՝ զի ի նոցանէն զոհք և ողջակէզք մատչին Աստուծոյ, և ի ձկանց ոչ ինչ այնպիսի:

Այլ և ի խորհուրդ և յօրինակ մեծի խորհրդոյն՝ որ յայտնելոց էր, ոչխար և արջառ սպաւորէին, և ոչ ձկունք. որպէս գառն՝ արոյ արեամբ փրկեցան անդրանիկք որդւոցն իսրայէլի յեգիպտոս, և խոյն՝ որ սպանաւ փոխանակ իսահակայ, խորհուրդ էին ճշմարիտ գառինն՝ որ բառնայ զմեղս աշխարհի. և երինջն՝ զոր արտաքոյ բանակին սպանանէին

յողջակէզ, ըստ որոց օրինակի և Քրիստոս արտաքոյ քաղաքին չարչարեցաւ: Եւ Դաւիթ ասէ, հաճոյ եղիցի Տեառն իբրեւ զորթ մատաղ, և ոչ իբրեւ զծուկն փափուկ. զի ձուկն թէպէտ և գայ յառակ, ի գերեզմանի առակ գայ և ոչ ի կենդանութեան. ըստ այնմ՝ զոր Տէրն ասէ՝ թէ որպէս եղեւ Յունան ի փոր ձկանն զերիս տիւս և զերիս գիշերս, նոյնպէս պարտ է որդւոյ մարդոյ մտանել ի սիրտ երկրի, և լինել անդ զերիս տիւս և զերիս գիշերս: Եւ այսպէս ոչ գտանեմք ի զիրս սուրբս՝ եթէ զծուկն սքրբեաց և ետ ի կերակուր, և ի մտոյ հրաժարեցոյց իբրեւ ի սղծոյ և ի խոտանէ իմեքէ:

Այլ և յօրէնսն գրեալ է՝ եթէ ետու ուտել ձեզ զանասունս և զթռչունս իբրեւ զբանջար խոտոյ. բայց միայն մեռելոտի և արիւն մի ուտիցէք, զի շունչ

անասնոյ արիւն իւր է: Եւ առաքեալքն ի թղթին՝ զոր յԱրուսաղեմէ յԱնտիոք գրեցին, ըզնոյն հաստատեցին՝ թէ պահել ձեզ յարենէ և ի հեղձուցելոյ և ի մեռելոտւոյ և ի պոռնկութենէ. և չասացին՝ թէ ի մտոյ: Նա և յօրէնսն զուտելի անասունսն սուրբս կոչէ և զշուտելիսն պիղծըս իբր ոչ եթէ պիղծք ինչ բնութեամբ էին, այլ զչախորժականսն մտաց մարդկան պիղծս կոչէ. զի գիտէր, թէ է ինչ՝ զոր ախորժեն ուտել, և է ինչ՝ զոր ոչ ախորժեն ուտել. և ըստ նմին նմա օրէնս եղ:

Այլ զի չիք ինչ պիղծ ի կերակրոցն, զայն ի Տեառնէն լուիցուք. թէ չիք ինչ որ մտանիցէ յորովայն մարդոյ՝ թէ կարիցէ զմարդն պղծել. այլ որ ինչ ելանէ ի մարդոյ անտի, այն պղծէ ըզմարդն: Եւ Առաքելոյ յառաջագոյն հայեցեալ մարգարէու-

թեամբ ի տարապարտ հպարտութիւն աղանդաւորացն, ասէ. կարճեն զկերակուրս, և արգելուն զամուսնութիւն՝ զոր Աստուած արար ի մխիթարութիւն հաւատացելոց, որ գոհութեամբ վայելեն. զի սրբի բանիւ Աստուծոյ և աղօթիւք: Իբր ոչ եթէ պիղծ ինչ իցէ և սրբիցի. այլ որ նոցա պիղծն կարծէր վասն զոհելոյն, և զայնմանէ ասէ Առաքեալ՝ թէ սրբի բանին Աստուծոյ և աղօթիւք: Վասն որոյ և ի միւսում թղթին ասէ՝ թէ յորժամ կոչիցէ ոք զձեզ յանհաւատից և երթայցէք, զամենայն ինչ զոր դնիցեն առաջի ձեր, կերիջիք. և մի խղճիցէք: Ուստի յայտ է՝ թէ մի ինչ յամենայնէ միսն էր. Եւ դարձեալ՝ թէ որ ինչ վաճառիցի ի մակեղոնի, որ է ի մսավաճառանոցի, կերիջիք. և մի խղճայցէք:

Այլ ասեն, թէ ասէ Առաքեալ՝

թէ լաւ է ոչ ուտել միս, և ոչ ըմպել գինի, և ոչ որով եղբայրն իմ գայթակղեսցի. և դարձեալ թէ ոչ կերայց միս յաւիտեան, որով եղբայրն իմ գայթակղիցի:

Ասասցուք. եթէ ձկամբն գայթակղիցի եղբայրն, ապաքէն և գայն չիցէ պարտ ուտել. քանզի վասն գայթակղութեան չէ պարտ ուտել, և ոչ թէ վասն զի պիղծ ինչ կայցէ ի կերակրոցն: Եւ մանաւանդ գինեով, որով բազումքն իսկ զեղխանան. և ոչ այնչափ միսն յանցուցանէ, որչափ գինին զեղծէ զըմպելիսն, և գայթակղեցուցանէ զտեսողսն: Եւ զհարդ իցէ, զի ի մտոյ պահեն և ի գինւոյ ոչ զգուշանան Մարկիոնքըն, զի բանն յերկուցունց վերայ կայ. ասէ ոչ ուտել միս, և ոչ ըմպել գինի. և զնովիմբ ածեալ զպատճառսն, ասէ, թէ և ոչ՝ որով եղբայրն իմ գայթակղիցի կամ տկարանայցէ: Որով

ցուցանի՝ թէ վասն գայթակղելոյն եղ գայնպիսի միտս ի միջի, և ոչ եթէ զկերակուրսն պիղծ համարէր, որ ասէն՝ թէ է որ հաւատայ ուտել զամենայն ինչ: Թէ հաւատաս ասէ՝ եթէ բանիւ Աստուծոյ և աղօթիւք սրբին կերակուրքն, կեր և մի խտրեր: Ապա եթէ տկարացեալ ես հաւատովք և խղճես, բանջար եւեթ կեր, և մի գայթակղիր: Եւ յորժամ ոչ հաւատասն ուտել զամենայն իբրեւ զսուրբ, մի իշխեր դատել զայն որ ուտէն. որպէս և որ ուտէն՝ ոչ պարտի անգոսնել զքեզ իբրեւ զտկար, որ ոչդ հաւատաս ուտել զամենայն ինչ իբրեւ զսուրբ: Քանզի ոչ եթէ կերակուրքն կացուցանեն զմեզ առաջի Աստուծոյ, և ոչ հանեն յերեսաց Աստուծոյ. այլ կամ հաւատքն կամ խիղճ մտացն և գայթակղութիւն:

ԺԳ. ԻՍԿ ձեր ուխտաւորքն, ասեն, ընդէ՞ր են մտահաւտք:

Մեր ուխտաւորքն ոչ վասն այնորիկ հրաժարեն ի կերակրոց՝ եթէ զկերակուրսն պիղծս համարիցին և ի հիւղեայ իբրեւ ի չարէ իմեքէ։ Եթէ վասն պիղծ զկերակուրսն համարելոյ ուխտաւոր էին, և ոչ ուխտաւորութիւնն նոցա յուխտաւորութիւն համարէր։ Այլ կարճեն զանձինս ի կերակրոց, զի զսրբութիւնն՝ զոր ի մտի եղին պահել՝ դիւրաւ պահիցեն։

Յոր սակս և հարքն մեր սուրբ եպիսկոպոսք սահմանեցին կանոնս. եթէ ոք հաւատացեալ միս ոչ ուտիցէ, և բանջար ընդ մտոյ եփեալ իցէ, և ի բանջարոյն ոչ կամիցի ճաշակել, նզովեալ լիցի։ Ընդէ՞ր. նախ՝ զի զԱստուծոյ տուեալ զկերակուրսն ոչ իշխիցէ խոտան համարել. և ապա՝ զի տարապարտ հպարտութեամբն ոչ փնասիցի, որպէս թէ այնու առաւել ինչ իցէ քան զայլ մարդիկ։

Նա և կուսանք սրբոյ եկեղեցւոյ ոչ վասն այնորիկ պահեն զկուսութիւն, եթէ զամուսնութիւնն տուեալ յԱստուծոյ՝ պղծութիւն համարիցին, որպէս Մարկիոնն և Մանի և մծղնեայք. զի եթէ յայն միտս ուխտաւորք էին, ապա և կուսութիւնն չէր յանգարի կուսութեան. այլ վասն առաւել սիրելոյ զԱստուծոյ բարւոք արարածոց Աստուծոյ հրաժարեն. զի նմանեալք հրեշտակաց Աստուծոյ, ուր ոչ արուն է և ոչ էգ, ցուցանիցեն և յերկրի զնոյն առաքինութիւն. ըստ այնմ՝ թէ են ներքինիք, որ զանձինս իւրեանց արարին ներքինիս վասն արքայութեաններկանից, լինել ի յարութեանն հաւասար հրեշտակաց։ Եւ առաքեալն՝ այր հաւատարիմ կոչէ զկուսանսն. բայց հայեցեալ ի բնութիւնն՝ չիշխէ յայտ հրաման տալ, այլ ականարկելով յօժարե-

ցուցանէ. որպէս և Տէրն ակն-
արկէ, այլ ոչ ստիպէ:

ԺԿ. ԱՅՍ ամենայն վասն Մար-
կիոնաց աղանդին ասացաւ, որք
զամուսնութիւն և զմսակերու-
թիւն խոտեն. և ուխտաւորեալք
հանդերձ աշխարհականօքն ի կու-
սութիւն, ստեն ուխտին: Զի առ
չժուժալոյ ցանկութեանն, ար-
կանեն միւսանգամ զնոսա ընդ
ապաշխարութեամբ:

Արդ եթէ օրինաց ոչ հաւա-
տայցեն, որ ասէ՝ եթէ թողցէ
այր զհայր և զմայր իւր, և եր-
թիցէ զհետ կնոջ իւրոյ, և եղի-
ցին երկոքին ի մարմին մի, Յե-
սուայն ընդէ՞ր ոչ հաւատայցեն՝
որ զնոյն հաստատէ, և յաւելու՝
թէ զոր Աստուած զուգեաց, մարդ
մի մեկնեցէ: Արդ հաւատացե-
լոց՝ որ զճմարտութիւնն կամի-
ցին ցուցանել՝ նախ գործ այն
է, զի զիրսն՝ որպէս և իցեն՝
նոյնպէս խոստովանիցին. և ապա

թէ այրընտիր լինիցին յառաքի-
նութիւնսն, այն ընդունելի է:
Եւ ոչ որպէս նոքա, որք մեծա-
մեծս կոտորեն՝ թէ մէք անդստին
իսկ յաւազանէն ուխտաւորիմք
ի մսակերութենէ և յամուսնու-
թենէ. և ապա լուծանեն զուխտն,
և գան մտանեն ընդ ապաշխա-
րութեամբ:

Եւ եթէ հարցանես՝ եթէ տան-
ջանք զո՞ն բարւոյն. ասեն. ոչ
գոն: Եւ եթէ ի տանջանաց կաս-
կած չիցէ, ապաշխարութիւն առ
լիմ իցէ. ոչ ապաքէն յայտ է՝
թէ ի տանջանաց ոչ երկնչին, և
ի մեղոսն անխտիր են: Բայց որոյ
տանջանք չեն, յայտ է՝ թէ նորա
և պարգեւք չգոն:

Այլ մէք, ասեն, յայն սակս
փախեաք յարդարոյն, զի ահա-
գին սպառնալիս սպառնայ յօ-
րէնսն իւր՝ թէ հուր վառեալ է
ի բարկութեանն իմում, և այ-
րիցէ մինչեւ ի դժոխս ներքինս.

և թէ այս ամենայն պահեալ էր ի գանձի իմում. և այլուր՝ թէ հրով դատի Աստուած:

Ա՛նմիտք և մոլորեալք. թէ վասն ահագին սպառնալեացն փախչիցիս յօրինացն Աստուծոյ, յորժամ Յիսուս ևս աւելի սպառնալիս քան զայն սպառնայցէ, հուր անշէջ և որդն անմահ և տանջանս յաւիտեականս, յո՞ ունիցիս փախչել: Եւ յորժամ ի հնում և ի նորումս զնոյն սպառնալիս և զնոյն խոստմունս բարութեանց գտանեմք, ո՞չ ապաքէն յայտ յանդիման ցուցանի՝ թէ մի տուիչ է հնոյն և նորոյս:

ԺԵ. ԱՅԼ և յարութեան մարմնոց չհաւատալ ուստի՞ իցէ Մարկիոնի և Մանեայ և այլոցն նոյնպիսեաց:

Ասեն. Առաքեալ ասաց՝ թէ մարմին և արիւն զարքայութիւնն Աստուծոյ ոչ ժառանգեն, և ոչ ապականութիւն զանապականու-

թիւն. և դարձեալ՝ թէ ելանել ի մարմնոյս ցանկացեալ եմ և ընդ Տեառն լինել: Որով յայտ է, ասեն, թէ վասն զի ի հիւղեայ է մարմինս, յայն սակս չառնի արժանի յարութեանն:

Եւ թէ վասն զի ի հիւղեայն է մարմին՝ չառնիցի արժանի արքայութեանն, ապա՝ և վասն զի յարդարոյն են ոգիքն՝ մի լիցին արժանի արքայութեան բարոյն: Այլ յանդիմանէ զնոսա նոյն Առաքեալ՝ անդէն ի նմին տեղուջ. որոյ իբրև մատամբ ցուցեալ զմարմինն, ասէ՝ թէ պարտ է ապականութեանս այսմիկ զգեն ուղ զանապականութիւն, և մահկանացուիս այսմիկ զգենուլ զանմահութիւն: Ուստի յայտ է՝ թէ ոչ զոգիսն կոչէ ապականացուս և մահկանացուս, այլ զմարմինսն: Եւ ի միւսում թղթին ասէ՝ թէ ամենեցուն մեզ յանդիման լինել կայ առաջի բեմին Քրիստոսի,

զի ընկալցի իւրաքանչիւր ոք իւրով մարմնով զինչ և գործեաց յառաջ, եթէ բարի և եթէ չար: Տեսանե՞ս զի մարմնով հանդերձ ասէ կրել զբարիս կամ զչարիս, և ոչ միայն ոգւով:

Այլ ասեն. ասաց Առաքեալ՝ թէ ապականութիւն զանապապականութիւն ոչ ժառանգէ:

Ո՛վ բանաքաղ Մարկիոն. որ զմին լսէ և զմիւսն ստունգանէ: Եթէ ուղիղ մտօք լսէր զայն՝ թէ ապականութիւն զանապականութիւն ոչ ժառանգէ, կարէր կալ ի վերայ ճշմարտութեանն: Զի Առաքեալ այնչափ ստուգէ զյարութիւն մարմնոյ, մինչ զի և բազում օրինակս ի մէջ բերէ:

Նախ առաջին և բուն զՔրիստոսի յարութիւնն՝ եթէ Քրիստոս մեռաւ ըստ գրոց և թաղեցաւ և յարեաւ յաւուր երրորդի: Եւ զետեղեալ անդէն զտեղեաւն, բազում հանգամանս ցուցանէ

վասն յարութեանն հաստատութեան. և առաւել զայն, զոր իբրեւ յունկանէ Մարկիոնի և Մանայ աղաղակէ և ասէ. եթէ մեռեալք ոչ յառնեն, զինչ գործիցեն այնոքիկ որ վասն մեռելոցն մկրտեցան: Դուք, ասէ, ասէք՝ թէ մարմինք վասն զի ի հիւղեայն են, ոչ յառնեն. եթէ մարմինքն մահկանացուք ոչ յառնիցեն, հոգիքն կենդանիք վասն մարմնոցն մեռելոց ընդէ՞ր դաւանիցեն. և կամ մարմինքն մահկանացուք ընդ ոգւոցն կենդանեաց վասն էր մկրտիցին, թէ որպէս ասէքդ՝ չիցեն յառնելոց մարմինքն մահկանացուք:

Այսպէս իմանալի է բանս, և ոչ որպէս Մարկիոնն դանդաշէ՝ թէ փոխանակ երախայի մեռելոյ, պարտ է կենդանւոյն մերձաւորի իւրում մկրտել. զի անդ նմա համարիցի: Զոր և առնեն իսկ Մարկիոնքն: Այլ յանդի-

մանէ զնոսա բանն տէրունականն,
որ ասէ՝ թէ ոք ոչ ծնցի վերստին,
ոչ կարէ տեսանել զարքայու-
թիւնն Աստուծոյ. և դարձեալ.
եթէ ոք ոչ ծնցի ի ջրոյ և ի
հոգւոյ, ոչ մտցէ յարքայութիւնն
երկնից: Որով յայտ է՝ թէ իւ-
րաքանչիւր ումեք պարտ է մկր-
տել, և ոչ այլում ընդ այլոյ:

Եւ դարձեալ՝ ի սերմանեացն
առակէ յայտնի ցուցանի յարու-
թիւն մարմնոց. թէ որպէս ըզ-
սերմն, զոր սերմանես, ոչ այլ
ընդ այլոյ գայ, թէպէտ և բազ-
մապատիկ վայելչութիւն զգենու.
այլ ոչ երբեք սերմանեցեր զգարի
և հնձեցեր ցորեան. և ոչ սերմա-
նեցեր կորեակ, և հնձեցեր հա-
ճար. այլ զոր սերմանեցեր, զնոյն
հնձեցեր. ըստ նմին օրինակի,
ասէ, և մարմինն որ անվաւ՝
նոյն և յառնելոց է:

Դարձեալ, և մարմին և արիւնն
ասել Առաքելոյն՝ թէ զարքայու-

թիւնն Աստուծոյ ոչ ժառանգէ,
և ոչ ապականութիւն զանապա-
կանութիւն ժառանգէ, ոչ յայն
միտս իմանալի է, յոր Մար-
կիոնն առնու՝ թէ վասն զի ի
հիւղեայն են մարմինքն, ոչ յառ-
նեն. այլ յայլ երկուս օրինակս:

Մի յայն՝ թէ մինչ դեռ ի մար-
մնոյ խորհուրդս և ի գործս իցէ
մարդն, շնչաւոր է և մարմին և
արիւն. և զի ըստ մարմնոյն ե-
ւեթ խորհի և գործէ, չէ արժանի
մտանելոյ յարքայութիւն երկ-
նից: Որպէս և ի միւսում թղթին
գրէ Առաքեալ առ աշակերտեալսն՝
թէ որ մարմնովն են, զմարմնոյ
խորհուրդս խորհին. բայց դուք
ոչ էք մարմամ գայս գրեաց առ
աշակերտեալսն՝ կէսք էին ի
մարմնի, և կէսքն չէին: Ուստի
յայտ է թէ ի մարմնի ամենե-
քեան էին, այլ ի գործս մարմնոյ
և հոգւոյ ոչ բոլորեքեան:

Դարձեալ ի միւս ևս միտս ի մանալի է, եթէ ոչ շաղղով և արեամբ ուռուցեալ յառնեն մարմինքն, այլ նորոգեալք յարութեամբն՝ ապականացուք զանապականութիւն ժառանգեն։ Որպէս և ածէ իսկ զնովիմբ՝ թէ փող հարկանի, և մեռեալք՝ որ ի Քրիստոս՝ յառնեն անապականացուք. և մէք նորոգիմք։

Որով ցուցանի թէ մարմինք նորոգեալք յարութեամբն, ազատացեալ յամենայն կարեաց՝ յառնեն։ Եւ ընկղմի մահ ի պարտութիւն, յորժամ ապականեալքն զանապականութիւն զգեն ուրցուն, և մահկանացուքս զանմահութիւն, և սերմանեալք տկարութեամբ՝ զգորութիւն, և վարեալք անարգութեամբ՝ զփառաւորութիւն։ Եւ չիք մարմին՝ որ ի հող մնայցէ. այլ իւրաքանչիւր ոգւոց զանցնիւր մարմին զգեցեալ յական քթթել՝ կայցեն

առաջի ահեղ ատենին, ոմանք ի կեանսն յաւիտենականս, և ոմանք ի պատիժս դատաստանի։

ՁԶ. ՄՍՐԿԻՈՂՍ այս ի պոնտացւոց աշխարհէ անտի եղեալ էր, որդի եպիսկոպոսի։ Եւ ապականեալ զկոյս՝ մի, գնաց փախստական վասն մերժելոյ զնա յեկեղեցւոյ՝ իւրոյ իսկ հօրն։ Եւ երթեալ ի Հոռոմ խնդրել ապաշխարութիւն յայնմ ժամանակին, և չհասեալ այնմ՝ զրգոնցաւ ընդդէմ հաւատոց։ Եւ եղեալ երիտառաջս, ուսուցանէ զբարւոյ և զարդարոյ և զչարէ։ Եւ զնոր կտակարանս օտարոտի համարի ի հնոյն. և յայնմանէ, որ ի նմայն խօսէր, զյարութիւն մարմնոյ արհամարհէ։ Եւ մկրտութիւն ոչ մի միայն տայ, այլ և երիտ յետ յանցանելոյ. և փոխանակ երախայից մեռելոց՝ այլոց ստիպէ առնուլ կնիք։ Եւ այնչափ յանդգնեալ՝ մինչեւ կանանց հրա-

մայէ մկրտութիւն տալ, զոր ոչ ոք իշխեաց յայլոց աղանդոցն առնել. ոչ կնիք կրկին և երեք-կին տալ, և ոչ զկանայս առ քահանայս ունել:

Նա և նմա իսկ ուստի՞ իցէ քահանայութիւնն, որոյ ապականեալ զկոյս՝ տարագիր եղեւ յեկեղեցւոյ յիւրմէ հօրէ, մինչեւ ապաշխարութեան ևս հասանել ոչ եղեւ արժանի: Եւ յիրաւի չեղեւ արժանի, զի ի պատգամս Հոգւոյն սրբոյ իշխեաց ձեռն արկանել, զկէսն հատանել ընկենուլ իբրեւ զխոտան, և զկէսն ընտրել առնուլ իբրեւ զպիտոյս: Եւ զայն ոչ գիտէ՝ թէ յորժամ ի մարմնոց մատն մի կտրիցէ առնուցու, զամենայն մարմնոյն իսկ վկայէ՝ սակաւ ինչ մասնն կտրեալ: Առաւել ևս յանդիմանէ զնա կատարիչն օրինաց, որ ասէր՝ թէ ոչ եկի լուծանել զօրէնս և զմարգարէս, այլ ընուլ զնոսա. և Ա-

ռաքեալն, որ ասէ՝ թէ Քրիստոս է խաղաղութիւնն մեր, որ արար զերկոսին ի մի: Որում փառք յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Վ Ե Ր Զ

Ն Ո Յ Ն Ե Զ Ն Ը Կ Ա Յ
ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

Խ Ր Ա Տ Ք

ԱՍՏՈՒԱԾԱՍԷՐՆ յիւր կա-
մացն որպէս ի թշնամոյ զգու-
շանայ :

Լաւ է յստակ խորհրդով ննջել,
քան պիղծ խորհրդով աղօթս
մատուցանել, և վարձս ոչ առ-
նուլ և ի զուր աշխատել :

Միեւա զմարմինդ նեղութեամբ,
և զսիրտդ երկեղիւն Աստուծոյ,
զի աներկեղ լիցիս ի մահաբեր
նետից սատանայի :

Որ զերկեղածն սիրէ, սիրոյ
արձան կանգնէ առ Աստուած,
և անհաշտ թշնամութիւն առ սա-
տանայ :

Զսէր և զերկեղ բնութիւն արա-
քեզ, որ խաբէութեամբ չաշխա-
տիս :

Որչափ զրկիս և աշխատիս և նեղիս, և համբերես, անապական գանձ պատրաստես քեզ յերկինս. ապա թէ տրտնջես և նեղասրտիս, ի զուր աշխատիս և անվարձ ելանես:

Զօրացիր չարչարանօքն Քրիստոսի, և համբերեա վասն նորա, զի վայելեսցես յանանց բարութիւնսն:

Որ գարուն ի հանգստեան կայ, ձմեռն ի սովոյ և ի սառամանեաց սատակի:

Որ աստ զմարմինն պարարէ, ի յաւիտենական հանգիստն ոչ մտանէ:

Հնազանդեա սիրով, աղօթեա յուսով, աշխատեա հաւատով, և պայծառասցիս յերկնային հարսանիսն:

Զոր ինչ Աստուած քեզ շնորհ տայ, ի պէտս կարօտելոցն սպասաւորեա. զի շնորհքն աղբիւրասցին, և դու փառաւորեսցիս:

Կրօնաւոր մարմնասէր՝ խոզի նման է, ի ծովացեալ մեղացն հեղձնու:

Արտասուս լուացումն է մեղաց, և հոգւոց հանելն ապաշխարութիւն. ապա որ զամենայն ժամանակս կրօնաւորական կարգօք անցուցանէ ի սուգ և ի տրտմութիւն, նա զորպիսի՞ զերանական զփառսն ժառանգէ:

Կեղծաւոր կրօնաւոր՝ պատրուակ է սատանայի. ընդ իւրեաւունելով զսատանայ՝ զգազրութիւն անդամոցն ծածկէ, և նկարակերպ պատրուակօք պատրէ զտեսողսն: Սքա են գայլք գառընզգեստք՝ որոց սպառնացաւ Քրիստոս ընդ անհաւատսն դասել:

Որ գեղբայր իւր տեսանէ և տրտում կայ, յաղթեալ է ի կեղծաւորութենէ. որ առանձինն նստի և զուարթ կայ, գերեալ է ի սատանայէ:

Բերանք մեր հոտեալ են ի պա-
հոց, և լեզուք մեր ընդարմա-
ցեալ ի սաղմոսերգութենէ. և
զոր Աստուած խնդրէ՝ զայն ոչ
ունիմք, զսէր և զխոնարհութիւն.
շրթամբք սիրեմք զԱստուած, և
ի զուր աշխատիմք:

Զմիս անասնոյ ոչ ուտեն, և
զեղբայրն անյագաբար ուտեն.
զինի ոչ ըմպեն, և զհոգին ա-
րեամբ շաղախեն. զամուսնա-
ցեալսն ատեն, և պիղծ խորհրդով
հանապազ պոռնկին. զգեստ զյո-
ռին զգենուն, և ազահութեամբն
այրին. յայնպիսեացն արժան է
փախչել, և ոչ հաղորդութիւն ու-
նել:

Զէ պարտ կրօնաւորի ման-
կանց կենակից լինել. զի որ ի
նոցանէ նետաձգութիւն է, չար
է քան զթիւնս իժից:

Զպայծառութիւն աչաց շա-
ցուցանէ ծուխ, և զպարծանս
կրօնաւորի ընտելութիւն ման-

կանց. եթէ զերկինս բանայ, մի
մտաներ. եթէ հրեշտակական
վարս ունի, մի հաւատար:

Մանուկ կրօնաւոր, որ ոչ է
առ ոտս ծերոց, անջան որս է
սատանայի:

Մանկագոյն կրօնաւորի մի ա-
սեր զծածուկսն քո, զի մահ է
նորա:

Կրօնաւոր ուրախամիտ դեւ է
զերգեսացի:

Մի սիրեր զյագուրդ կերակրոց
կամ զըմպելեաց. ապա թէ ոչ՝
զմարմինդ քաղաք պոռնկութեան
շինես և ամրոց սատանայի:

Գինի զբազմութիւն ախտից
զարթուցանէ, և զերկիղն Աստու-
ծոյ հալածէ:

Մի սիրեր զեղբայրն փափուկ
կերակրողք կամ ըմպելեօք կամ
պատուական հանդերձիւ կամ
դատարկութեամբ, զի մի զկայե-
նին ժառանգեսցես զպատիժն:

Մի տրտմեցուցաներ զոր. և
մի տրտմիր յումեքէ:

Մի բարկանար աշակերտի մե-
ղուցեւոյ, զի հիւանդն ոչ թէ
յիւր կամաց հիւանդանայ:

Աստուածսիրութիւն է առան-
ձինն յանդիմանել:

Մի թիւնաթափ լինիր յեղ-
բայրն խրատու պատճառաւ:

Զվէրն՝ կակուղ դեղն բժշկէ,
և զախտս՝ բարեգործութիւնն:

Աշխատութիւն գոհութեամբ՝
առանց պսակի ոչ լինի:

Կրօնաւոր պճնող ասպնջական
է դիւաց:

Որ մարմնական ընչից ցան-
կայ, պոռնկութիւն է:

Եթէ վասն Աստուծոյ հալա-
ծիս, մի խէթ պահեր:

Յորժամ աղօթես՝ ընտրեա ըզ-
խորհուրդդ, և ապա սաղմոսեա:

Թէ թշնամոյն չաղօթես որ-
պէս քեզ, ապա լաւ է չաղօթել:

Եթէ առնուս ինչ յումեքէ, յա-
ւել ի սովորական աղօթսն:

Դեւք յինչսն ժողովին, և հրեշ-
տակք ի բաշխելն:

Ընչասիրութիւն լծակցութիւն
է կռապաշտութեան:

Աղօթք ի սուրբ սրտէ զպա-
տարագի փրկութիւն գործէ:

Մի խնդրեր զհամեղութիւն կե-
րակոց:

ԶՔրիստոս նա տեսանէ, որ
զինչսն առէ:

Կրօնաւորի բերդ ամուր է ան-
զբաղութիւն:

Եղբայրասէր կրօնաւոր ազգա-
կցութիւն ունի առ Քրիստոս:

Խաղաղասէր կրօնաւոր ջահ
պայծառ է եղբայրութեանն:

Որ ռխս ունի ընդ եղբօրն,
դաշնաւոր է սատանայի. որ խե-
թիւ ննջէ՝ բարկացուցանէ զԱս-
տուած:

Երիկունն, երբ ի մահիճսն ե-
լանես, համարեա, թէ ի գերեզ-
ման ես իջեալ:

Թող զխորհուրդս և զբանս՝ որ
սնոտիս ընթանան. և բեւեռեա
զքեզ ընդ երկիրն Աստուծոյ, և
ած զմտաւ զօրն դատաստանին:

Որ զեղբայրն ի մարմնաւոր կե-
րակրոյ զրկէ, չէ ցանկացող սե-
ղանոյն Գրիստոսի:

Որ փութայ առնուլ ինչ յու-
մեքէ, ոչ ունի յոյս առ Գրիստոս:

Եթէ խնդրէ որ ի քէն և տաս,
զոհացիր զԱստուծոյ՝ զի դու ա-
ռաւել շահեցար քան զնա:

Մի լինիր ծաղրածու և կա-
տակերզակ, զի մի ժառանգես-
ցես զանվախճան զլացն:

Խոնարհութեամբ և յուսով
հնազանդել, և գիտութեամբ աշ-
խատել՝ կատարելութիւն է:

Այլ են առաքինութիւնք, և
այլ ընտրութիւնք:

Զհաց աւուրն քրտամբք հրա-
մայեաց քեզ ուտել, և դու ըզ-
կեանսն յաւիտենից քնով կամիս
ժառանգել: Եւթանասուն ամ է
կարգեալ զկենաց քոց, և զայն
ցաւօք և հեծութեամբ. դու զհա-
զարամեայ օրն առանց ցաւոց
կամիս ժառանգել:

Աշխատելոցն հրամայեաց ըզ-
հանգիստն, և ոչ որդնապարար
մարմնասիրացն:

Հաճանջեա զտրտմող բարսդ
չորակերութեամբ, և զխտու-
թիւն սրտիդ կակղեա տքնու-
թեամբ, և զգիճութիւն մարմնոյդ
ցամաքեցո աշխատութեամբ, և
ապակարես բառնալ զխաչն Գրիս-
տոսի: Ուսո և զսիրտ քո՝ սիրել
զեղբայրն. և այնպէս սիրեա
զմարմին քո, որպէս զնենգաւոր
եղբայր:

Որ զերկիրածն ատէ, և զաներ-
կիդն սիրէ, մի չարիք են:

Եթէ ցաւակցութեամբ չսիրես
զեղբայրն, մի կար ընդ նմա:

Եեղեազմարմինդ գիտութեամբ
գրոց վկայութեամբ:

Են առաքինութիւնք՝ որ ոչ են
հաճոյ Աստուծոյ, և այն չարին
խաբէութիւն է:

Զփառիկութիւն և զհանգիստ
ատեա:

Որ պէտտ ունի յեղբարցն, նմա տուր:

Վաղիւն երթալոց ես ի հայրենիսն, անդ հանգիր:

Յորժամ աղօթես, ծանիր թէ ընդ ում խօսիս, կամ զինչ խընդրես. և զխորհուրդդ ի քեզ հաւաքեա:

Յորժամ առաքէ քեզ Աստուած փափուկ կերակուր, կամ մաքուր հաց, կամ միրգ, զՔրիստոսի մասն կարօտեալ եղբօրն տուր նախ քան զքո ճաշակելն, զի Քրիստոս քեզ սեղանակից լինի:

Յորժամ նստիս ի սեղանն, խոնարհեցո զգլուխդ. մի այլ ինչ տեսաներ, բայց միայն զքեզ. և ճաշակեա գոհութեամբ:

Մի խնդրեր զհամեղութիւն կերակրոց և զյագենալն, այլ միայն՝ որ զվտանգն բառնայ:

Հանգերձ քո մի լիցի առ ի պննել, այլ միայն առ ի պէտտ

մարմնոյդ, որպէս զայն՝ որ զմեռեալն ծածկէն: Ապա թէ զաւելորդն և զանպատշաճն սիրես, զրկիս յերկնաւոր զարդուէն:

Եթէ հիւանդ ես կամ աշխատեալ, մի իշխանութեամբ վարիր:

Եթէ առնեն քեզ սէր, գոհացիր զԱստուծոյ. և եթէ ոչ առնեն, մի տրտնջեր. և մի տրտմեցուցաներ զանձն ուրուք. այլ նեղեա զքեզ սակաւ մի լոռութեամբ. զի որ պատերազմի, ժուժկալութեան պէտք են:

Զմտաւ ած զօր դատաստանին, զոր պատրաստեալ է Աստուած:

Այս կեանքս պատերազմ է:

Որ լաւն է, և զուարթ երեւի:

Զայն խնդրեսցուք, զոր Քրիստոս խոստացաւ տալ՝ թէ ուր եսն եմ, անդ և պաշտօնեայն իմ եղիցի:

Ծերութիւն և հիւանդութիւն պատերազմ է ժամանակեայ. զի

մարմնոյ զօրութիւն պակասեալ է, վտանգն բազմացեալ, և հանգիստն սակաւ, և կամ բնաւ իսկ ոչ. և սատանայ բորբոքէ զբոց ցասմանն, և ատել տայ զկարգն, հայհոյել զառաջնորդն, տրանջել զեղբարցն. աստ պէտք են սիրոյ և զթուլեան, երկայնամիտ լինել, և զմարտիրոսական առնուլ պսակ:

Որ բարկանայ եղբօրն, և չէ վասն Աստուծոյ, հրեշտակ անողորմ հանդիպի նմա:

Որ ի սաղմոսեւն ծիծաղի, կամ մարմնական խօսք բերէ ի մէջ, արտաքոյ լիցի սրբութեանցն՝ մինչեւ առողջասցի:

Լաւագոյն է զձեռսն համբառնալ առ Աստուած, յորժամ ազօթեցէ. բայց առաւել կարեւոր է, որ ի պէտս եղբարցն սպասաւորեսցէ:

Զձեռս յորժամ յաղօթս համբառնաս՝ հանդէպ երեսացդ կալ, և զգուշացիր յօտար խորհրդոց:

Եթէ հաւատացեալ ես յեղբայրն, հնազանդեա նմա. ապա թէ ոչ, ի սովորականէն մի ելաներ:

Պարտ է կրօնաւորին արեամբ չափ հակառակ կալ ընդդէմ մարմնական ցանկութեանց. և այնպէս պատարագ լինել Աստուծոյ:

Քրիստոս ասաց. ես եմ ճանապարհ և ճշմարտութիւն և կեանք. և որ կամի գալ առ իս, ուրացի զանձն իւր, և առցէ զխաչ, և եկեսցէ զկնի իմ: Եւ որ ոչ ուրանայ զանձն իւր, ոչ կարէ բառնալ զխաչն Քրիստոսի, և չէ ի ճշմարտութենէն. և որ ոչ է ի ճշմարտութենէն, չկարէ ժառանգել զկեանսն յաւիտենից, այլ ի ստուերի կայ և ի խաւարի շրջի:

Եւ որ զիւր կամսն պաշտէ, զաշխարհական գործ ոչ կարէ վճարել, թող թէ զհոգևորն. թէ պէտ և մեծաջան վաստակօք ան-

ցուցանէ զիւր զկեանսն, չկարէ հասանել կրօնաւորական կարգի: Իսկ հնազանդն՝ թէպէտ և պղերգ և ծոյլ, կրօնաւոր է, ծառայութեամբ ի տան Աստուծոյ է.

Անգործ մեղու՝ լաւ է քան զժիր պիծակ:

Որ զինքն ուրացեալ է, և ի լուծ պատուիրանին մտեալ՝ բռնալով զխաչն Քրիստոսի, չէ պարտ ընտրողութիւն առնել հրամանաց առաջնորդին՝ այլ անսալ երկիւղիւ. զի և Պետրոս չօգտեցաւ ինչ ընտրութեամբն: Էւ եթէ թերի ես յառաջնորդն, մի կար ընդ նմա. զի կորուսանես զոգիւղ քո: Երբեմն տրտնջես, երբեմն նզովես, երբեմն դիմաբանես, առայլս չարախօսես, զսէր և զհնազանդութիւն բառնաս յեղբարցն, զամենեսեան յամպարշտութիւն ուսուցանես. այնպիսոյն միաբանութիւնն դատապարտութիւն է:

ՏԳԷՏ և անընտրող առաջնորդ՝ ի բժշկելն խոցէ, և յուղղելն խորտակէ. ի սիրոյ տեղ՝ ատելութիւն ցուցանէ, և յատելութեան՝ զսէր. և խառնափնդորելով զեղբարսն անվաստակ հանէ:

Որ սիւն եղեալ է և զբոլոր շինուածն յինքն հաստատեալ, եթէ խորտակի՝ զամենեսեան ի վայր կործանէ: Այսպէս և առաջնորդն, թէ ոչ ըստ կամացն Աստուծոյ վարի, զամենայն եղբայրութիւնն սատանայի մատնէ. և փոխանակ առաջնորդութեանն՝ կորստեան պատճառ լինի: Մեծ հերձուած և անբժշկելի չարիք է այնպիսի առաջնորդութիւնն. զի մարդիկ յօրինակն առաւել հային, քան ի ճշմարտութիւնն:

Որ զմի ոք ի փոքրկանց զայլ թազղեցուցանէ, չէ արժանի գերեզմանի. իսկ որ բազմաց կորըստեան պատճառ լինի, զնա զինչ ասես. ոչ ապաքէն գործա-

կից եղեւ սատանայի, և ընդ նմա տանջելոց է ի գեհէնին:

Հոգեւոր առաջնորդ՝ աստուածային հուր է, զապականարար ախտն այրէ, և զգիճութիւն ցամաքեցուցանէ, և կրօնաւորական հանգիսիւ փորձէ որպէս զոսկի ի բովս, և անաղտ սրբութեամբ զեղբարսն Աստուծոյ ընծայէ. և ինքն ըստ հաւատարիմ ծառային թագաւորէ ի վերայ տասն քաղաքաց:

Առաջնորդ ազահ, որ է կռապաշտ, աւագակապետ է: Աւագակը բազումք կան յաշխարհի, և չեն ամենեքեան սպանողք. իսկ նա յամենայն աւուր սպանութիւն գործէ: Ոչ զմարմինն միայն սպանանէ որպէս զաւագակն, այլ սատանայի գործակից լինի, և զհոգին կորուսանէ՝ որ նմա հաւատացաւ: Հա զամենայն չարիս դիւրաւ գործէ, և զբարին ոչ երբեք:

Եթէ ամենայն եղբարցն հիւանդութիւնն քեզ ոչ ցաւէ, մի լինիր առաջնորդ:

Եթէ զանարժանն ըստ պիտոյիցն ոչ յանդիմանես, մի լինիր վարդապետ:

Զվարդապետն քաջատիրտ սուրբ վարքն առնեն:

Քաղցր է մեղր, բայց ախտալից մարմնոյ վնաս առնէ. օգտակար է խրատ և յանդիմանութիւն, բայց որ զդէմս յարեւմուտս է հաստատեալ՝ նմա աւօգուտ է:

ԿԱՏԱՐԵՑԱՆ ԽՐԱՏԻՆ

Յ Ա Ն Կ

Արիմեիէք 264.

Աբրահամ 110. 211. 237. 264. 316.

Ագառութիւն 35.

Ագուա 201.

Ադամ 86. 177. 190. 217. 280. 281.
293. 295.

Ադամանք. տես Ադամ.

Ագատութիւն. տես Անձնիշխանութիւն.

Ագղեցութիւն 200-205.

Ագղոմն. տես Ագղեցութիւն.

Աթէնք 238.

Ախա. 82.

Ակն. տես Խաղալ և Աղբիւր.

Աղանդ 173. 234. 255. 270. 287.
340.

Աղանդաւոր 325.

Աղանի 201.
 Աղբիւր 10. 11. 139. 142. 164. 282.
 Աղեքսանդր 122.
 Աղուէս 140.
 Աղօթք 100. 126.
 Աճեւ. տես Ծով, Լուսին, Զուր.
 Ամիս 19. 138.
 Ամուսնութիւն 24. 43. 95. 106. 117.
 279. 289. 325. 329. 330.
 Այծեամի 171.
 Այս 107. 203.
 Անասուն 29. 73. 96. 167. 181. 201.
 254. 256. 322. 323.
 Անարար 27. 39. 51.
 Անզղ 201.
 Անհարթութիւնք. տես Զարիք.
 Անձնիշխանութիւն 12. 37. 47-51.
 64. 89. 200.
 Անպատեհք. տես Զարիք.
 Անջրպետ 28.
 Այգի 96.
 Անդ 96.
 Անտիոք 239. 324.
 Աշխարհ 13. 21. 31. 258-262. 267.
 274. 303. 310.
 Աշխարհական 330.
 Ապողոն 238.

Առաջք 339.
 Առաքելական Թուղթք 291.
 Առիւծ 77. 80. 140. 172. 179. 184.
 Աւելզ. տես Արաւէզ.
 Ան 171.
 Ասորի 61. 107. 218. 298.
 Ասորեստանեայ 175. 185.
 Ասորենայ. տես Ասորի.
 Աստեղանշմար. տես Քաղեայ.
 Աստեղատուն 179-184. 220. 229.
 Աստղ 16. 174. 178. 179. 185. 215-
 220. 229. 245. 251.
 Աստուած 8. 23. 24. 25. 27. 42.
 108. 166. 197. 288. 302.
 Աստուածն բարի և Օտար. տես Օտար.
 Աստուածն Օրինաց 279. 280. 283.
 312.
 Աստուածաշտութիւն 45. 238. 263-
 265.
 Ամտուածք. տես Դէք.
 Արաւէզ 115-116.
 Արդար 292-305. 331. 333. 339.
 Արեգակն 8. 13-18. 138. 142. 160-
 163. 183. 212-220. 229. 233.
 234. 245-261.
 Արեւ. տես Արեգակն.
 Արեւապաշտ 135. 162.
 Արթր 300.

Արիական ազգն. տես Արեք.
 Արեք 141. 142.
 Արհմն 131-134. 139. 141. 143-168.
 Արմատ 135.
 Արուեստ 35.
 Արջ 77. 81. 201.
 Արջառ 73. 77. 141. 153. 171.
 Արտաւազդ 122.
 Արքայից արքայ 289.
 Աւետարան 291. 320.
 Աքաաբ 211.
 Աքագեան 217.
 Բարիկացի 75.
 Բարիլոն 114.
 Բազմաստուածեան պաշտամունք 15.
 Բախտ 131. 137. 152. 173. 179.
 Բանջար 328.
 Բանսարկու 62. 175.
 Բառնարաս 301.
 Բասիլիսկոս 125.
 Բարեբարութիւն 103. 137. 150. 272.
 286.
 Բարի 12. 134. 141. 143. 152-161.
 166. 167. 292. 297. 333. 339.
 Բարեաջն արարիչ 12. 35. 82. 141.
 166.
 Բարամունք 133. 138. 149. 150. 158.
 159.

Բժիշկ 33. 54-56. 57. 78. 203. 207.
 268. 306.
 Գարաւոն 217.
 Գազան 75. 77. 153. 168. 169. 171.
 205. 322.
 Գայթակղութիւն 326.
 Գայլ 80. 141. 153.
 Գառն 141. 153. 322.
 Գեհէն 283. 296. 297. 315.
 Գեոտ 124. 142. 222.
 Գեղեղման 315. 323.
 Գինի 234.
 Գոռեխ 170.
 Գրաստ 317.
 Դանիէլ 104. 205.
 Դար 283. 314.
 Դաւիթ 174. 175. 185. 263.
 Դեկփին 120.
 Դեւ. տես Սատանայ.
 Դէպք 33. 138. 152.
 Դժոխական 284.
 Դժոխք 284. 314. 315.
 Դի 23.
 Դիւահարութիւն 95.
 Դիւապաշտ 162.
 Դիւապաշտութիւն 265.
 Դիւթութիւն 212.

Դիւցազունք 116. 121. 141.
 Դիւցապաշտ 122.
 Դեր 116. 117.
 Դրախտ 300.
 Դրօշեալ 237.
 Եբրայեցիք 61.
 Եզեկիա 178. 217.
 Եզեկիէլ 111.
 Եզն 125. 140. 180. 200.
 Եկեղեցի 129. 172. 263. 329. 340.
 Եղեա 85. 121.
 Եղիուս 264.
 Եղջերու 171. 202.
 Ենովք 85. 121.
 Եպիկուրեանք 236. 262.
 Եպիսկոպոս 105.
 Եսաւ 190. 191. 199.
 Եսիողոս 276.
 Երազազանք 124.
 Երազ 204. 205.
 Երախայ 335. 339.
 Երախտիք. տես Բարերարութիւն.
 Երանք. տես Խաղալ.
 Երեմիա 196.
 Երեւել Աստուծոյ 109.
 Երեք մանկունքն 104.
 Երկվար 21. 22.

Երեքով 310.
 Երկաթ 46. 221.
 Երկարմատեան 135.
 Երկինք 9. 47. 131. 137. 150. 158.
 168. 183-185. 215. 246. 279.
 283. 291. 298-301.
 Երկեր 13-20. 47. 75. 76. 131. 137.
 138. 150. 168. 183. 184. 220-
 234. 246. 256. 291.
 Երուսաղէմ 122. 310.
 Եւթանասունք 173. 298. 299.
 Եւրոպ 247.
 Զանգիկ 135.
 Զատիկ 321.
 Զեռուն. տես Սողուն.
 Զրադաշտ 163.
 Զրուան 131-156.
 Զօրութիւն երկրի. տես հիւղ.
 Էլոն 217.
 Էն 15.
 Էշ 140.
 Էութիւն բարի և չար 8. 12. 15. 63.
 Էրէ 124. 202.
 Ըմբան. տես կծեկ.
 Թարա 237.
 Թերիակէ 74.
 Թէոդոս 180.

Թիւր 134.
 Թոժիւն 81.
 Թռչուն 168.
 Ժամ 138.
 Իդոս 235. 257.
 Իմաստունք 117. 215. 218.
 Ինձ 172.
 Իշալայրի 202.
 Իշացու 114.
 Իսահակ 322.
 Իսրայէլ 175. 191.
 Լեզու. տես կծեւ.
 Լոյս 75. 112. 160-163. 253.
 Լու 170. 171.
 Լուսաւորք 138. 142. 162. 164. 183.
 213-217. 232. 234. 236. 243-
 245. 250.
 Լուսին 13. 19. 138. 160. 163. 183-
 215.
 Լուսնապաշտք 249.
 Լուսնոտ 208.
 Լոռի 235. 256.
 Խաղալ 202.
 Խաչեղութիւն 305. 306. 308.
 Խարաման 167. 207.
 Խաւար 17. 18. 40. 246.
 Խաւարեւ արեգական 231. 248.

Խնամակալութիւն 236. 253. 262.
 Խոզ 101. 208. 322.
 Խոյ 180. 322.
 Խոնաւ 40.
 Խոնաւութիւն 21. 214. 215.
 Խորաշէտ 165.
 Խորդ 201.
 Խորշակ 81.
 Ծառ 57. 86. 139. 140. 283. 301.
 Ծիծառ 201.
 Ծով 20. 218. 222. 247.
 Ծովացու 115. 116.
 Ծուխ 221. 301.
 Կախարդ 100. 101. 103. 104. 249.
 Կաղանջանան 78.
 Կայսր 289.
 Կանեփուկ 78.
 Կանխագէտ 68.
 Կանխագիտութիւն 189. 271.
 Կապիկ 81.
 Կառք 21.
 Կարիճ 141. 168. 180.
 Կեկրոփս 237.
 Կեղծաւոր 72.
 Կերակուր 94. 121. 324-328.
 Կէտ 120.

Կին 154. 205. 206. 235. 259. 339.
340.

Կիւրոս 191.

Կնիք. տես Մկրտուիւն.

Կծեւ 203.

Կոյս 117. 164. 329. 339.

Կով 115. 116. 140.

Կորեակ, Կորեկահատ 220.

Կորիւն 80.

Կուռք 237-239. 282. 319.

Կուսութիւն 329. 330.

Կռապաշտութիւն 173. 174. 191. 212.

Կռնոս 180. 220. 237.

Կրակ. տես Հուր

Կրօնք. տես Աղանդ.

Հագար 78.

Համբարու 113. 114.

Հայր 44. 49. 95.

Հայք 122.

Հաստատութիւն 216. 222.

Հաւ 317.

Հեթանոս 12. 16. 74. 141.

Հեթանոսութիւն 126. 237. 263.

Հելէնք 237. 238.

Հեծեալ 124.

Հեղինոս 238.

Հեշմակապատ 264.

Հերակլ 251.

Հերձուածող 12. 298.

Հէն 187.

Հիւանդութիւն 82.

Հիւզ 12. 27. 40. 128. 129. 235.
241. 253. 257-258. 288.

Հմայք 212.

Հնդիկ 179.

Հոգի. տես Ոգի.

Հողամաղք 262.

Հողմ 20. 105. 106. 107. 183.

Հոմերոս 276.

Հուր 16. 17. 105. 112. 142. 153.
176. 182. 221. 224-226. 251.
253. 256. 261. 267.

Հոռմ 339.

Հսկայ 120.

Հրաման. տես Ճակատագիր.

Հրեայ 122. 174. 211. 212. 304. 307.

Հրեշտակ 17. 105-111. 118. 125.
173. 174. 175. 204. 224. 240.
241. 243. 329.

Հրեշտակ պահապան 125. 126.

Հրէութիւն 239.

Ձգտել 203.

Ձեռն. տես Կծեւ.

Ձի 140. 200.

Զին 81.
 Զուկն 120. 168. 321. 322. 323. 326.
 Ղուլտ 110.
 Ճակատագիր 174. 186.
 Ճայ 201.
 Ճանճ 170.
 Ճարտար 33.
 Ճարտարութիւն 33. 271. 272.
 Ճճի 73. 121. 153. 168. 169. 260.
 Ճրագ 182. 183. 215.
 Ճրագու 76.
 Մակարէացիք 185.
 Մակեդոն 325.
 Մահ 82. 83. 84. 88. 295. 303.
 Մահճի 160. 161.
 Մահ տարածամ 24. 82. 92.
 Մաղաս 203. 207.
 Մաղձ 207.
 Մանի 134. 135. 329. 332. 335.
 Մանուէ 110.
 Մանրագոր 78.
 Մատն 340.
 Մարդ 31. 32. 37. 40. 41. 46. 48.
 60. 84. 118. 168. 169. 180.
 202. 208. 267. 280. 290.
 Մարկիոն 225. 279. 287. 290. 291.
 298. 304. 306. 313. 329. 332-
 335. 339.

Մարկիոնք 330. 335.
 Մարմին 84. 85. 88. 106. 262. 332.
 339. 340.
 Մարտուոյց 66.
 Մաքի 140.
 Մեւքիսեղեկ 264.
 Մեղու 201.
 Մերովպս 238.
 Մժիխ 170.
 Միութիւն 253.
 Միա 77. 202. 234. 252. 321-326.
 Միաք 142. 233.
 Միքայէլ 110.
 Մձղնեայք 329.
 Մկրտութիւն 335. 339.
 Մոգք 12. 16. 75. 135. 255. 270.
 290.
 Մուլախինա 78.
 Մովսէս 110. 213. 223. 298.
 Մորենի 110.
 Մուկն 170. 171.
 Մուն 170.
 Մսակերութիւն 330.
 Մսահատ 327.
 Մսալաճառանոց 325.
 Մրուր 26. 128.
 Մրջիւն 201. 230.

Մրրախառն 32. 36.
 Մրցութիւն 42.
 Ֆագել 158. 255.
 Ֆաթն 299.
 Ֆակովբ 190. 191. 199.
 Ֆաշտ առնել 158-159.
 Ֆառաջգիտութիւն. տես Կանխագիտութիւն.
 Ֆարութիւն 19. 85. 165. 197. 304.
 321. 332-335. 338.
 Ֆաւան 238.
 Ֆաւանակ 202.
 Ֆեսու 110. 175. 217. 285-305. 330.
 Ֆիսուա. տես Քրիստոս.
 Ֆոր 90. 102. 208.
 Ֆոգոց հանել 204.
 Ֆոյն 12. 129. 141. 238. 298. 300.
 Ֆունաց իմաստունը 128. 229. 233.
 251. 270.
 Ֆովագ 172.
 Ֆովաննէս 305.
 Ֆովսեղեկ 175.
 Ֆովսէփ 205.
 Ֆովսիա 191.
 Ֆուդա 102. 185. 191. 209. 239.
 Ֆունան 321.
 Ֆուշկապարիկ 113. 114.

Յուռութք 75.
 Յստակ 36.
 Յօդուածոյք 38.
 Յօրանջել 203. 204.
 Նախանձ 52. 58.
 Ներքինի 327.
 Նինուհացիք 178. 196.
 Նիւթ. տես Հիւղ.
 Նհանգ 119. 123. 124.
 Նշխարք սրբոց 98.
 Շահապետ 123.
 Շնութիւն 33. 43. 318.
 Շոգի 221.
 Շունք 80. 115.
 Շունչ. տես Ողի.
 Շարնջան 245.
 Ողի 17. 84. 85. 105. 107. 135. 181.
 205. 223. 233. 242. 254-262.
 276. 280. 284-303. 313.
 Ողորդել 72.
 Ոջինչ 20. 221. 222. 251.
 Ոջխար 73. 153. 171. 322.
 Ոտն. տես Կծել.
 Որդի 49. 95. 280.
 Որդն 170.
 Որ քն. տես Աստուած.
 Որմիդդ 131. 134. 139. 168.

Որովայն 132. 147. 207.

Ու 317.

Ուխտ 330. 331.

Ուխտաւորք 327. 328.

Ուղիղ (ած.) 134. 147.

Ուղիղ (զոյ.) 207. 247.

Ուշա 123. 171. 172.

Ունկանն հարկանեւ 203.

Ուսումն տես Աղանդ.

Չար 12. 23-51. 58. 69. 75. 76.

79. 128. 134. 139. 142. 143.

152. 155. 159. 161. 166. 167.

172. 213. 294.

Չարեացն արարիւ 12. 30. 34. 60.

82. 141-142. 166.

Չարագործ 34. 43. 72.

Չորքոտանի 167-8.

Պահապան. տես Շահապետ և Հրեշ-
տակ.

Պահք 94. 100.

Պայ 115. 116.

Պատերազմ 24. 95. 178.

Պատկեր 45. 237.

Պատճառ 30. 52. 233. 253.

Պարզական 39.

Պարիկ 113. 114.

Պարսք 128. 129. 141.

Պաւղոս 196. 287. 290.

Պետրոս 301. 302.

Պերիպատիկեանք 234. 253.

Պիւթագորաս 234. 253. 255.

Պիւթագորեանք 234.

Պղատուն 257. 277.

Պղատունեանք 235.

Պոնտացի 339.

Պոնկութիւն 42. 43. 71. 95.

Ջեր. Ջերմ. Ջերմութիւն 21. 40. 75.

112. 142. 220.

Ջորի 124. 140.

Ջուր 13-19. 40. 112. 153. 164.

168. 172. 176. 182. 223. 227.

230. 247. 251. 253. 267.

Ջրհեղեղ 177. 190.

Սամուէլ 196.

Սառամանիք 81.

Սասան 185.

Սասանական 185. 289.

Սատանայ 53-68. 87-127. 159. 161-

162. 166. 172-176. 203. 208.

209. 212. 240-249. 315.

Սերմ 154. 164. 241. 242. 243.

Սերուք 237. 263.

Սէր Աստուծոյ 111.

Սիրամարգ 161.

Սողոմ 110.
 Սողոմոն 185.
 Սողուն 168. 169. 171. 206. 252.
 253. 255.
 Սպանութիւն 44. 318.
 Ստամոքս 207.
 Ստոյիկեանք 236. 261.
 Ստուեր 17. 246.
 Վարազ 77. 171.
 Վիշապ 62. 73. 75. 119-124.
 Տաճար 31.
 Տանջանք 97. 98. 331.
 Տարերք 13. 39. 231. 299.
 Տարի 138.
 Տեսչութիւն. տես Խնամակալութիւն
 Տէրն աշխարհի կամ արարածոց 281-
 293. 310.
 Տիտանք 141.
 Տունկ 55. 138. 183.
 Տօթ 81. 94.
 Րէա 237.
 Յամաքութիւն 21.
 Յաւ 83. 84.
 Յեց 170.
 Յուլ 77.
 Յուրա 94.
 Յրաութիւն 21. 94.

Յող 13. 219.
 Փամփուշտ 220.
 Փայլատակունք 252.
 Փայտ. տես ծառ 221.
 Փառք. տես բախտ.
 Փարաւոն 151.
 Փարիսացի 310. 321.
 Փիլիսոփայ 234. 239. 261. 263.
 276. 277. 288.
 Փիղ 171. 172.
 Փնչեւ 203. 204.
 Փոկ 123.
 Փոփոխմունք ոգւոց 235. 236. 254.
 260.
 Փրկութիւն 303.
 Քաջանայ 264. 340.
 Քաջանայութիւն 340.
 Քաղաք 31.
 Քար 31. 221.
 Քարբ 81.
 Քաւդեայ 178. 180.
 Քաւդէութիւն 212.
 Քեբոբէ 111.
 Քէշ 128. 129. 134. 135. 141. 162.
 Քէշակարկատ 141.
 Քրիստոնէութիւն 239.
 Քրիստոս 91. 122. 239. 265. 304.
 310. 312. 316. 319.

07 13. 17-21. 29. 105. 119. 168.

183. 214. 215. 220. 221. 251.

252. 267. 301.

0^d 53. 58. 73. 74. 120. 121. 123.

127. 140. 168.

Օճապաշտութիւն 123.

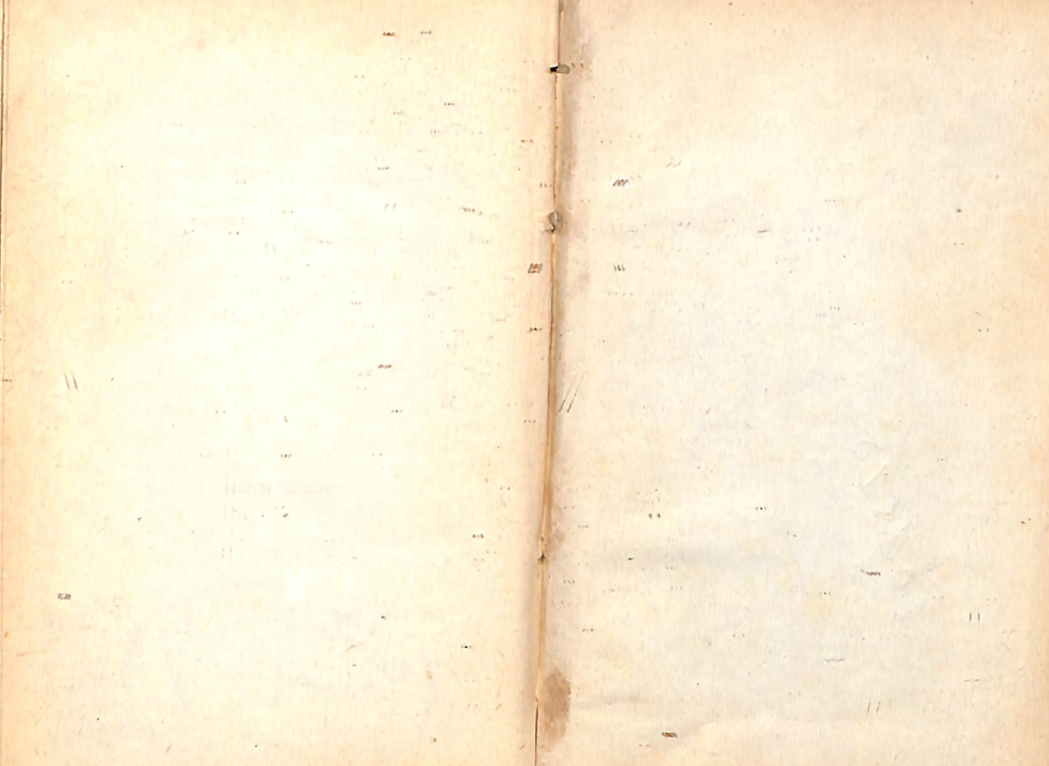
0mwr 283. 287. 289. 311. 313.

0. 138.

0p⁵_u_R 285. 307. 315. 316. 317.

318. 319.

0025283

2013

10

2001
2001

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0015183

